JUDITA

U HRVATSKIM GLAGOLJSKIM BREVIJARIMA

LIBER JUDITH

EX BREVIARIIS CROATICO - GLAGOLITICIS

PRIREDIO

Josip Hamm

UVOD

1. V r e l a. Čitanja iz starozavjetne knjige o Juditi nalaze se od brevijara, koji su nam dosad poznati i koji su nam ovoga časa pristupačni, u šesnaest rukopisnih kodeksa, koji su nastali u razdoblju od kraja XIII do kraja XV vijeka. To su prvi i drugi Vrbnički brevijar (Vb_1 f. 245c — 259b i Vb_2 f. 259b — 263c), Pašmanski brevijar (Jugosl. akad. III b 10, *Pm.* f. 170 d—172 b), Vatikanski illirico 5 (Vt_5 f. 207d — 215c), Bečki (brevijar Vida Omišljanina, *VO* f. 385a — 400c), Dragućki (Jugosl. akad. III b 25, *D* f. 159b — 161b), brevijar zagrebačke Metropolitane (*MR* 161, MR f. 233b — 234d), Moskovski (*M*, f. 217b — 225a), oba Novljanska brevijara (prvi N_1 f. 212a — 221b i drugi N_2 f. 226b — 234d), brevijar Arhiva Sv. Petra u Rimu (*SP* f. 212a — 212b), Propagandin (*P*, Vaticano slavo 19, f. 152v — 153v), Vinodolski (Jugosl. akad. III b 6, *Vn* f. 77d — 80c), Vatikanski illirico 10 (Vt_{10} f. 159 — 161 a), Zagrebački (iz g. 1486, Jugosl. akad. III c 21, *Z* f. 102 a — 106 b) i Ljubljanski (II. C 163^2/a, *L* f. 242 a — 244 a). Na ove se s kraja XV vijeka i dalje u toku XVI vijeka nastavljaju štampani glagoljski brevijari, Baromićev (*B*, 270 d — 271 d), Brozićev (*Br* 270 d — 271 d) i drugi, od kojih ćemo se ovdje kao na prirodni nastavak rukopisnih brevijara osvrtati samo na spomenuta prva dva, na Baromićev i na Brozićev.

Tekst, kao što se po folijaciji vidi, nije svagdje jednako dug, te je u jednih kraći, u drugih dulji i tek u trećih potpun (sa svih XVI glava). Najkraći je u *SP* (I_{1-5}), a najpotpuniji u Vt_5, *VO* i N_2 (i *M* i N_1 imaju puni broj glava, ali ne bez nekih izostavljanja i skraćivanja, a Vb_1 ima samo prvih 15 glava, tj. nedostaje mu Juditina pjesma — *Canticum Judithae* — na kraju knjige). Redom — po duljini tekstova — spomenuti se kodeksi nižu ovako: *SP* I_{1-5}, *P* I—II_4, Vt_{10} I—II_5, *B* I—II_{11} i *Br* I—II_{11}, *MR* I—II, *Pm* I—III_5, *L* I—V_4, Vb_2 I—V_{23} i *D* I—V_{23}, *Vn* I—V_{24}, Vb_1 I—XV (s prazninama i kraćenjima u VI_{11}, $VIII_{1, 21, 24-28}$, IX_{16-17}, $XI_{6-7, 15-17}$, XIV_3), Vt_5 I—XVI (s prazni-

nama u V_{26-29} i XV_8), *M* I—XVI (s većim prazninama u IV_6, V_{26}—VI_1, IX_{10-11}, XII_1 i s dodatkom u VIII_7), N_1 I—XVI (s interpolacijama u XIII_7 i XIII_{21}) i *VO*, N_2 I—XVI (bez interpolacija i bez osjetnih praznina), dok je *Z* defektan te uz neka skraćivanja i znatnije praznine (nedostaje na pr. cijeli tekst za IX_{16}—XII_2) obuhvata samo gl. VI—XVI.

Ove ovako velike razlike u opsegu uvjetovane su bilo tipom brevijara, bilo individualnom obojenošću, koja je glagoljskim brevijarima, kao i crkvenim knjigama uopće, bila svojstvena prije reforama, koje je proveo crkveni sabor u Tridentu. Lekcije su u jednima bile kraće, u drugima dulje i samo u nekima potpune, cijele, pa je kod drugih i trećih obično samo jedan dio u početku bio raščlanjen (sa responzorijima), a zatim su se (bez prekida) nizala čitava čitanja (s podjelom po glavama ili bez nje). Od naših tekstova išli bi u kraći tip *SP*, *P*, Vt_{10}, *MR*, *Pm* (od rukopisnih, i od štampanih *B* i *Br*), u dulji *L*, Vb_2, *D* i *Vn*, dok se u tekstove s punim čitanjima mogu ubrajati Vb_1, *VO*, Vt_5, *M*, N_1 i N_2 (i, dok još nije bio lediran, *Z*).

Krivo bi bilo misliti, da je za podjelu i za duljinu bio mjerodavan samo tip, kojemu je neki brevijar pripadao, jer bi tada isto mjerilo moralo vrijediti i za druge tekstove u istom rukopisu, tj. jedni bi rukopisi redovno (ili barem redovno u propriju de tempore, o kojem se ovdje radi) morali imati samo kraća, drugi dulja i tek treći puna ili približno puna, potpuna čitanja. Da to nije bilo i nije moralo biti, može se vidjeti na ova dva primjera, koji su, kao i knjiga o Juditi, uzeti iz staroga zavjeta.

Kod knjige o Jobu (vidi Vajs, Nejst. brev. XIX—CIV i 34) poredak, koji je gore spomenut, već je drukčiji: tu se tekstovi (bez *P* i *M*) nižu ovako: kraći tip — *SP* (I_{1-5}), *Pm* (I_{1-12}), *B* i *Br* (I_{1-22}), *MR* (I—II_6), Vt_{10} (I—II_7), Vb_1 (I—III_{18}), Vb_2 (I—IV_9), *VO* (I—IV_9), dulji — *L* (I—V_9), *Vn* I—VI_4), N_1 (I—XIII_{14}), puni — N_2 (I—XLII, s prazn.) i Vt_5 (I—XLII). Vb_1 i *VO* iz treće kategorije u knjizi o Juditi nalaze se tu u prvoj kategoriji, a N_1 iz treće u drugoj; Vb_1, Vb_2 i *VO* imaju kraća čitanja nego na pr. *L*, a u prvoj grupi *Pm* ima kraći tekst nego Vt_{10} ili *MR*, i kraći nego što ga imaju oba štampana brevijara (*B* i *Br*).

Kod knjiga Makabejskih raspored će opet biti drugi. Tu se po duljini tekstovi nižu ovim redom: za prvu knjigu — *SP* (I_{1-7}), Vt_{10} (I_{1-27}), *MR* (I_{1-19} i VII_{1-17}),[1] *Pm* (I_{1-32}), *Br* (I_{1-45}), *B* (I_{1-48}),

[1] Kod Vajsa pogrešno I—VII_{17}, op. c. CIV.

D (I_{1-48}), *Vn* (I—III_{31}), N_1 (I—III_{38}), *L* (I—III_{38}), N_2 (I—V_8), Vb_2 (I—V_{51}), *VO* i Vt_5 (I—V), za drugu knjigu — *SP* (I_{1-7}), Vb_1 ($I_{1-5, 7-16}$), *MR* (I_{1-16}), Vt_{10} (I_{1-25}), *Pm* (I_{1-29}), *B* i *Br* (I—II_3), *D* (I—II_{14}), *Vn*, N_1 i *L* (I—II_{23}), N_2 (I—III_{17}) i *VO* i Vt_5 (I—V).

Kao što se vidi, poredak je izmijenjen, a osim toga u Vb_1 nema teksta iz prve knjige, a u Vb_2 iz druge, dok treće knjige (iz shvatljivih razloga, jer je nema ni Vulgata) nema ni u jednom našem kodeksu. Doslijedno kraćem tipu pripadali bi prema tome samo *SP*, Vt_{10}, *Pm*, *MR*, *Br* i *B*, a duljem (srednje dugom) i napokon potpunom samo *L* N_1 N_2 *VO* i Vt_5. Kod ovih tekstova moglo bi se uzeti, da je ovakav — ili približno ovakav — opseg u njima mogao diktirati i opći tip, kojemu je neki brevijar pripadao. Kod drugih su dolazili do izražaja i neki lokalni elementi i, u manjoj mjeri, sklonosti i naklonosti onih, koji su tekst pisali ili prepisivali.

2. Tekstovi među sobom. Spomenuti lokalni i individualni elementi imaju određeno značenje i za račvanje pojedinih tekstova i za njihovo povezivanje u suvisle nizove, u kojima svaki spomenik kao pojedinačna realizacija predstavlja određeni stupanj, na kojem je tekst (kao cjelina) bio u vrijeme, kada se spomenik pisao. Kod takvih račvanja (filijacija) u brevijarima dobro je razlikovati dva oblika. Jedan je *prelazan* te povezuje spomenike jednoga jezika s tekstovima jezika, iz kojega su se ti spomenici prevodili; drugi je *neprelazan* i zadovoljava se spomenicima svojega jezika te sa jednoga jezičnoga područja ne prelazi na drugo. Uz ta dva oblika mogla bi se spomenuti još dva, jedan *vanjski*, koji je formalan te se odnosi ugl. na opseg spomenika, i drugi *nutarnji*, koji svoje kriterije traži u sadržaju (u nutarnjoj analizi) spomenika. Vanjski je oblik i vrlo jednostavan i po prirodi jednostran i ne može se mjeriti s onim, što daje nutarnja analiza (nutarnje proučavanje) spomenika. Njime se utvrđuju samo prostorne (spacijalne, dakle vanjske, opće) mogućnosti ili nemogućnosti, po kojima se zaključuje, da li se koji spomenik mogao — ili nije mogao — razviti iz nekoga drugoga spomenika. Na pr. — da se vratimo na *Juditu* — *D* bi, teoretski, mogao proizići iz Vb_2, i obrnuto, Vb_2 bi mogao postati od *D*, jer i jedan i drugi imaju tekst iste duljine (I—V_{23}). *VO*, međutim, nije mogao postati od Vb_1, jer ima i glavu XVI, koje Vb_1 nema, a osim toga nema ni onih praznina, koje se u Vb_1 nalaze u gl. VI, VIII, IX, XI i XIV, tako da *VO* (Vid Omišljanin) ta mjesta nikako nije mogao

prepisati ni iz Vt_5, jer u tom rukopisu opet nema jednoga dijela glave V i XV, a Vid te dijelove u svojem brevijaru ima (: iz N_1 i N_2 nije se mogao prepisati, jer su i jedan i drugi od njega mlađi).

Tako je i s drugim spomenicima. *Vn* nije se mogao prepisivanjem razviti iz Vb_2 ili iz *Pm*, jer mu je tekst dulji od teksta u ta dva spomenika (I—V_{24} : I—V_{23} : I—III_5), a ni iz *L* nije se mogao nikako prepisati, jer mu je i tekst dulji (I—V_{24} : I—V_4), i jer je *L* od njega mlađi, itd. itd. Tu se, kao što se vidi, ukrštavaju dva principa, jedan — formalna duljina teksta, i drugi — njegova relativna starina. Kod prvoga polazna je točka, da se dulji tekst ne može izvoditi iz kraćega, kod drugoga — da stariji tekst ne može nastati iz mlađega. Granice i vrijednosti jednoga i drugoga nisu jednake. Kod prvoga one su vrlo široke, jer se (teoretski) svaki kraći tekst može izvoditi iz duljega, tj. svaki se tekst kraćega tipa, ako se uzimlje u obzir ovaj princip, može izvoditi iz svakoga teksta duljega (ili srednjega) tipa, kao što se i svaki dulji tekst može izvoditi iz punih tekstova — s jedinim ograničenjem, da onaj tekst, koji se prepisuje, mora biti mlađi od onoga iz kojega se prepisuje (tj. od teksta, iz kojega se — teoretski — ovakav mlađi tekst mogao razviti). Ovo ograničenje u praksi nije onako jednostavno i »jasno«, kako bi se moglo na prvi pogled učiniti, jer pretpostavlja, da su za jedan i za drugi tekst utvrđeni vremenski atributi, tako da cijeli taj postupak, uza sve što mu je vrijednost relativna i razmjerno mala, ima smisla samo ako su spomenici datirani i ako se prethodno utvrdilo, da prepisivač sâm nije ništa dodavao, prevodio ili iz drugih rukopisa prepisivao (tj. da mu je rukopis u sebi homogen i da ne dopušta pretpostavku, da je, eventualno, mogao biti skalupljen iz različnih matica). Prema tome i taj naoko jednostavni oblik, kojemu je samo do opsega i do vremena, predstavlja u biti vrlo složen kompleks, koji pretpostavlja unutrašnje ispitivanje sadržaja, dakle ono, što smo gore bili nazvali prelaznim i neprelaznim oblikom. To je ispitivanje kod tekstova, kao što su naši, glavni nosilac filijacije.

Težište je dakle, u kranjoj liniji, ipak na jeziku, na ispitivanju i vrednovanju jezičnih varijanata (v. Slovo 2, 33—35). No, prije nego što se time pozabavimo i prije nego što počnemo davati primjere, potrebno je reći koju o pisanju (transkribiranju, transliteriranju), kojim ćemo se služiti u ovom radu.

3. Grafija. Za nauku, za naučna istraživanja bilo bi najbolje ne dirati u slova, kojima je neki spomenik pisan. Ona su za nj u našoj svijesti kao neka vanjska manifestacija njegova sadržaja, kao odijelo, kroz koje se ocrtavaju obrisi onoga, tko ga nosi. Ako je odijelo novo, posebno skrojeno i posebno načinjeno za onoga, tko će ga nositi, ono će mu — ako je krojač bio dobar — lijepo pristajati i s vremenom će se s njim, s njegovom fiziognomijom tako srasti, da će nam se činiti kao neka nadopuna onoga, što je on sâm. Njegova nosioca ne ćemo zamišljati bez njega jednako kao što ni čovjeka, kada o njem mislimo, ne zamišljamo bez odijela, iako nam oblik, boja ili kroj toga odijela ne moraju biti jasno pred očima. Kod lijepih i skladnih oblika pritom obično i ne mislimo na krojača, nego samo na onoga, tko ih nosi, i da li mu pristaju i u čemu mu pristaju. Slično je i kod pisma; i tu nas u prvom redu zanima odnos između njegovih odlika, njegovih reproduktivnih mogućnosti i mogućnosti, koje su sadržane u jeziku, koji se u tom pismu manifestira. Jagić je pisao Vajsu, da »staromu jeziku ne pristoji novo odijelo« (Sv. Cecilija 18, 1924, str. 174), i kod toga je mislio upravo na ono, o čemu će se ovdje govoriti, na prenošenje glagoljice u latinicu. Ne čudim se, što se poslužio ovom slikom. Latinsko je pismo dalo alfabete tolikim jezicima, da je u Jagića put, na koji je svojom latiničkom transkripcijom (u misalu, koji će izići god. 1927) zakoraknuo J. Vajs — u vremenu, u kojem je Jagić živio — morao izazvati nelagodan, da ne kažem mučan dojam, kao da se radilo o putu u neku staru, staroga kroja konfekciju, u kojoj se kupovalo »od oka«, da bi se ono, što se kupilo, poslije koliko toliko prepravljalo, prekrajalo i prerađivalo za onoga, za koga je kupljeno. Iz takvih razloga Jagić je naravno morao biti za to, da se glagoljica, ako se već prenosi, prenosi samo u ćirilicu. I ćirilica je doduše, ako se uzme pravo, na sebi imala tragove konfekcije, ali te su tragove stoljeća toliko izgladila, da je ona ne samo u svojem osnovnom fondu postala jednaka glagoljici — jedinom pismu, koje je (i to genijalno) bilo skrojeno za slavenski jezik — nego se u nekim znakovima više približila živom govoru te za svoje vrijeme (za X, XI i XII vijek) bila izražajnija i adekvatnija i od same glagoljice. Osim toga, ona je i po časti i po ulozi kod Slavena-pravoslavaca u svemu bila zauzela ono mjesto, koje je nekoć imala, i koje je kroz duga stoljeća samo kod jednoga dijela Hrvata-katolika do danas sačuvala glagoljica. Zato je Jagić zaista imao mnogo razloga da ističe prednosti ćirilice i da govori, da se glagoljica ni u jedno

pismo ne može onako savršeno i adekvatno prenositi kao što se može prenositi u ćirilicu. Pa ipak, ta ćirilica danas za nas — mislim, za sve one, koji su pristali uz zapadni krug i koji su svoje oči navikli na oblu, ugodnu latinicu — postaje sve više neprilična. Svojim šiljatim, uglatim i paralelnim oblicima ona nam »bode oči«, zamara nas i sili nas da trošimo suviše pažnje na sâm akt čitanja, na neka razlikovanja među slovima (kod И — N — H, Б — B — K i dr.), koja su mnogo jednostavnija u latinici. Pored toga, neka su slova i ovdje i ondje jednaka, ali imaju drugu glasovnu vrijednost (B = v, P = r, C = s, X — h, itd.), pa i to smeta. Zatim, ima i jedan ekonomski razlog: naše tiskare nemaju ćiriličkih znakova (nemaju znakova za crkvenu ćirilicu, koja se razlikuje od graždanke), pa su pisci ne samo kod nas, i ne samo na Zapadu, nego i kod onih, koji se služe ćirilicom u običnoj upotrebi, prisiljeni da crkvenoslavenske tekstove kojekako transkribiraju i transliteriraju. To je s vremenom dovelo do toga, da su se oblikovali različni sistemi za transliteriranje crkvene ćirilice, kojima se u svojim izdanjima služe *Slovanský ústav* u Pragu, *Institut d'études slaves* u Parizu, *The Slavonic and East European Review* u Londonu i dr., i da se u posljednje vrijeme ozbiljno čine pokušaji, da se to pitanje putem međunarodnih slavističkih kongresa na jedan zajednički način riješi barem za sve jezike, koji se u svojim izdanjima služe latinicom.

I kod nas se o tome odavno počelo raspravljati, pa znamo, da je Ivan Črnčić već prije 75 godina odlučno pošao putem latiničke transliteracije starih glagoljskih spomenika. On je godine 1878. cijeli Assemanijev evanđelistar, koji je Rački bio štampao glagoljicom, nanovo izdao latinicom.[2] Premda mu je kod toga bilo glavno da popravi različne netočnosti i nedostatke, koji su se potkrali Račkomu, ipak mu je — premda je sâm bio glagoljaš — bilo mnogo i do pisma, pa u »pripomenku« (predgovoru, na str. VI) malo bombastično za glagoljicu kaže »što je kresilo prama žigici, ili praća prama puški, ili brod na vesla prama brodu na paru, ili kolnik prama železnici, to su ona slova prama latinskom«. Iz predgovora (ib.) saznajemo također, da ga je na to, da Assem. ev. pokuša izdati latinicom, nagovarao i Miklošič (»Zato ja odbrah, ter i po slavnoga Miklošića světu, latinska slova«), pa se može uzeti, da je Črnčićev sistem najvećim dijelom odraz savjeta, koje mu je u tim pitanjima davao veliki

[2] Assemanovo izbornô evangjelje. Na světlo dao dr. Ivan Črnčić, Rim 1878.

bečki slavist. Od znakova, koji za oba pisma mogu biti relevantni, Črnčić je uzeo za ⰸ — ʒ, za ⰻ — *i*, ⰼ — *ï* (i, prema tome, *i* ili *ï* u svezama za jery), ⰿ — *ǵ*, ⱁ — *ω*, ⱂ — *št* (pisano kurzivom, prema št = ШТ), ⱃ — *ê*, ⱄ — *ju*, ⱅ, ⱆ — *ą*, *ją*, dok mu je ⱇ — *y*, a ⱈ — *th*. Tomu bi se sa stajališta glagoljice i sa stajališta latinskoga pisma moglo prigovoriti samo uvođenje znaka *ω*, kojega nema u latinici, zatim *ą* i *ją*, koje pristaje samo poljskoj grafiji, a bolje je za scsl. pisati *ǫ* i *jǫ*, i, na kraju *i* i *ï*, za koje bi genetički bolje odgovarao obrnuti odnos (*i* za ⰼ i *ï* za ⰻ). Kao što se vidi, te razlike nisu ni tako znatne ni tako velike, da se s vremenom ne bi bile dale ispraviti i izgladiti — da je Črnčićev rad bio bolji, i da je kod nas bilo više ovakvih transliteriranih izdanja na tom polju.

Razgledajmo sada prijedlog, što ga je za transliteraciju crkvenoslavenske ćirilice Trećem međunarodnom kongresu slavenskih filologa (koji se trebao god. 1939. održati u Beogradu) bio podnio Slavenski institut (Slovanský ústav) u Pragu.[3] Od kritičnih znakova, od kojih smo neke spomenuli u svezi s Črnčićem, predlaže se *dz* za S ʒ, *i* za I, И, *ǵ* za ћ, *u* za oy, ȣ, *o** za *ω*, *št* (bez razlikovanja u pismu) za ш, *y* za ы, ы, *ě* za ѣ, *ju* za ю, *ǫ* za ѫ, *jǫ* za ѭ, *y** za y, *th** za Θ (kod * mogu se po potrebi uzeti grčka slova). Treba istaknuti, da se u ovom prijedlogu za oy, ȣ i ъı, ы predlaže samo po jedan znak (*u* — *y*), tako da u može predstavljati dvije, a *y* najmanje tri ćiriličke varijante, što se, naravno, ne može tako lako dovesti u sklad s onim, što su predlagači (Havránek, Hujer) u uvodu spomenuli, da im je, naime, nadasve svrha bila dati takvu transliteraciju, koja bi »pokud možno připouštěla přesný zpětný přepis, vystihovala každou literu cyrilského písma jednou a stejnou literou latinky« (s čime je ono »a vystačila s literami obvyklými v latince slovanské«, ib., str. 95, teško spojivo, što dokazuju različne latiničke grafije slavenskih jezika, koje su odreda bile prisiljene da za neke svoje glasove uvode posebne znakove).

Nas međutim ovdje zanima samo ono, što bi se od toga moglo korisno upotrebiti za transliteriranje mlađe (hrvatske) glagoljice. Jer, da ovu glagoljicu treba prenositi u latinicu, to je danas prilično jasno, i to ne bi trebalo ovdje dokazivati. Ne bi zaista imalo smisla, da svoje tekstove štampamo starom, crkvenom ćirilicom u vrijeme,

[3] III. Međunarodni kongres slavista (slovenskih filologa). Zbirka odg. na na pitanja 1, str. 99.

kada je u svojim tiskarama nemamo i kada slavisti i u drugim zemljama traže puta i načina, kako da je u svojim izdanjima zamijene latinicom.

Za našu glagoljicu, a to je glagoljica hrvatskoga tipa u tekstovima od XIII do XVI vijeka, kada se radi o prenošenju u latinicu, kritični mogu biti znakovi za ⰷ, ⰳ, ⰼ, ⰹ, ⰿ, ⱁ, ⱂ, ⱃ, i ⱄ. Prvo, drugo i četvrto slovo dolaze ponajviše u svojoj brojnoj vrijednosti (drugo do XIV vijeka i kao glas, prvo i četvrto samo kao broj), te se može ostaviti pisanje kakvo je dosad bilo u običaju, tj. *dz*, *ï* (ne *i*, jer *ï* je 10, a *i* = 20), *ω* (*dz* i *ω* se, kao brojke, ionako od ostalih dijelova u rečenici odvajaju točkama, ili točkama i titlama). Osmi znak kontinuira glag. *jor*, pa ga je najbolje pisati ъ, a deveti, premda genetički nema veze ni sa ъ ni sa ь, najbolje će biti pisati onako, kako se dosad pisao (kao ь). Ni sedmi znak ne čini nekih teškoća, jer ako *j* nema posebne, samostalne funkcije, može se sa *u* (tj. kao *ju*) pisati za glag. ⱂ (ćir. ю). Nesigurna (kritična) bit će samo lat. slova za ⱂ, ⰿ i ⱁ, i zato ih treba (svako za sebe) posebno ogledati.

Za ⰼ (ђ) Slov. ústav predlaže *ǵ*, a i Črnčić ga je, kao što smo vidjeli, pisao sa *ĝ*. Nema sumnje, da je takvo pisanje genetički, historijski sasvim opravdano. Scsl. *đerv* doista je odgovaralo grčkom mekanom, umekšanom *γ*, samo što se kod nas osjećanje za tu svezu izgubilo, pa *đerv*, koje se i inače izgovaralo spirantski (kao *j*),[4] u našim tekstovima sasvim prelazi u *j* te u toj službi dolazi jednako u stranim kao i u domaćim (slavenskim) riječima. Prema tome pisati ⰶⰰⱂⰻ sa *žaǵi*, ⱂⰻⰵⰶⰵⰿⰻ ili ⱂⰻⰵⰶⰵⰿⰻ sa *ǵezdešti* ili *ǵizdešti* (jer bi i ⰿ trebalo pisati *št*), danas bi bilo jednako besmisleno (i krivo), kao što bi besmisleno bilo u češ. pisati *ǵedla* za jedla, *ǵmeno* za jmeno ili *ǵsem* za jsem. Činjenica je, da je izgovor glag. ⱂⱃ u našim spomenicima bio *j*, pa kako *j* već ima svoju određenu (pomoćnu) službu u kojoj ga treba ostaviti, treba rješenje potražiti na drugoj strani, ali svakako u podruju znaka *j*, a ne u području *g*.

Pisanje kurzivom, koje neki preporučuju i kojemu neki pribjegavaju (i koje je za ⰿ upotrebio i Črnčić), ne čini mi se zgodno, jer narušava optički sklad, i jer je to narušavanje sklada u pismu zapravo jedino, što takvo pisanje daje (kada se riječ piše obično, piše se *j* kurzivom, a kada se riječi pišu kurzivom, treba *j* pisati obično, itd.). Bolje je poći putem dijakritičkih modifikacija pa za *j* izabrati

---

[4] Vidi R. Nahtigal, *Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o azbuki Konstantina Ćirila*, Slavia 1, 11 i dr.

po mogućnosti takav znak, koji će biti i po sebi dovoljno jasan, i koji će opet svaka tiskara za svoje potrebe lako moći sama načiniti. Ja sam se stoga odlučio za kosu crticu iznad j, pa ⰐⰑ u Juditi pišem sa j́ (kurzivom *j*).

Za Ѣ je i Črnčić upotrebljavao *ê*, a tako ga i danas piše Jugoslavenska akademija u svojem Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika. Znak *ě*, koji se inače upotrebljava u toj službi i koji i danas predlaže Slovanský ústav, ne čini mi se zgodan, jer je kod nas još u XIX vijeku imao (a u češkom pravopisu i danas ima) svoju određenu glasovnu službu, koja isključuje izgovor *'a*. Predlagao se doduše u tome i kompromis, da se dvostruka funkcija Ѣ u latinici označi tako, da se na *e* za *'e* kapica okrene gore (*ě*), a za *'a* da se kapica okrene dolje (*ê*), no to je već raščlanjivanje, kojega u glagoljici nije bilo, a osim toga ovo se nijansiranje u nekim na pr. makedonskim tekstovima i ne bi uvijek moglo onako lako provoditi, kao što se može provoditi u nekim našim i u scsl. tekstovima. Ja sam se stoga, poslije duljega razmišljanja, odlučio za to, da ostanem kod *ê* (za obje funkcije, za *'e* i za *'a*, dakle uopće za Ѣ) i da, kada god i gdje god je to moguće, za isto slovo pišem isti znak, ako taj znak u našoj svijesti ne predstavlja nešto, što tomu slovu mijenja značenje ili opseg. U takvim pak slučajevima najbolje je poći putem dijakritičkih promjena. Novi dijakritički znak znači novu funkciju, a nova funkcija može imati svako značenje, koje joj se konvencijom dade.

Najteže je sa znakom Ѫ. Slovanský ústav je za ćir. ѱ predlagao *št*, i Črnčić je imao pravo, kada je Ѫ u Assem. ev. pisao *št*, no kod nas — na području sa kojega su naši tekstovi i na kojem se razvijala naša najstarija književnost — taj znak predstavlja dvije glasovne vrijednosti od kojih nijedna nije *št*, već je jedna *šć* a druga *ć*. I *š* i *ć* imaju svoje određeno mjesto u našem grafijskom (i glasovnom) sistemu, k tomu — razlika je među njima kategorijska, pa nijedan od tih znakova ni dijakritičkim putem ne može zamijeniti drugi. Još bi najbolje bilo, kada bi se načinio poseban znak, koji bi pristajao uz ostalu latinicu i koji bi mogao zamijeniti jedno i drugo, ali to ne bi bilo lako, pa — dok se to ne učini, ili dok se ne nađe drugo rješenje, trebat će se zadovoljiti sa dva znaka *ć* i *šć*, samo što *šć* u tom slučaju valja spojiti u ligaturu (što tehnički nije teško učiniti). Ligatura je potrebna zato, što se u tekstovima kadšto jedno uz drugo javlja i Ѫ i ⱛѪ (*šć*, na pr. u ⰽⰱ′ⱛѪⰹⰴ′), gdje bi inače dovoljno bilo Ѫ (ⰽⰱ′Ѫⰹⰴ′), a osim toga u nekim slučajevima nije lako reći, kada je u vrijeme, iz kojeg su naši rukopisi, u nekim oblicima bilo

ć, a kada *šć*, odnosno, je li *šć* u nekim oblicima, u kojima se danas govori ć, već bilo prešlo u monoftong, ili se još izgovaralo diftonški. Evo par primjera. Prasl. i starosl. *dъšti* u našim tekstovima ima oblik ⰼⱅⰹⱅ, i Vajs je to čitao *deći* (Nejst. brev. 15). Slično i *voće* ima oblik ⱅⱃⱅⱅⱅ, a l. sg. prez. od *obrêsti* ⱅⱋⱐⱑⱅⱅ, što bi moglo dati *ovoćie, obrêću*. Međutim, pisac I novljanskog brevijara zabilježio je ove oblike (na pr. u Pjesmi nad pjesmama) sa *š-ć* (*Zaklinaju vi dešćeri erusolimъskie, Dihanie tvoe rai molgrani s' êblъčnimъ ovošćiemъ, Kto te dastъ mnê brate moi ... da obrêš'ću te vanê*), što znači, da su se oni čitali, i da ih treba čitati, *dešći, ovošćie, obrêšću*. Drugim riječima, kad bismo htjeli biti rigorozni, trebalo bi za svaki rukopis i za svaku riječ, koja se u njem nalazi, znati, kada je ⱅ u njoj bilo *šć*, a kada *ć*. Da to kraj današnjeg stanja u našoj nauci, kada je toliko toga neistraženo i neizdano, ne bi bio lak posao, i da bi to značilo odgađati izdavanja glagoljskih tekstova u nedogled, razumije se samo po sebi. Zato, imajući u vidu i današnjeg čitaoca, kojemu je *noćь* i *ishodeći* ipak bliže nego *nošćь* i *ishodešći*, odlučili smo se za kompromis, za *ć* i *šć* kao znakove za jedinstveno glag. ⱅ (uključujući mogućnost, da se poneko *ć* u crkvenom jeziku još izgovaralo kao *šć*). Čitaocu je na taj način olakšano čitanje, a nauci nije ništa oduzeto, jer *svakom ć* i *svakom šć* u glagoljici odgovara ⱅ, a u ćirilici ⱋ.

Napokon, što se tiče znaka ⱐ (ćir. x), njega neki pišu (transliteriraju) kao *ch* (tako je i u prijedlogu Slov. úst.), no sa stajališta crkvenoslavenske grafije bolje ga je pisati kao obično *h* (jer se ni u crkvenoslavenskom ni u starocrkvenoslavenskom nije činila razlika između *h* i *ch*, i jer *h* sámo — kao samostalan grafem — u takvoj crkvenoslavenskoj transliteraciji uopće nije iskorišteno, a jednostavnije je i prikladnije od *ch*).

Kao što se vidi, izmjene, koje se ovdje predlažu, nisu krupne i imaju svoje obrazloženje, a odnose se svega na četiri grafema, na ⱂ (*ï*), ⱂⱃ (*j*), ⱑ (*ê*) i na ⱅ *šć*,[5] *ć*), od kojih su prvi i treći ionako već bili u upotrebi.

4. F i l i j a c i j s k i o d n o s i I. Vratimo se sada opet na filijacije.

Ispitivanje međusobnih odnosa u onih 16 rukopisa, koji se ovdje uzimlju u obzir (i kojima se mogu pridružiti *B* i *Br*, bilo kao jedna

---

[5] Ligaturno *šć* dolazit će ponajčešće u suglasničkim grupama, u kojima je prvi član bio *s*.

pozicija, ili kao dvije), znatno olakšava vremenski momenat, koji zajedno s elementom prostora velik broj veza unaprijed isključuje. Već je rečeno, da se Vb_1, Vt_5, *VO*, $N_{1,2}$ i *D* ne mogu izvoditi iz tekstova kraćega ili duljega tipa, i da se *L*, *Vn*, Vb_2 i *D* ne mogu izvoditi iz *SP*, Vt_{10}, *MR* ili *Pm*, jer su od njih dulji, a ni za jedan se — po tekstu, po njegovoj strukturi (osim, možda, za N_1) — ne bi moglo reći, da se prepisivao iz dva različita predloška, od kojih bi prvi odgovarao jednomu od spomenutih (kraćih) tekstova. Vremenska ograničenja kod toga, kao što se moglo vidjeti, nisu manje važna od prostornih. Vt_5, *VO* i Vb_1 nisu mogli biti prepisani iz *M*, N_1 ili N_2 (ili iz *Z*, ako pretpostavimo i onih prvih pet glava, kojih danas u njemu nema), jer su od njih stariji; Vb_2 također nije mogao biti prepisan iz *D*, jer je od njega stariji, niti iz *Vn*, jer je i od njega stariji. Obrnuto, *L* je — teoretski — mogao biti prepisan iz bilo kojega duljega ili punoga teksta, jer je od njih i mlađi i kraći. Tako je i kod kraćih tekstova: *SP* ili *P* nije mogao poteći iz Vt_{10}, jer je od njega stariji, isto kao što ni *Pm* nije mogao biti prepisan iz bilo kojega od duljih ili punih tekstova osim Vb_1 i Vb_2, jer je od njih stariji, itd.[6] Praktički odavle za poređenja spom. tekstova slijedi: da *SP* treba porediti sa $Vb_{1,2}$ *Pm* Vt_5 *VO D MR* i N_1; Vt_{10} sa svima ovima (bez *SP*) i sa *Vn*; *MR* sa $Vb_{1,2}$ *Pm* Vt_5 *VO* i *D*; *L* sa $Vb_{1,2}$, Vt_5 *VO D* N_1 i *Vn*; *Vn* sa Vb_1 Vt_5 *VO* i N_1; Vb_2 sa Vb_1; *D*[7] sa $Vb_{1,2}$ Vt_5 i *VO*, i N_2 sa N_1. To znači, da se od direktnog poređenja (kao prvi član) mogu izlučiti Vb_1 (jer je najstariji), Vt_5 i *VO* (jer imaju i ono, što Vb_1 nema, pa to nisu mogli u njemu naći) i, napokon, N_1, jer (ne računajući interpolacije) ima i ono, što nemaju ni Vt_5, ni *VO*, ni Vb_1.[8] Odatle je jasno, da predložak ili predloške, iz kojih se prepisivala glagoljaška *Judita*, treba tražiti u prvom redu između ovih punih spomenika, i da tek tada, kada bude to učinjeno, treba pristupiti ispitivanju ostalih (kraćih) spomenika i utvrđivanju veza, koje su postojale između njih i između predložaka (ili predloška), iz kojih su se prepisivali ovi dulji (puni) tekstovi.

Kada je već, kao što se vidjelo, isključena mogućnost, da su se navedeni tekstovi prepisivali »po starješinstvu«, tj. da je Vt_5 prepisan iz Vb_1, *VO* iz Vt_5 ili iz Vb_1, a $N_{1,2}$ iz *VO*, Vt_5 ili Vb_1, postavlja

---

6 Vidi *Datiranje glagoljskih tekstova*, Radovi starosl. instituta 1, 56.

7 Dragućki rukopis (*D*) Štefanić meće u god. 1407 (Radovi 1, 91).

8 Izostavljam *Z*, jer mu nedostaje prvih pet glava; spom. prethodni odnosi označeni su samo ukrupno, bez pojedinosti i bez manjih izostavljanja, koja u rezultatu skraćuju proces i odbacuju neke članove, koji se ovdje spominju.

se pitanje, jesu li se svi prepisivali iz istoga predloška, ili je tih predložaka bilo više, i ako ih je bilo više, koji su tekstovi bili prepisani iz jednoga, a koji iz drugoga (ili trećega) predloška. Napokon, vrijedno bi bilo utvrditi i to, jesu li ti predlošci, iz kojih se prepisivalo, bili brevijari, ili su to bili dijelovi one (Brückner bi rekao »misteriozne«) glagoljaške biblije, o kojoj se sve određenije naslućuje, da je postojala, i o kojoj se u posljednje vrijeme opet počelo pisati.[9]

To bi nas, kada se razmotre jezični elementi i u drugim tekstovima, možda moglo bliže dovesti i jednoj široj (genetičkoj) lokalizaciji naših kodeksa, iako se zbog vrlo pokretne i promjenljive sudbine nekih rukopisa na osnovi takvih razmatranja jedva mogu očekivati neki krupniji (konkretniji) rezultati.

Kada se makar i letimično razgledaju razlike između osnovnih (punih) rukopisa, može se vidjeti, da su one vrlo brojne i po vrijednosti vrlo neujednačene. Da bi se u tom vrtlogu odvojile one razlike, koje se odnose na predložak, od onih, koje se odnose na prepisivača, treba prije svega biti načistu, kakve su varijante unosili — ili mogli unositi — prepisivači sámi, bez obzira na predloške iz kojih se prepisivalo. To je važno zato, što se kod nas — kako se moglo vidjeti[10] — prepisivalo dosta slobodno, slobodnije nego što se moglo očekivati kod tekstova, koji su na kraju krajeva ipak bili namijenjeni liturgiji.

Uzmimo dva teksta, za koje se može pretpostaviti, da su potekli iz iste matice. Takvi su tekstovi, na pr., Vb_1 i Vb_2. Vb_1 je stariji i dulji, pa opet Vb_2 nije prepisan iz njega, nego je prepisan iz teksta, iz kojega je prepisan i Vb_1. Koje su razlike među njima, i kako se one mogu grupirati, svesti u kategorije, koje će u rezultatu dati kakve takve kriterije za filijaciju? — Ako se spomenute razlike bliže razmotre, vidjet će se, da su one

1. *uvjetovane vremenom:* Vb_2 je mlađi (kao kodeks, iako tek za kojih pedesetak godina) od Vb_1, i to se gdjegdje odrazilo a) u glasovima (Vb_1 *tъ* : Vb_2 *ta* II_{11}, *vz'piše — vzapiše* IV_{10}, hiperkorekt. *ъ* u *l'kat* : *lakatъ* I_2, *nъ* : *na* V_1, *k'šteli* : *kašteli* II_{12} i sl.), b) u tvorbi riječi i u oblicima (Vb_1 *crstviju* : Vb_2 *crstvu* I_4, *ihъ* : *nihъ* I_3, *protivu* : *suprotiv'* V_1 *visotê* : *visoti* I_3, *klet se* : *kle se* I_{12}, *boritele* : *boriteli* II_2, *oblêše* : *oblêče* IV_9, *mnê* : *mi* V_3, *v četêrêh stêh' lêtêhъ* :

[9] Vidi Štefanićevu recenziju Vajsove knjige *Najstariji hrvatskoglagoljski misal*, Slovo 1, 52.

[10] Vidi *Varijante u prijepisima hrvatskih glagoljaša*, Slovo 2, 13 i 36.

vъ četira sta lêtêhъ V_9 itd.), c) *u značenju i u sintaksi* (u redu riječi, Vb_1 *prêide* : Vb_2 *proide* II_{12}, *obitéli* : *obitélъ* III_3, *bêhu* : *bêše* V_7 itd., za red r. ispor. I_{11}, II_1, III_2, V_{22});

2. *uvjetovane dijalektom*, u kojem riječi i oblici mogu dobiti mlađi, lokalni lik (Vb_1 *snuznicami* : Vb_2 *sъ snuznicami* II_{11}, *êzdećimi* III_7, *želêzomъ* : *železomъ* IV_{13}, itd.);

3. *uvjetovane pažnjom prepisivačevom*, a ta je bila ili pozitivna ili negativna, a najčešće i jedno i drugo (tj. gdjegdje pozitivna, a gdjegdje negativna). Pozitivna je, kada se prepisivač više držao izvornika nego tekst s kojim se njegov prijepis uspoređuje, a negativna, kada prepisivač nije pisao slovo po slovo, već je štošta izostavljao ili štošta pisao po sluhu, onako kako mu je tko čitao predložak iz kojega se prepisivalo.

U prvom slučaju njegov će se prijepis razlikovati od drugoga (makar starijega) prijepisa po tome, što će u njemu biti više starine, više od onih oblika, koji su sadržani u tekstu, iz kojega su i jedan i drugi prepisani. Praktički to će značiti, da će drugi — kao što je rečeno, stariji — tekst sadržavati neke ili sve odlike navedene pod 1. i 2., u kojima će se njegova redakcija razlikovati od one prve, mlađe, i biti od nje mlađa. To znači, preneseno u praksu, da Vb_1, iako je stariji od Vb_2, može imati i takvih elemenata, koji su mlađi od svojih korelata u Vb_2. Omjer ovakvih inovacija bit će ujedno mjerilo, po kojem se može vrednovati (ocijeniti) savjesnost, kojom je izvršen prepisivački rad. U našem slučaju mlađi se elementi u Vb_1 nižu ovako (na prvom je mjestu primjer iz Vb_1, na drugom iz Vb_2) : *utvr'eni* : *utvr'ždeni* II_6, *vrhi* : *vr'si* III_3, *na* : *nъ* III_{12}, *ta* : *tъ* III_{13}, *va* : *vъ* IV_{10}, *isčisti* : *izъ'čisti* V_9, *besčislno* : *bezъčisl'no* V_{13}, *ot naroda* : *ot narodъ* V_{22}. — b) *crstvu* : *crstviju* II_3, *bogatъstvi* : *bogatъstviê* II_{16}, *veliki* : *veli* IV_{11}; *tisućъ* : *tisući* II_7, *vsêhъ gradi* : *vsêhъ gradovъ* III_1, *veliem'* : *veliemu* III_2, *muži krêpki izbrani* : *muže krêpъke izbrane* III_8, *živućie* : *živućei* III_9, *većъšee* : *vekъšee* II_2, *slišavši* : *slišavše* IV_1, *plintih'* : *plin'tehъ* V_{10}, *počtiše* : *počtoše* V_{18}. — c) *da ne prostit' oko tvoe* : *ne prostitъ oko tvoe* II_6, *ne obakъ* : *ni obakъ* III_{11}, *prošli* : *prêšli* V_{12}, red riječi u IV_6, V_2 itd. — Kao što se vidi, takvih je razlika dosta, i one objašnjavaju zahvate, koje je pisac Vb_1 činio i u drugim stvarima. O tome će biti prilike više pisati, kada se bude govorilo o jeziku pojedinih brevijara uopće. Zasada zadržat ćemo se samo na negativnim momentima u svezi s pažnjom prepisivačevom.

Oni se očituju tako, da pisac ponešto — koju riječ ili koju česticu — od onoga, što se nalazi u predlošku, izostavlja ili kojekako mijenja, ne postupajući kod toga svijesno i s namjerom, da nešto objasni ili približi čitaocu, kojemu je njegov tekst namijenjen. Takvih će nedostataka, kao što je sasvim prirodno, biti i na jednoj i na drugoj strani, i oni će i za jednu i za drugu biti mjerilo, s koliko je pažnje koji pisac (prepisivač) pristupao k svojem poslu.

U našem slučaju takvih izostavljanja kod Vb_2 ima u $II_{1,\ 11}$, III_1, $V_{4,\ 7,\ 9,\ 13,\ 15}$, a kod Vb_1 u $II_{10,\ 17}$, $IV_{5,\ 9,\ 16}$, V_{18}, netočnosti kod Vb_2 u I_5, II_9, V_{17} i kod Vb_1 u $I_{5,\ 9}$, V_{14}. Njima treba dodati mjesta, gdje je do netočnosti dolazilo u svezi s inicijalima. Vb_1, naime, predstavlja zanimljiv primjerak teksta, u kojem rubrikator — ili pisac sâm — nije na vrijeme, tj. dok je još imao pred sobom predložak, u koji je mogao zaglédati, ispisao inicijale, te mu je gdjegdje bilo nejasno, koje je slovo stajalo u početku, pa ga je poslije ili zamijenio kojim drugim slovom, kojega ondje nije bilo, ili je mjesto za inicijal ostavio prazno. S jedne strane smisao teksta, i s druge paralelna mjesta u drugim kodeksima pokazuju, koja su slova zamijenjena, i koji su inicijali jamačno bili u matici. Tako su na pr. u $III_{12,\ 14}$, VI_6 mjesta za inicijale ostala prazna, a u V_{14} zabilježeno je *v*, u IX_1 *ju* ondje, gdje je trebalo stajati *i* (upravo *ï*). Ovako se može objasniti i to, zašto je u Vb_1 izostavljeno inicijalno *I* ondje, gdje se ono nalazi u Vb_2 i u drugim tekstovima (na pr. u $II_{15,\ 16,\ 17}$, IV_7, V_{22}).

No, još su zanimljivija, ipak — i važnija — od ovih nadopuna mjesta kao što su $I_{5,\ 11}$, $II_{7,\ 13}$, III_{15}, $IV_{14,\ 16}$ i sl., gdje su promjene toliko znatne, da se može pomišljati samo na dvoje — ili da ih je pisac našao u matici, iz koje je svoj tekst prepisivao, ili da ih je sâm unio u taj tekst. Elementi za jedan i za drugi zahvat su srodni: oni znače udaljivanje od nekoga određenoga teksta, koje je u jednom slučaju već provedeno, a u drugom se tek provodilo. U našem slučaju, kao što se moglo vidjeti, radi se samo o elementima ove druge vrste, a da je tomu zaista tako, lako će biti dokazati, ako se primjeri isporede i pobliže analiziraju.

U I_5 samo Vb_1 ima *lêto ubo treto na desete*, dok svi ostali imaju drugo na desete (tako je i u V: anno igitur duodecimo). *Pm*, *P* i *SP* imaju tu brojku (12), koja se zacijelo nalazila i u matici (možda i onako nejasno ispisana ili oštećena kao u *SP*),[11] pa ju je pisac Vb_1

[11] U SP brojka je (. ⱃ ⱂ.) u ligaturi tako napisana, da se uz neznatnu redukciju u donjem dijelu može čitati kao . ⱅ ⱂ . (13).

na brzinu mogao krivo pročitati i krivo protumačiti. (Tako je ev. moglo biti i u I_{11}, II_7, gdje je starije *otvrgoše i m(u)ži* zamijenjeno mlađim *ot'gnaše i ljudi.*)[12]

Razlika u II_{13} *s(i)n(o)ve Izmailevi : Izmaelovi* počiva na prilagođivanju Vulgati (filios Ismael) : Vb_1 još ima stariji oblik, koji je bliži LXX *(υἱοὺς Ἰσμαήλ)* i koji je piscu otprije mogao biti poznat te se mogao nalaziti i u matici, iz koje je Vb_1 prepisan.

U III_{15} *M* i Vb_1 imaju *voinstvo,* dok ostali imaju *množьstvo.* Drugo je čitanje bliže grč. *πᾶσαν τὴν ἀπαρτίαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ,* dok prvo više odgovara lat. universum *exercitum* virtutis suae.

U IV_{14} *(v dêlêhъ sih'* prema *v dêlê semъ,* kako imaju ostali i kako ima Vulgata) Vb_1 je očito pogriješio, što najbolje pokazuje zamj. *eže,* kojom uvodi glagol *počeste* (i koja bi inače imala glasiti *êže* ili *ihže*). Tako je i u IV_{16}, gdje Vb_2 *VO D* i $N_{1,2}$ imaju *prinošahu žr'tvu gvê* (offerrent sacrificia domino), a Vb_1 i ostali toga nemaju.

Ako se sve sažme u jedno, može se reći, da od općih promjena, koje su ovdje predstavljene u kategorijama vremena, dijalekta i individualnog stava prepisivačeva, samo jedan dio ovih posljednjih znatno utječu na tekst i time na njegovu filijaciju.

5. Filijacijski odnosi II. Ako se to promatra kod punih tekstova (Vb_1, Vt_5, *VO*, *M*, N_1 i N_2), dobiva se ovakva slika: Vb_1 (kojemu prema onome, što je malo prije rečeno, treba dodati Vb_2), *VO* i N_2 pripadaju istoj matici. Razlike među njima nisu velike te ne prelaze kategorije 1., 2. i od treće one reflekse, koji se mogu uzeti kao negativni (v. str. 117). Po broju i po kakvoći ovih elemenata, i po njihovu odnosu prema matici, može se utvrditi i stupanj srodnosti i blizine, koja se u nekom prijepisu očuvala. Kod toga vremenski faktor za ocjenu prepisanog teksta ima obrnuto značenje: od dva prijepisa, koji su jednaki, vredniji će biti ne onaj, koji je stariji, nego onaj, koji je mlađi. Ako se tako postave kriteriji Martinčev će prijepis (N_2) — kao prijepis — biti vredniji i od Vb_1 i od *VO,* i bio bi od njih vredniji i onda, kada bi i ovi spomenici u svojim prijepisima bili jednako pouzdani, kao što je pouzdan on.[13] N_2 je međutim ne samo potpun (bez praznina, kojih ima na pr. Vb_1), nego

---

[12] Ispor. i II_7, gdje Vt_5 *B* i *Br* imaju 11 (11.000) tamo, gdje ostali imaju 12 (12.000).

[13] Vajs je bio dobro učinio, što je u početku mislio, da za osnovu može uzeti N_2, samo je neprilika bila u tome, što je to učinio upravo kod knjige o Jobu, kod koje N_2 ide za mlađom (latinskom) verzijom, v. Slovo 2, 17.

i jezično toliko bliz matici, iz koje su se Vb_1 (i Vb_2) i *VO* prepisivali, da se može uzeti kao tekst prvorazredne vrijednosti. Vid Omišljanin već nije toliko rigorozan pa zaostaje i za Vb_2, a Vb_1 je opet slobodniji i od Vb_2 i od *VO*. Prema tome, kada bismo taj odnos htjeli prikazati koordinatnim sustavom, u kojem bi ordinata predstavljala relativnu vjernost, a apscisa vrijeme, dobili bismo za odnose između ova četiri teksta ovakvu sliku:

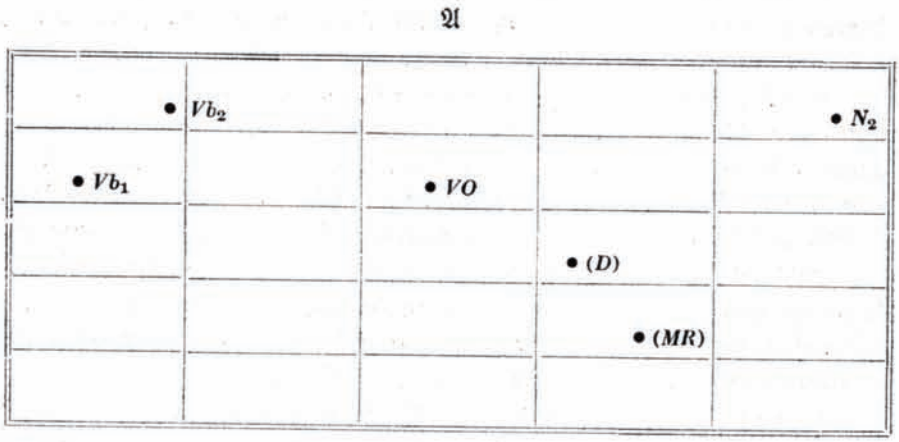

Ostala tri teksta, Vt_5, *M*, N_1 (i dijelom *Z*), znatnije se razlikuju i ne mogu se izvoditi iz istoga predloška kao $Vb_{1,2}$, *VO* i N_2. Uzmimo na pr. Vt_5. Od krupnijih razlika — ne zadržavajući se na pojedinostima kao što su (*Vt*$_5$: *Vb*$_1$) *ot kamene četveronuglasta i dêlana* — ex lapidibus quadratis et sectis: *ot kameniê uglasta i dêlana* I_2, *Elioka cra eliokskago* — Erioch regis Elicorum: *Eriota cra Elikori* I_6, *vъ strêže svoe* — in exercitu suo: *vъ voinstvo svoe* IV_{13} i sl. — dovoljno je spomenuti ove (opet Vt_5 : Vb_1):

I_3 *po četvirih' že ego stranahъ vshъ* — per quadrum vero earum latus utrumque : *po četvrtu že ihъ strani oboe.*

II_3 *i rče mišleniemъ svêta svoego v sebê* — dixitque cogitationem suam in eo esse : *reče že mislъ ego v' nem' biti.*

V_{14} *idoše v pustinju v goru sinskuju* — deserta sina montis occupaverunt : *pustine gori sinaiskie prêdьtekoše.*

VII_7 *bihu že daleče otъ mirovъ* (*Z*: *i bihu daleko ot mirovъ*) — erant tamen non longe a muribus : *bêhu obakъ ne daleko mirovъ.*

VIII$_3$ *stoêše ubo pri žanjućihъ* — instabat enim super alligantes manipulos : *nastoêše ubo nad vežućimi rukoveti.*

XII$_1$ *tagda p(o)v(e)lê ju vvesti* — tunc jussit eam introire : *tъgda povelê ei vniti.*

XIV$_2$ *v'zmite vsi* — accipiat unusquisque : *da vzmet' kъždo vsъ.*

XV$_1$ *egda že voinstvo Olofernovo sliša êko usêknutъ e(st')* (Z: *egda že voin'stvo Olofernovo sliša êko usiknutъ estъ)* — cumque omnis exercitus decollatum Holofernem audisset : *egda že vse voin'stvo usêknovena Oloperna sliša.*

XV$_6$ *i otъ vshъ vladanъi izabrani junoše posla po nihъ* (Z: *i ot vseh' vladani izbrani junoše posla po nihъ*) — omnis itaque regio, omnisque urbs electum juventutem armatam misit post eos : *vsъkogo ubo vladaniê gradъ izbrane junoše oružne poslaše po nih'.*

XV$_{14}$ *vsa êže Olofernova v blazê ukazana bše daše e Ijuditi* (Z: *êže Olofernova v blazi ukazana biše daše e Juditi)* — universa quae Holofernis fuisse probata sunt, dederunt Judith : *vsa êže Olopernova v blazê bivšaê skazana sut' . daše Judìti.*

XV$_{15}$ *i vsi ljudi veselahu se i ženi i dêvi i junoše* (Z ima isto) — et omnes populi gaudebant, cum mulieribus et virginibus et juvenibus : *i vsi ljudi veselahu se sъ ženama i dvami i junošami.*

XVI$_{27}$ *i ishoǰaše vъ prazdne dni* (Z: *i ishoždaše v prazdnike dni*) — erat autem diebus festis procedens : *bêše že* [*v*] *prazdniki dni shodeći* VO.

Po jeziku (*Galilii* I$_8$, *togda* III$_7$, *plintêhъ* V$_{10}$, *êmutъ ... i predadetъ* VI$_7$, *Avraamъ* VIII$_{22}$, *višadša* X$_{4, 11}$, *diviše se o krasoti ee* X$_7$, *sabljude* XIII$_{20}$, *priêtъ . okrêpitъ* III$_{30}$, *skozi* XIV$_9$, *možahu* XV$_4$ itd.) ne bi se moglo reći, da je predložak *Vt*$_5$ bio mlađi od predloška *Vb*$_1$ (*Vt*$_5$ je, naime, kao rukopis vremenski znatno mlađi od *Vb*$_1$).*[14] Na ovo bi upućivalo i to, što *Vt*$_5$ redovno ima *Ijuditъ* (dok *Vb*$_1$ ima *Ijudit'* samo na četiri mjesta — u XI$_4$, XII$_6$, XIII$_{27}$ i XIV$_{13}$, dok na

[14] Na starinu predloška, iz kojeg se prepisivao *Vt*$_5$, upućuje i zamjenjivanje *m* sa *d, t, č, v (obidutъ* za *obimutъ* I$_5$, *mnê* za *t'mê* IX$_7$, *počisliše* za *pomisliše* XI$_8$, *voi* za *moi* XVI$_{13}$), koje nadovezuje na staro (granato i uglato, glagoljsko), a ne na mlađe (beneventansko, latinsko) *m*. U primjeru *ustromleniemъ* (za *ustrmleniemъ* XIV$_2$) *o* bi moglo upućivati na stari poluglas. Slično je i sa *Vb*$_1$ *(I iže* VIII$_{19}$ mj. *mi že, Jumže* IX$_1$ mj. *Imže),* a i u *VO* se *i* i *v* kadšto zamjenjuju (tako u VIII$_{33}$ *I iže* mj. *vi že,* XII$_7$ *vsohoždaše* mj. *ishoždaše,* XII$_9$ *I shodeći* mj. *Vshodeći* ili *Vhodeći).*

19 mjesta ima *Judit'*). S druge strane ipak grupa oko Vb_1 redovno ima *Oloperanъ*, dok na pr. Vt_5 i Z imaju *Oloferanъ*.

N_1 po svojoj kompoziciji — prema podacima, s kojima raspolažemo — jedini nije jedinstven, i to se očituje u tome, što razlike — mislim, one krupnije, razlike 3. stupnja — kod njega počinju tek od V glave, a u prve 4 glave i u početku pete glave gotovo da ih i nema, tako da se m o ž e uzeti, da mu je za predložak poslužio najprije tekst tipa Vb_2, a zatim, kada tamo više nije bilo teksta, da se pisac poslužio jednim drugim kodeksom, koji nije bio ni 𝔄 ni 𝔅.[15] Istina, moglo bi se uzeti, da je to mogao biti isti kodeks, iz kojega se prepisivao Vb_2 (jer su mogla postojati i dva identična — ili gotovo identična — rukopisa, iz kojih su se prepisivali i Vb_1 i Vb_2), samo što se pisac Vb_2 zadovoljio s nepunih pet prvih glava, dok je pisac N_1 prepisao cijeli tekst, no to prema onome, što o tom tekstu znamo, nije mnogo vjerojatno, i ja sam više sklon pretpostavci, da je N_1 prepisan iz dva različna teksta. Da N_1 sâm nije prevodio, pokazuju i dvije značajne interpolacije u gl. XIII (uz v. 7 i 21), kojih inače nema ni u jednom od naših spomenika, i koje je pisac, sva je prilika, zatekao u predlošku iz kojega je prepisivao svoj tekst. Da je taj predložak bio pisan glagoljicom, dokazuje i ovaj sitni, no zato rječiti detalj. U gl. XV_{13} svi naši tekstovi latinsko *per dies autem triginta vix collecta sunt spolia* prevode *dъnmi že . 30 . edva sъbrani biše rubeži*, a samo N_1 ima *po dneh' že . 30 . i . 2 . sbrani biše* (*ošastiê asurskaê* itd.). Razlog je jasan: pisac N_1 je ono *edva* pročitao kao *i dva* i napisao to brojem (*i . 2 .*). Bez obzira na predložak mislim, da N_1 po onome, što je o njem rečeno na str. 127—133, treba odvojiti od ostalih rukopisa i uzeti kao poseban tekst, koji bi se za razliku od 𝔄 (tip Vb_1) i 𝔅 (tip Vt_5) mogao označiti sa C.

Prema tome za glavne (tzv. pune) tekstove treba pretpostaviti dvije matice (Vb_1, *VO* i N_2 — Vt_5, *M* i Z) i tri tipa (𝔄 — 𝔅 — C, gdje je $\dot{C} = N_1$). Ostali se, kraći i dulji, odlomci vežu na spomenute pune tekstove ovako: *D* i *MR* pripadaju tipu 𝔄. *Pm* je na prijelazu od 𝔄 do 𝔅 (nema doduše II_3 iz Vt_5, ali ima neke druge odlike, pa bi se — kako je u njemu malo teksta — mogao pribrojiti i tipu 𝔅, samo je — kao prijepis — stariji od Vt_5). *M Vn* Vt_{10} *SP L B* i *Br* pripadaju po svojim općim karakteristikama tipu 𝔅. Tabelarni pregled za sve spomenute tipove mogao bi se postaviti ovako:

---

[15] Nije pripadao ni varijanti Vb_1, ni varijanti Vt_5.

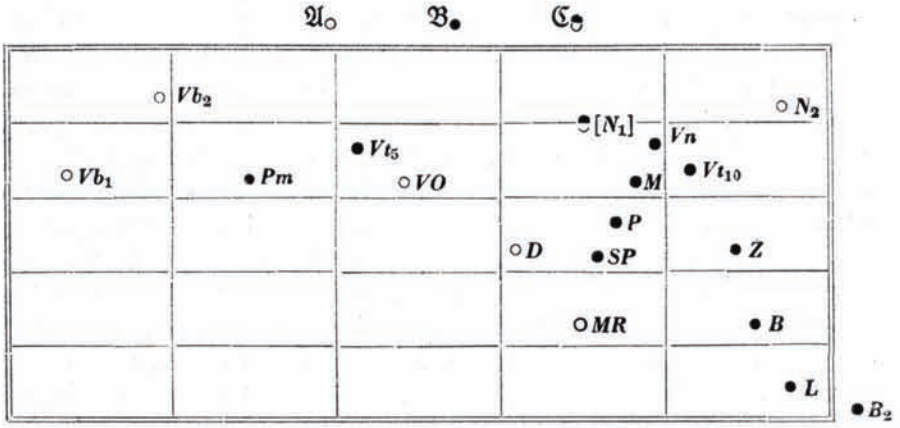

5. Iz problematike teksta. Ako se svi tekstovi *Judite* isporede, vidjet će se da, i pored toga što očito idu za latinskom verzijom, nekih mjesta iz Vulgate nema ni u jednom našem kodeksu (tako na pr. u njima nema III_4 *sint omnia nostra sub lege tua,* IV_2 *tremor et horror invasit sensus eorum,* IV_{10} *et fierent opprobrium gentibus,* V_5 *et non egredietur verbum falsum ex ore meo,* VIII_5 *et erant custodientes ea tota die et nocte,* da ne nabrajam pojedinačne riječi i izraze).[16] Na prvi pogled moglo bi se na osnovi takvoga stanja pomisliti, nisu li svi naši kodeksi, kada im je to zajednička crta, u davnoj davnini potekli iz iste pramatice, u kojoj su te promjene bile provedene i iz koje su se postepeno razvili protoplasti tipova 𝔄 i 𝔅, iz kojih su onda daljnjim razmnažanjem postali naši tekstovi. Ovakvo rezoniranje moglo bi se međutim, premda je po sebi vrlo privlačivo, lako pokazati kao anahronizam, koji ne vodi računa o razvitku Vulgate, koja prije Tridentinuma i prije Sikstine nije imala onako ustaljen oblik, kako ga od onda ima do danas. Već letimičan pogled u izdanje Biblije N. de Lyra iz godine 1483. (*una cum postilis*, I—III, impr. Venetiis per Franciscum Renner de Hailbrunn) pokazuje, da u njemu u III_4 nema riječi *nostra,* da u IV_2 iza *tremor* dolazi *etiam,* da u IV_{10} kao ni kod nas nema *et fierent opprobrium gentibus,* itd. Ja sam, ispoređujući Vb_1 i VO s Vulgatom (ed. Venetiis MDCCXXX) i sa spomenutom biblijom N. de Lyra, mogao utvrditi, da se njihov tekst u devedesetak slučajeva razlikuje od teksta u tim biblijama.

[16] Vulgata ima na pr. i sic erunt *universi* hostes Israel (IV_{14}), et sic *vinctum* restibus (VI_9), ut *firmum* faciat deus consilium meum (VIII_{31}), *hoc autem scias,* quoniam ... etc (X_{16}), i sl., gdje mjesta označenih kurzivom nema u našim spomenicima (v. niže dolje).

Najčešće su neke riječi izostavljene (u $I_{6, 9, 12}$, $II_{1, 15, 18}$, $III_{4, 12}$, $IV_{2, 8, 10, 14}$, $V_{5, 26, 27}$, $VI_{1, 9, 13, 14}$, $VII_{5, 6, 7, 13}$, $VIII_{6, 16, 27, 31}$, IX_{9}, $X_{3, 16}$, $XI_{4, 12}$, $XII_{2, 7}$, XIII_{15}, $XV_{3, 4, 5}$, $XVI_{4, 10, 15, 22, 23}$), rjeđe se kod nas nalaze neke riječi, kojih nema u latinskom tekstu (na pr. u III_{2}, IV_{13}, $V_{23, 29}$, $VI_{2, 14}$, VII_{18}, IX_{11}, X_{29}, XI_{16}, XII_{20}, $XIV_{6, 14}$, XVI_{31}, gdje je kritična riječ — *prêmoženiê*[2] — ionako suvišna, no sve su to — osim u XI_{16} (*vzvêstiti tebê*, prema XI_{17}) i u XII_{20} (*edinъ danъ*, koje bi moglo biti i samostalna interpolacija) — na našoj strani samo pojedinačne riječi, dok na latinskoj strani ima i krupnijih mjesta, koja su kod nas izostavljena (ispor. na pr. uz ono, što je prije spomenuto, slijedeće pozicije, kojih nema u našim tekstovima: I_{6} *qui appellatur*, V_{27} *et exercitibus eius*, VI_{14} *adorantes Dominum*, VIII_{27} *minora esse*, X_{3} *et inaures*, X_{16} *hoc autem scias, quoniam*, XV_{23} *de cubili ipsius*, XVI_{10} *accepit stolam novam*, i sl.). Posljednjih dviju varijanata nema ni u bibliji N. de Lyra, koja je nešto bliža našem tekstu i u V_{23} (*sveta svetihъ* — *Sancta Sanctorum* prema *Sancta eorum*), V_{14} (*prêdtekoše* — *occurerunt* prema *occupaverunt*), II_{16} (*privede* — *adduxit* prema *abduxit*), I_{9} (*kъ goramъ* — *ad montes*, poslije *ad terminos*), ili u I_{2}, gdje u našim tekstovima piše za grad Egvatan, da su mu zidovi bili visoki 70 lakata i široki 30 lakata (*vъ visotu lakta . n . i v širotu laktъ . j .*, N. de Lyra *in altitudine cubitorum septuaginta et in latitudine cubitorum triginta*; tako ima i LXX, samo što je širina mjesto trideset — pedeset, a 𝔄 ima i tu 70, v. H. B. Swete, OTGr II, 781); poslije je u biblijama ed. Vulgatae gdješto obrnuto, pa su zidovi visoki 30, a široki 70 lakata (tako je i u spom. bibliji iz god. 1730).

Nije svrha ovom predgovoru da utvrđuje, iz kakvih je predložaka prevedena glagoljaška Judita. To je pitanje širih razmjera, i na nj treba da odgovore naši biblisti, pred kojima se evo otvara široko polje rada, na kojem će preko glagoljskih spomenika neposrednije i lakše dospjeti do toga da utvrde, kakvi su se strani tekstovi kod nas upotrebljavali, kada se na staroslavenski ili na hrvatski jezik prevodila biblija, i kada je to — sudeći po tim tekstovima — moglo biti.

Ja ću ovdje iznijeti još samo nekoliko podataka, u kojima se ocrtavaju konture općih smjernica, u kojima bi mogao krenuti ovakav rad.

Imena u našim kodeksima — i to u svima (s izuzetkom *Oloferna* i s izuzetkom *Nabuhodonosora*, *Egbatana* i sl. u *SP*, *B* i *Br*) upućuju na osnovu, koja se razlikuje od osnove, na kojoj je svojim imenima

dao oblik sv. Jeronim (*Ecbatanis* je kod nas *Egvatan, Nabuchodonosor – Navhodonosorъ, Ninive – Nevjitъ, Ismael – Izmail, Apamea – Apamiê, Gabaa – Gavaa, principes Moab – knezi moêvitьskie, Bethulia* (grč. *ε τυλούα*) — *Vetilъ* (ili *Vitelъ, Vitilъ*) itd., a taj je izraz ipak u Bibliji osamljen te izvorno dolazi samo u *Juditi*). Razumije se, da ne može biti govora o tome, da je pramatica, iz koje se prevodilo, mogla biti grčka: razlike su u tekstu prevelike, i sv. Jeronim se, prevodeći Juditu iz haldejskoga, suviše udaljio od Septuaginte, tako da ne može biti sumnje o tome, da je osnova za naš tekst bila jeronimska, samo su imena druga, i ona su se mogla nadovezivati na tradiciju, koja se nije osnivala samo na njegovu prijevodu. Takvih je reminiscencija bilo, kao što se vidjelo, i u latinskoj verziji knjige o Jobu (Slovo 2, 30—35), i na takvu staru, u ovom slučaju slavensku osnovu, koja bi mogla nadovezivati na pramaticu i na njezin prastari leksički fond, moglo bi podsjećati ono *zane čista roda esi* u Vb_1 (XV_{11}), gdje je nekoć moglo stajati *zane čistotu rodiši* ili o *čistotê radêši*, koje su ostali (*VO*, Vt_5, $N_{1,2}$ i *Z*) više približili Vulgati pa *roditi* (curam gerere) zamijenili sa *vzljubiti* (amare — *zane čistotu vzljubi*, quod castitatem amaveris).[17]

Vrijedno je spomenuti — kada smo već spominjali različna imena i njihove oblike — također II_{13}, gdje naši tekstovi imaju *na jugo Treheleona* ‖ *Treheleona* i sl. (LXX *πρὸς νότον τῆς Χελλαίων*, Vulg. *ad austrum terrae Cellon*). Naš oblik pretpostavlja *terrae Chellon* ili *Chelleon* (tako *Χελλαίων* u prijevodu Septuaginte prevodi Beyerlinck), i do njega je došlo tako, da je ono *terrae* (skraćeno u *t're*, kako ima i N. de L.) shvaćeno kao sastavni dio (prokliza) spom. toponima. Slično je jamačno nastalo i *Belmatišъ* (VII_3) od *Belma* + *usque*, što grafijski, s obzirom na latinsku skripturu, nipošto nije nemoguće, a upućuje na to i ono *kъ* od *ad*, dok bi *usque ad*, kako ga nalazimo u latinskom tekstu, moralo dati *daže do*.

Zanimljivo je također, da lat. *tabernaculum* u grč. odgovaraju dva značenja *σκήνωμα* i *σκηνή* i da prvome kod nas odgovara *žiliše*, a drugome *krovъ* (ispor. IX_{11}, X_{16}, $XII_{4,9}$, XIII_{31}, $XIV_{4,8,9,15}$). Takvih bi se primjera (*oplъčeniê* : *stani za castra*, i sl.) još našlo, a vidjet će se, da ih ima i u Tobiji, i u Makabejcima i dr., pa će i jezično biti zanimljivo obuhvatiti cijeli kompleks glagoljaških biblijskih tekstova, koji su prevedeni iz latinskoga jezika.

---

[17] Stara je (slavenska, možda i grafijska) zamjena i *kolovožъ, kolovoždъ*, koju imaju svi naši tekstovi za *vodovoždъ* (aquaeductum, VII_6).

Ako se oni dobro ogledaju, doći će se do uvjerenja, da nam se na pr. u *Juditi* ni u jednom tekstu nije sačuvao direktni prijevod iz latinskoga jezika, i da je velikom broju griješaka i nepravilnosti krivo površno prepisivanje ili netočno razvezivanje kratica, kojih je dosta bilo i u latinskim i u našim tekstovima. Pritom je karakteristično, da će netočnosti u razrješavanju latinskih kratica ili u tumačenju latinskih termina redovito biti jednake za *sve* naše tekstove, dok će griješke u razrješavanju *naših* (glagoljskih) kratica biti nejednake i u različitim tekstovima različite. To bi moglo biti u prilog mišljenju, da je za osnovu našim prijevodima poslužio jedan određeni tekst ili određeni tip latinskoga teksta, koji je olakšavao takvo — sa stajališta, koje je poslije zauzeo Caraffa — krivo prevođenje. Ne čini mi se, naime, vjerojatno, da su sve promjene i sve netočnosti nastajale samo u toku prevođenja i da ih nije bilo i u maticama, iz kojih se prevodilo. Navest ću ovdje još dvije tri potvrde, od kojih se neke odnose na latinske varijante, koje su m o g l e postojati i u rukopisima iz kojih su se prevodili naši tekstovi.

Jedno je takvo mjesto (ispor. i *Treheleon*, str. 125) *dixit se incensurum fines meos* (XVI_6), koje naši tekstovi prevode *vshodeć* (Vt_5 *vhođeć*, VO vshoćeć) *v prêdêli moe*, gdje je jamačno lat.ẽ (za *en*, kako ga ima i N. de Lyra) pročitano kao *e*, pa je od *incensurum* (grč. *ἐμπρήσειν* koje Beyerlinck prevodi *combusturum*) postalo *incesurum* i *incessurum* (prema *incedo*). U VIII_{24} (*illi autem, qui ... impatientiam suam et improperium murmurationis suae ... protulerunt*) svi glag. tekstovi imaju *oni že iže ... v trpêni svoemъ . i ponošenie rptaniê svoego ... iznesoše* (VO), što znači, da je naš prevodilac ono *impatientiam* (nestrpljivost, netrpeljivost) krivo pročitao (a možda našao i krivo napisano) kao *in patientiam*, pa to preveo *v trpêni*. Slično je moglo biti i sa *otmet'* (*da otmet' se*, quod defenderet se I_{12}, II_1, *êko bъ ihъ otmetъ e*, quoniam deus eorum defendet illos V_{25}). Jagić se pita (Entstehungsgesch.[2] 467), ne stoji li *otmetъ* mjesto *otъmьstitъ*. Ovo, naravno, nije isključeno, no jednako nije isključeno, budući da se ta varijanta nalazi u svima glagoljskim tekstovima (a *Vn*, N_1 i N_2 imaju dapače *otimetъ*), da se možda i tu radi o kalku, u kojem je lat. *defendere* shvaćeno kao *deprendere* (od *deprehendere*, u zn. recusare).

Broj netočnosti i griješaka kod prepisivanja *naših* (već prevedenih, glagoljskih) rukopisa vrlo je velik, kao što se može svatko uvjeriti, tko pažljivo razgleda varijante ispod teksta (str. 178—198).

Ja ću ovdje navesti samo neke (većinom krupnije, i to uporedno, iz različnih tekstova).

Još ništa, ako se *branami* (proeliis, V_{22}) zamjenjuje sa *ranami* (Vt_5), *prъvaê* (priora, IX_4) sa *pravaê* (Vb_1 VO) ili *protivu staviše* (opposuerunt, XVI_8) sa *prêd'staviše* (*VO*, N_2, Vt_5 i *Z*; samo N_1 ima *protiviše*), ili kada nastaju različite besmislice, koje izazivlju krivi inicijali (v. str. 118 i d.). Teže je, kada se *grъdi* (superbi, IX_{16}) zamjenjuje sa *gradi* (Vb_1 N_2), *smênie (audacia,* XVI_{12}) sa *smêreniê* ($N_{1,2}$), *tarski* (Tharsis, II_{13}) sa *turski* (N_2), *skr'beno, skr'veno* (latet, IX_1) sa *skvrneno* (N_2), *pokajut* (poenituerunt, V_{19}) sa *pokrijut* (Vt_5), *vsêmъ* (omnibus, VII_{11}) sa *voemъ* (N_1), *usilova* (gravaret, V_{10}) sa *usliša* (Vt_5), *inogo* (alterum, V_{18}) sa *i nêkoga* (Vt_5), *ot sili* (ex virtute, X_4) sa *ot misli* (N_2), *stužil* (insultaret, V_{17}) sa *stežalъ* (Vb_2 *D*), *utruždeni* (fatigati VII_{22}) sa *utvrjeni* (Vt_5), *vlastъ* (copia, XII_5) sa *izlêsti* (Vb_1), *krêpakъ* (potens, IX_6) sa *kratakъ* (*VO*, Vt_5, $N_{1,2}$ *Z*), *nogi* (pedes, IX_8) sa *mnoge* (Vt_5), *v' ml'ku* (in silentio, XIII_6) sa *vladiku* (Vt_5), *v mesa* (in carnes, XVI_{21}) sa *v mêsta* (N_2) itd. itd.[18] Osobito je bilo neprilike s *veseljem*, jer se kratica pisala bez *s* (što je u prilog Jagićevu tumačenju *otmetъ* : *otъmъstitъ*, v. gore), pa se *vesel'e* lako zamjenjivalo i sa *veli*, i sa *sila*, i sa *vselennaê* (v. Slovo 2, 33), štaviše i sa *vola*, *vzvêstiti* itd. Od primjera, koje za to pruža *Judita*, ispor. *bêhu že ljudi v silê VO* za *veseli*, kako ima Vt_5, $N_{1,2}$ i *Z* (populus jucundus, XVI_{24}), *Ijuditъ veseliê stvorena est'*, kako imaju svi osim *Z*, koji jedini na tom mjestu ima *veliê* (Judith magna facta est, XVI_{25}), prizva me k vam *voleju* Vt_5 mj. *veseleću*, kako imaju ostali (revocavit me vobis gaudentem, XIII_{20}) osim N_1, koji to mjesto jamačno nije pravo razumio (a u lat. tekst nije zaglédao), pa piše *prizva me i nine vzvêšću v(a)mъ*.

7. Judita u prvom Novljanskom brevijaru. — Iako starozavjetnim spisima, koji su prevedeni iz latinskoga jezika, treba posvetiti posebnu studiju, ne će biti na odmet, ako se o jednom

---

[18] Da bi se dobila zorna slika o broju i o vrstama takvih promjena, dovoljno je — uz primjere, koji su gore spomenuti, — navesti samo za gl. III, IV i V: *vr'si* (montes III_3) — *vasi* L, *ukrotiti* (mitigare III_{11}) — *ukrêpiti* Vn, *ot têhъ* (ab his III_{13}) — *ot vsêhъ* Vt_5, *prêš'd že* (pertransiens autem III_{14}) — *prišad že* Vn, *prošastie* (transitus IV_5) — *prišastie* Vb_2 Vt_5 N_1 L, *obimut'* (obtinerent IV_6) — *obidutъ* Vt_5, *pouščenie* (exhortatio IV_{15}) — *poučenie* VO, *posêtit'* (visitaret IV_{17}) — *postiditъ* D, *množъstvo (multitudo* V_3) — *sminstvo* Vt_5 *slêditi* (sequi V_7) — *slišati* N_2, *isčisti* (dinumerari V_9) — *isčistiti* Vn, *v br'nii* (in luto V_{10}) — *vъ branii* D, *protnet se* (transverberabitur V_{28}) — *propnet se* $N_{1,2}$, itd.

tekstu već sada nešto kaže. To je N_1 ili, bolje, brevijar, što ga je god. 1459. u Novom dovršio pop Juraj (*poneže pisacъ ki pisa ta brviêlъ*, v. Vajs op. c. XXV). Već je rečeno, da se u njemu razlikuju dva dijela, prvi, koji se ne odvaja mnogo od matice Vb_2 i koji obuhvata poglavlja I—V_{23}, i drugi, koji obuhvata preostali dio (gl. V_{24}—XV_{31}). Rečeno je također, da je Juraj, koji je u svojem brevijaru želio imati cijelu *Juditu*, jamačno sâm sastavio, spojio, oba dijela u jedno, ali jedno nije rečeno, da je Juraj bio i pisac, a ne samo prepisivač, i da njegov tekst na sebi nosi tragove i njegovih ličnih opažanja, njegova smisla za stil i njegova shvaćanja nekih biblijskih mjesta i epizoda. U prvom dijelu to je još prigušeno, prikriveno, kao da pisac nije imao smjelosti da zahvati u tekst i da mu dade neke svoje — bolje i određenije oblike. On, međutim, i u ovom dijelu lat. *militia* prevodi sa *voinstvie* (dok ostali imaju većinom *voinstvo*), *pruzi* sa *kobilice*, u III_6 *utere servitio nostro* sa *uživai rabotani nšihъ* (ostali: *raboti nšee*), u III_{13} piše *zpvdêl ubo bêše*, gdje drugi imaju *povelêlъ ubo bêše*, a u II_7 *pêšacъ borac'* (peditum pugnatorum) pretvara u *pêšacъ r'vači* (koje će B i Br prenijeti poslije u štampane brevijare), no sve su to bili samo počeci, kao da je poštovanje prema tekstu, prema kodeksu iz kojega je prepisivao ovaj dio, bilo toliko jako, da mu nije dopuštalo da se dade na neke veće, ozbiljnije zahvate.

U drugom dijelu situacija se mijenja. Bio je to i drugi tekst, a i smjelosti je bilo više, pa su zahvati češći i dublji, i značajniji. Mnoge riječi zamjenjuje oblicima, koji su mu se činili ekspresivniji, ili koji su njegovu vremenu i njegovu kraju bili bliži (Vb_1 : N_1 *rabomъ* — *slugamъ* VI_7, *rabi* — *slugi* VI_8, *ne ostavlaeši drznujućee o tebê* — *ne ostavlaši služećihъ ti* VI_{15}, *êkože godê budet' tbê* — *êkože ugodno budetъ tbê* VI_{18}, XII_6, *obrête* — *naide* VII_6, *ne hote glati mirotvorna* (nolens loqui pacifice) — *ne hotê glati mir'no* VII_{13}, *i stvori večeru veliju* (et fecit ei coenam magnam) — *i stvori vêčeru raskošnu zêlo* VI_{19} (a drugdje opet *zêlo* zamjenjuje sa *velmi*, tako u VIII_7), *vlaseninu* — *strunnuju rizu* X_2, *murrom prêdobrim'* (myro optimo) — *murromъ predragimъ* X_3, *ašče oskudêjut'* (si defecerint) — *ašče pomankaetъ* XII_3, *svêtilniki* (luminaria) — *duplêri* XIII_{16}, *na mirêhъ* (super muros) — *na zidu* XIV_7, *veselahu se* (gaudebant) — *radovahu se* XV_{15}, *v tumanê* (*v tumanêhъ* — in tympanis) — (*v*) *bubnehъ* XVI_2). Druge objašnjava ili im daje svoj komentar (*vsi velьci Olopernovi* (omnes magnates Holofernis) — *vsi velici Olopernovi i vsi bolari ego* V_{26}, *varъ* (aestus) — *varъ ili z'ni* VIII_3, *inople-*

menik' (alienigenarum) — *inoplemen'nikъ rekomie priš'lc* IX, *žilišče* (tabernaculum) — *žilišče rekući kivotъ* IX_{11}, *v sêti očiju* (laqueo oculorum) — *v sêti ili v pruglê očiju* IX_{13}, *rêše že k nemu sataliti* (dixerunt ad eum satellites) — *rêše že k nemu raz'boinici sataliti* X_{18}, *ne t'kmo ljudi rabotajut' emu* (non solum homines serviunt illi) — *ne t'kmo ljudi rabotajutъ tbê i nemu* XI_5).

U posljednjem primjeru već se osjeća stilistička nijansa: Judita govori pred Holofernom, nastoji da mu se ulaska, i zato pred njegovim očima njegovo dostojanstvo uzdiže do dostojanstva Nabuhodonosorova. U Vulgati i u Septuaginti toga nema: tamo je Holoferne samo sredstvo (*per te*, *διὰ σέ*), samo vazal i sluga, ovdje je visokodostojnik, kojemu ljudi i životinje služe jednako kao i Nabuhodonosoru.

Stilistički je nijansirano i ono mjesto, gdje lat. *et introiens munda manebat in tabernaculo* (*καὶ εἰσπορευομένη καθαρὰ παρέμενε ἐν τῇ σκηνῇ* X_9) ostali prevode *i vhodeći čista prêbivaše v krovê*, a N_1 kao da je želio istaknuti i drugu čistoću, pa je promijenio red riječi, tako da kod njega to mjesto glasi *i vhodeći v krov' čista prebivaše* . . . Još je jasnije, danas bismo možda rekli i naturalistički, izraženo mjesto, koje se i u literaturi mnogo obrađivalo i koje je Hebbel shvaćao gotovo onako, kako ga je, čini se (po vanjštini) shvaćao i naš Juraj. To je mjesto, preko kojega vrlo kratko i vrlo obazrivo prelaze i Vulgata i Septuaginta, a radilo se zapravo o tome, što se dogodilo, kada su se Asirci ponapili i kada je Vagao za Holofernom i Juditom zatvorio vrata ložnice. Septuaginta kaže samo *ὑπελείφθη δὲ Ἰουδὶθ μόνη ἐν τῇ σκηνῇ, καὶ Ὀλοφέρνης προπεπτωκὼς ἐπὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ*, Vulgata — *eratque Judith sola in cubiculo*, i tu kao da je stanka (XIII_3), iza koje slijedi XIII_4: *porro Holofernes jacebat in lecto, nimia ebrietate sopitus*. Što znači tu *porro*, i zašto je Judita ostala *in cubiculo*, kada je Holoferne zaspao i kada su se ostali razišli? — Naši su tekstovi u drugom dijelu kompromisni: ne kažu ni *porro*, ni *αὐτοῦ*, već samo: *bêše že Judit' sama v ložnici . Olopern že ležaše na postêli . veliem' opitiem' usplen'*. Tako imaju Vb_1, *VO*, N_2, Vt_5 i *Z*. N_1 međutim daje drugu verziju. Njegov tekst glasi: *ostavši že Ijuditъ sama v ložnici v posteli i Oloperanъ veliemъ opit'emъ uspleno*. On kao da odgovara i na pitanje, zašto je Judita ostala, kada su drugi otišli — i po tome je njegov stilistički zahvat, kao stilistički zahvat, vrlo vrijedan, samostalan i za svoje vrijeme — smion.

Stilistički se mogu tumačiti i promjene u XIII_{10} i VII_6. Ako je Holoferne pijan spavao i, kako ga slikari obično slikaju, nauznak ležao na svojoj postelji, Judita ga nije mogla udariti po šiji (*udari*

dva krat' po šiji ego Vb_1 i ostali), već ga je morala udariti po grlu (*i udari i dva kratъ po gr'lu ego* N_1).[19] Ako je trebalo zaustaviti dopliv vode, prirodnije je bilo, da se jarci (Juraj nije mislio na lat. *aquaeductum* od kamena) *zatrpaju* nego da se *razvrgnu* (*i povelê razvrêći vedenie vodi ihъ* Vb_1 i dr., et incidi praecepit aquaeductum illorum — *i zapvdê zapvrêći vednie vodi ihъ* N_1; i N_2 ima zavrêći).

Smisao za stiliziranje i neposrednije oblikovanje biblijskoga teksta, koji se u svojim konstrukcijama suviše oslanjao na latinski predložak, dolazi uopće u drugom dijelu Jurjeve *Judite* na vrlo mnogo mjesta do izražaja. Da će takvih mjesta biti najviše u poglavljima, koja su najdramatičnija i u kojima je piščeva mašta najživlje sudjelovala, može se lako razumjeti i iz ono nekoliko primjera, koji su dosad spomenuti. Ja ću ovdje ogleda radi iznijeti još desetak takvih primjera upućujući za ostale na bilješke, koje se nalaze ispod teksta.

Za starije *mlte za me . da mi bъ stvorit' svet'* (orate, ut firmum faciat deus consilium meum), kojim se Judita u gl. VIII_{31} obraća svećenicima, N_1 ima *moli za me . da bъ napl'nitъ misalъ moju*, gdje se *moli* (ako ne stoji mj. *molite*) može shvatiti kao obraćanje Oziji, glavaru svećeničkom, koji je Juditu u ime ostaloga svećenstva pozdravio, a ne obraćanje svima svećenicima (svećenicima kao kolektivu). Ispor. i u gl. XI_{20} *dobro stvori bъ . iže posla* [te] *prêd ljudi . da prêdasi e v rukahъ nšhъ*, koje N_1 prenosi ovako: *po istinê bъ stvori dobro iže te posla pred' ljudmi v ruki nše da predaši e.*

U glavi XII, koja počinje dijalogom, kojim Judita sebi osigurava odstupnicu, četvrti vers završava riječima *et induxerunt illam servi ejus in tabernaculum, quod praeceperat.* Ovu ponešto nespretnu konstrukciju naši tekstovi ublažavaju priloškim dodatkom (*êmo* mj. *eže*): i *vъvedoše ju rabi ego v krov' êmože povelêl' beše.* N_1 uvodi novu rečenicu: *tъgda povêlê slugamъ svoimъ v krov' vavesti ju.*

I u šestom versu iste glave naš se prijevod u ostalim tekstovima ropski oslanja na latinski tekst (*êkože godê budet' ei izъšla bi i vъšla na mlenie ba svoego tr'mi dan'mi* — sicut placeret illi, exiret, et

---

[19] I u XVI_{11} ima *usêče gl(a)vu* (amputaret cervicem), gdje drugi imaju *usêknu šiju.* Stilistički može se tumačiti i VI_{12} *(g(lago)lalъ bêše o' oloperna uprašanъ* — locutus fuerat ab Holoferne interrogatus), gdje N_1 ima *g(lago)lalъ biše kъ olopernu i oloperanъ k nemu,* ili X_{28}, gdje je *pogrebna estъ s mužem' svoim'* (sepulta cum viro suo) promijenio u *pogrebena estъ poli muža svoego.*

introiret ad adorandum deum suum per triduum), pa ga N_1 mijenja ovako : *k'da godi budet' ei ugodno iziti da izidetъ na molenie ba svoego trimi dnmi i sopetъ vnidetъ*. Tako je i u XIV_6 sažeto latinsko *relicto gentilitatis ritu, credidit deo* (koje ostali prevode *ostavl' (ostav', ostavivъ)* *êzičьsku vêru . vêrova bu*) N_1 dao diskurzivnije, s nekim elementima, kojih nije bilo ni u Vulgati ni drugdje (*i ostavalъ vêru êzičasku . abie bu instinnomu verovti početъ*).

Petnaesti vers XIV glave također je u Vulgati vrlo blijed te se ograničava na vanjska zbivanja. Holoferne je mrtav, Vagao je to vidio i zavapio velikim glasom i rastrgao svoje haljine. Tada se u njemu porodila sumnja, i on je pošao da potraži Juditu. Osjećao je, da je donekle i sâm odgovoran za ono, što se dogodilo, i htio se uvjeriti, je li njegova zla slutnja bila istinita. Judite nije bilo u šatoru, i njemu je sinulo, da je to ona učinila, i da će sada, možda, morati nekomu — boljarima ili komu — i on odgovarati za njezino djelo. Za sav taj vrlo uzbuđeni unutarnji proces od trenutka, kada je Vagao rastrgao svoje haljine, pa do trenutka, kada je boljarima javio Holofernovu smrt i da je to učinila *etera žena Evrêê* (una mulier Hebraea), Vulgata i s njom Vb_1, *VO*, N_2, Vt_5 i *Z* imaju samo riječi *et ingressus tabernaculum Judith, non invenit eam, et exiit foras ad populum et dixit — i vš'dъ v krov' Juditi ne obrête ee. i izide vьn' k ljudemъ . i reče* . N_1 se time ne zadovoljava, već povezuje XIV_{15} sa XIV_{14} (exclamavit voce magna cum fletu, et scidit vestimenta sua) te daje ovakav tekst: *i vzvapi glsmъ veliemъ i rastrza sviti svoe s plačemъ . egda Ljuditi v krovê ne obrête . i boe se izide vanъ k ljudemъ i rče.*

Slično je bilo i sa XIV_{18} (et factus est clamor incomparabilis in medio castrorum eorum — *stvoren' est' vъplь neudob'nъ . po srêdê stanov' ihъ*), i tu mu tekst nije bio dovoljno izražajan za metež, koji je nastao u asirskom taboru, pa ga nijansira ovako: i *stvorenъ e(st') strhъ neudobanъ i vapai nepostoên po srêdê* (ne *stanovъ*, nego) *stъgnovъ ihъ*. Ispor. s ovime i XV_7 *proči že iže bêhu vъ Vetilê . vnidoše v stani asurske . i rubež' iže bêžeće Asuri ostavili biše vzeše* (reliqui autem, qui erant in Bethulia, ingressi sunt castra Assyriorum, et praedam, quam fugientes Assyrii reliquerant, abstulerunt), koje je N_1 također proširio u *a proči (v)si iže vъ Vitili bihu ostali . vnidoše v skrovišća i v staniśća asurskaê i obrêtu blago mnogoe eže Asuri bêžeće ostaviše . vzimajuće nošahu va Vetilъ.*

Dodat ću još nekoliko primjera iz XVI glave. XVI_7 (*i prêda i v rucê ženi i posrami i* — et tradidit eum in manus feminae et confodit eum) N_1 pretvara u *i prêda ego v plên' i rukoju ženi posrami i.* U XVI_{10} *sveza vlasi svoe i krunu na prêhinenie ego* (N_2, et colligavit cincinnos suos mitra, accepit stolam novam ad decipiendum illum; Vt_5 ima *i sčesa vlasi svoe i korunu vzloži na prehinenie ego; accepit stolam novam* nema ni biblija N. de Lyra iz g. 1483), gdje se više nije osjećalo, da je *krunu* ili *korunu* bio zapravo instrumental (lat. *colligavit mitrā*), N_1 se služi opisom: *pročešla i načini vlasi svoe i okruni glavu svoju na prihinenie ego.* Za XVI_{24} *i tri msci veselie sego prêmoženiê čaščeno e sъ Ijuditoju* (et per tres menses gaudium huius victoriae celebratum est cum Judith) daje jednostavniju stilizaciju *radost že siju za . 30 . dni dr'žahu čъst'no sa Ijuditoju,* dok XVI_{25} *i stlaê bše vsee zmle Izlvi* (et praeclara erat universae terrae Israel) proširuje u *i bistъ počtovana i hvlena veliê v vsêi zmli Izlvê,* a *plakaše že ju vsi ljudi dni . 7 .* (luxitque illam omnis populus diebus septem, XVI_{29}) dobiva u njegovu tekstu izraz, koji sadrži više od običnoga »plakanja mrtvaca«, koje može biti i nametnuto, i »službeno«, i površno (*vsi že ljudi dni . 7 . plakahu ee radi*).

Ima još jedna odlika, koja *Juditi* u prvom Novljanskom brevijaru daje posebno mjesto među ostalim tekstovima. Njezin pisac je naime namjerno — opet u težnji, da stilizira — na nekim mjestima znao i arhaizirati svoj tekst i dati mu oblik, koji u njegovo vrijeme (tj. oko sredine XV vijeka) više nije mogao biti živ. On kao da se zaljubio u *ot njudêže* i u *abie,* pa ih na desetak mjesta meće ondje, gdje ih nema nijedan drugi glagoljski tekst. Tako je i s dativom apsolutnim, koji upotrebljava tamo, gdje ga drugi nemaju i gdje u lat. nema ablativa apsolutnoga (*nadstoeću ubo emu nad' vežućimi rukoveti . . . pride varъ* VIII_3, *i prišad'šim' im' k nêi vprosi e Ijuditъ* VIII_{10}, *i stekšim se imъ vsêm' . . . obstupiše ju* XIII_{15}, *umlknuvšimъ vsêmъ . . . Ijudit' . . . reče* XIII_{16}, *prišadšim voevodamъ i tisućnikomъ sili asurske* i *starêšinmъ rše ložničaromъ* XIV_{11}), s nekim starijim oblicima (*aki* za *êko* VIII_{15}, XV_4, *gorêsti* za *grъdosti* VIII_{17}, *ponošenie* za *postiždenie* VIII_{19}, *t'moju udruči e* za *vъ t'mê um(u)čiši e* IX_7) itd. itd. Kao da je u njima osjećao neku višu silu, nešto, što je samo po sebi posvećivalo i stil, i jezik, i sadržaj. Iz ovih razloga on je arhaizirao i cijele sintagme. Najčešće je mijenjao ono stereotipno *reče* (dixit), koje je tako često dolazilo u našim i u latinskim tekstovima, pa ga zamjenjuje sada sa *tъgda otv(ê)ća Ijuditъ g(lago)ljući*

(VIII_{30}), ili *tъgda Ijudita otvêćavši reče* (XI_4), *koemuže otvêćavši Ijudita reče* (XII_4), *tъgda Ijuditъ otvrze usta svoê i reče* (XIII_{17}), i sl. No ima i drugih primjera, ispor. *i shoêše že po običaju svoemъ v dni prazdannie s'lavoju velikoju zêlo* (prema *bše že (v) prazdnika dn̄i shodeći sъ sl'voju velieju* N_2, erat autem diebus festis procedens cum magna gloria, XVI_{27}), *i abie ubo načnetъ g(lago)lati* (na poč. XI_5, koje je interpolacija, jer toga nema ni u Vulgati, ni u drugim glagoljskim tekstovima), itd.

Završit ću s primjerom, kako Juraj u X_{20} opisuje lat. *prosternere*. Taj se glagol obično prevodi sa *prostrêti* (*i otročeta prostrêše* — et infantes prostraverunt IV_9, *prostrêše se na zm̄lju* — prostraverunt se super terram VII_4, *prostrvši se kъ gv̄ê* — prosternens se domino IX_1 itd.), te ostali prevode X_{20} (et cum in faciem eius intendisset, adoravit eum prosternens se super terram) *eġda v lice ego vъzre . pokloni se emu prostrvši se na zm̄lju*, a N_1 ovo mjesto daje u ovom obliku: *egda že vidê lice ego . abie poklonivši se pred' nimъ . poklekši pokloni se do zm̄le emu*.

Detaljna ispitivanja preostalih tekstova u ovom brevijaru dat će zacijelo vrlo zanimljive rezultate, no zasad i ovo je dosta, da se piscu Judite u N_1 dade posebno, za naša shvaćanja napredno i istaknuto mjesto u krugu ostalih pisaca i pisara, koji su nam tu priču sačuvali u glagoljskim brvijalima.

8. Napomene uz izdanje teksta. Ovdje su paralelno izdana dva teksta Judite iz glagoljskih rukopisnih brevijara, i oni — i jedan i drugi — pripadaju istoj filijacijskoj grupi (𝔄). To su Vb_1 i VO. Nadopune za ona mjesta, kojih u njima nema, uzete su iz N_2, koji također pripada grupi 𝔄. Ovi se tekstovi ovako, u ovoj kombinaciji, izdaju zajedno iz više razloga. Prvo, Vb_1 je ne samo vremenski najstariji, nego ujedno pripada onom tipu glagoljskih tekstova, za koji se može reći, da je bio vrlo bliz latinskoj osnovi, iz koje se Judita prevodila. VO je vrlo pouzdan, k tomu sadrži cijelu Juditu (svih 16 glava), i Vajs je imao mnogo razloga, kada je većinu svojih tekstova (tekstova, koje je on izdavao) zasnovao upravo na ovom kodeksu. N_2 napokon, koji ide među mlađe spomenike s kraja XV vijeka, vrlo je savjesno prepisan te k tome također sadrži cijelu Juditu (svih 16 glava). Vremenski razmak između Vb_1 i VO, ako se uzme u obzir, da je veći dio Judite u Vidovu brevijaru pisala mlađa ruka (ona, koja je pisala i rubrike ispred proprija de tempore), iznosi oko stotinu godina, a tako je i s vremenskim razmakom između VO

i N_2, koji također iznosi skoro stotinu godina (1396—1493), tako da nam ova tri rukopisa, koji pripadaju istoj filijacijskoj grupi i odražavaju isti tekst, dopuštaju da zagledamo neposredno u proces, kako se takav tekst razvijao i prepisivanjem polagano mijenjao u toku dvaju stoljeća. Uz to — da bi se dobila prava slika, kako su takvi tekstovi izgledali — dana je u jednom i u drugom vjerno podjela po čitanjima, po odlomcima, s interpunkcijama, upotrebom velikih i malih slova i s inicijalima onako, kako se nalaze zabilježeni u rukopisu. Da bi se međutim nadopune, koje su uzete iz N_2, razlikovale od ostaloga teksta, one su — uz pomoć oznaka sa strane — posebno označene, te su kao i ono, što je uzeto iz Vb_1 i VO, otisnute kurzivom. Tako će se čitalac, kada upozna ove tekstove, lako i sâm, neposredno, uvesti u problematiku, koju oni pružaju i sa jezične, i sa formalne, i sa sadržajne strane.

Ako se spomenuti tekstovi — Vb_1, VO i na onim mjestima, gdje što nedostaje, N_2 — isporede, dolazi se u krupnim crtama do ovih zaključaka:

Jezik u jednom tekstu tek je relativno mlađi ili relativno stariji od jezika u drugom tekstu. Pojedinačno, i Vb_1 ima mlađih oblika od VO, i VO ima, naravno u mnogo većoj mjeri, oblika, koji su mlađi od oblika u Vb_1 (II_7 *utvr'eni* Vb_1 — *utvrъždeni* VO, V_9 *v četêrêhъ stêh' lêtêhъ* Vb_1 — *v četiri sta lêtêhъ* VO). O većoj ili manjoj starini odlučuje cjelina, ne pojedinačna mjesta. Koliko će biti takvih mjesta, i kakva će ona biti, i kako će se odnositi prema tekstu, to stoji također do pisca (prepisivača, v. Slovo 2, 26—34). Druga ruka u VO, koja počinje pisati svoj tekst na l. 389, razlikuje se od pisanja Vidova ne samo po tome, što joj je grafija druga, nego i po tome, što se pisac manje držao predloška te je u svoj tekst unosio više elemenata iz živoga govora nego Martinac ili Vid. Osim toga, on nije ni bio Omišljanin, već je bio iz unutrašnjosti ili iz Istre, no to je ujedno sve, što se o njemu s obzirom na jezik u *Juditi* ovako ukratko može reći, a to svakako nije mnogo.

Po grafiji u Vb_1 se rijetko kada na kraju nekih oblika piše ъ, VO u prvom dijelu ima i ъ i ', u drugom ponajviše ili skoro isključivo ъ (' većinom na kraju retka, kada za ъ više nije bilo mjesta ; slično je i u N_2, samo što se tu ' piše još rjeđe nego u drugom dijelu VO). Kao što se vidi, radilo se o ortografskom rješenju, koje je u XIII vijeku bilo na najboljem putu, da poluglas u riječima piše tamo, gdje se izgovarao (ili gdje se na njegovu mjestu izgovarao nekakav mukli glas), a da se na kraju, gdje se nije izgovarao, uopće ne piše.

U XIV vijeku, poslije stabilizacije do koje je došlo iza god. 1248. i 1252., ъ se kao ortografski znak ponovo piše na kraju riječi, i otada je to pravilo, od kojega je — u principu — izuzetka moglo biti samo u enklizi i u proklizi.

Velika slova označavala su početak samostalnih odlomaka (ne rečenica; veći odlomci, perikope, *čtenija*, imali su na početku inicijale). Imena se — kao imena — nikada nisu pisala velikim početnim slovom (osim, naravno, ako su se slučajno našla na početku ovakvih odlomaka). Ako se sada isporede VO i Vb_1, vidjet će se, da im pisci nisu mnogo važnosti pridavali velikim slovima i da im odlomci, ni oni veći (s inicijalima), ni oni manji (bez inicijala, s vel. početnim slovima) nisu jednaki, iako se iz njihova pisanja (osobito po tome, što je pisac u Vb_1 na više mjesta ostavio prazan prostor za velika slova, koja rubrikator nije ispunio) može nazreti, gdje su ona bila u matici, iz koje se prepisivalo.

Više nego kod velikih slova, kojih upotreba nije bila normirana i kod kojih je pojedinac ipak donekle unutar većega odlomka (*čtenija*) mogao naznačiti što smatra cjelinom (rečenicom, kraćim odlomkom), a što dijelom neke veće cjeline, individualni je odnos prepisivačev prema sadržaju, koji je prepisivao, dolazio do izražaja u *interpunkciji*. Ona se sastojala u tome, da se — kao što joj i ime kaže — bilježila samo točkom, i točka je značila sve — i ono, što danas bilježimo točkom, i ono što bilježimo zarezom, što bilježimo dvotočkom, uskličnikom, upitnikom ili točkom i zarezom. Određenih pravila, kada se meće točka, nije bilo, kao što nije bilo pravila ni za rastavljanje riječi, već se slobodno prenosilo sve, što nije moglo stati u isti redak, pa makar to bio i jedan samoglasnik, ili krajnji suglasnik (iza kojega se pisao poluglas ili apostrof, ali se nije izgovarao, pa se rastavljalo *iž-e, visot-i, tolikž-e, i-hъ, vni-hže, nasuproti-vъ*, i sl.). Interpunkcija se stavljala prema tome, kako je pisac shvaćao ono, o čemu je pisao, i koliko je pažnje poklanjao onomu, što je prepisivao. Ona je prema tome u prvom redu važna za njega, a ne za tekst, koji se prepisivao. Kada Vb_1 piše *i obrešćut i usêknen' . trupъ v svoei krъvi ležećъ* (XIV_4), a VO *i obrešćut' i usêknenъ trupъ v svoei krъvi ležećъ*, onda to može (ali ne mora) predstavljati dva različita zahvata: u tekstu se nije ništa izmijenilo, on ostaje vjeran lat. *et invenerint eum truncum in suo sanguine volutatum* (s dvostrukim prijevodom *truncum* kao *usêknenъ* i kao *trupъ*, što je naš prevodilac vrlo efektno iskoristio da obuhvati i radnju i ono, što joj

je bilo posljedicom). Slično bi se moglo reći i za II_8, gdje Vb_1 ima *vъ množьstvê bezъčislьnom' velьbludov' . sъ onêmъ eže voiskam' dovlêet obilo*, a VO *vъ množstvê bez'čislьnomъ . velьbludovъ sъ onêmъ eže voiskamъ dovlêetъ obilo*, i gdje bi se *množьstvo bezъčislьno* u prvom slučaju moglo odnositi i samo na deve, a u drugom na cijelu ekspediciju. Takvih je primjera međutim ipak razmjerno malo, razlike među njima nisu, kao što je rečeno, toliko relevantne za prijevod, koliko za prevodioca (ili prepisivača).

Tekst je u sva tri spomenika transliteriran latinicom, a interpunkcija je ostavljena ona, koja je bila u originalu. Posebni znakovi za transliteraciju nekih glagoljskih slova navedeni su na str. 111–114.

Brojevi s lijeve strane označuju glavu, oni s desne strane stranu u originalu iz kojega je tekst uzet. Kratice i spojnice su svagdje razriješene, a umetnuti dijelovi stavljeni su u oble zagrade. Uglatim zagradama obuhvaćena su mjesta, kojih nema u tekstu i za koja tekst sâm ne daje podataka, pa su umetnuta prema srodnom tekstu (u Vb_1 prema N_2, i sl.).

U bilješkama ispod teksta ispravljene su po poglavljima griješke i dr. nedostaci, koji se nalaze u rukopisima. U kritičkom aparatu iza toga sabrane su varijante, koje imaju — ili mogu imati — neko značenje za prijevod i za njegove redakcije. Za polazni tekst uzet je tekst najstarijeg hrvatskoglagoljskog brevijara (Vb_1, s nadopunama iz N_2). Varijante, koje se *ne* odnose na prijevod — kao što su razlike u pisanju refleksa za glas *ê*, za *ъ*, i dr. — ne bi trebalo navoditi, no gdjegdje se to ipak činilo, da bi se vidjela šarolikost u prijelaznim oblicima, koja na tom području vlada. Varijante za iste oblike navedene su povezano, prema spomenicima u kojima se javljaju.

9. Opći principi. Hrvatski glagoljski brevijari imaju osobito značenje za našu kulturnu prošlost i za slavensku filologiju po tome, što su se u njima m. o. sačuvali i dragocjeni prijevodi starozavjetnih knjiga, Apokalipse, različnih homilija i dr. lekcija, koji su ili potpuniji, ili su sačuvali veću starinu od sličnih lekcija u ćir. kodeksima. Zato je bila opravdana odluka Staroslavenskog instituta u Zagrebu, da pristupi proučavanju i izdavanju takvih tekstova i da tako nastavi onaj koristan rad, koji je prije pedeset godina bila započela Staroslavenska akademija krčka. Tada su u vremenskom razdoblju od nekih dvadeset godina izdane slijedeće starozavjetne knjige: *Job* (1904), *Rut* (1905. i 1926), *Ecclesiastis* (1905), *Joel* (1908), *Ozea* (1910), *Habakuk* (1912), *Sofonija — Agej* (1913), *Zaharija — Malahija* (1915) i *Psaltir* (1916. i 1920). Sve ih je izdao vrijedni i požrtvovni J. Vajs

(u izdanjima Starosl. akademije pod n. »Analecta Sacrae Scripturae ex antiquioribus codicibus glagoliticis«, koja su se poslije g. 1908. štampala u Pragu, i dr.). Kao što se vidi, to su osim Psaltira i Joba ugl. tako zvani »mali proroci«, odn. tekstovi, s izuzetkom knjige *Rut*, po opsegu kratki i bez većega značenja. Osim toga i kritički je aparat u njima neujednačen, kod knjige o *Jobu* štampan je mlađi tekst (prema lat. izvorniku), a nije štampan stariji (prema grč. izvorniku, bar ne u cjelini), kod *Psaltira* također ima nedostataka (izdanje iz g. 1916. zasnovano je na Praškom i na Pariškom kodeksu, a nisu dovoljno uzeti u obzir neki tekstovi, koje je trebalo unijeti u krit. aparat), a kod manjih tekstova prva su izdanja dosta oskudna (i sa dosta griješaka, pa je Vajs knjigu *Rut* ponovo izdao g. 1926), tako da se postavlja pitanje, ne bi li bilo najbolje, da se neka od ovih izdanja ponovo izdaju, samo iscrpnije, kritičnije. Nema sumnje, da bi to bilo dobro, no kraj tolikog broja tekstova, koji dosad uopće nisu izdavani, to bi u ovo vrijeme značilo neoprostivo trošenje i snaga, i vremena, i sredstava, pa ovakav zadatak treba ostaviti za poslije, kada se izda *sve*, ili bar približno sve, što dosad nije izdano. Da bi se pak ovom izdavanju moglo pristupiti organizirano, treba utvrditi neke opće principe, kojih bi se valjalo držati, i oni bi, mislim, u osnovnim crtama mogli biti u skladu s onim, što je Dostál predlagao za izdavanje staroslavenskih tekstova (v. o tome njegovu raspravu *K edični metodice staroslověnských textů*, Slavia XIX). S obzirom na tekstove u glagoljskim brevijarima, koje bi najprije trebalo izdavati, ovi bi se principi mogli formulirati ovako:

a) treba izdavati u prvom redu ono, što dosad nije bilo izdano. Tek kada se to izda, treba pristupiti ponovnom izdavanju tekstova, koji su bili izdani, ali njihova izdanja ne mogu zadovoljiti;

b) s obzirom na to, što su izvori raštrkani i što neki (na pr. u Španiji, u Portugalu, u SSSR-u) donedavna nisu bili pristupačni, treba izdavati u prvom redu *pune* ili približno potpune tekstove, po mogućnosti u posebnim sveščićima (a ako se dva ili tri teksta izdaju zajedno, onda po redoslijedu koji je u Bibliji);

c) za osnovu treba uzeti najbolji tekst, pa makar bio i mlađi, i treba ga dati vjerno, s izvornom interpunkcijom, uvodeći samo podjelu po glavama (tamo, gdje je nije bilo) i stavljajući po današnjem shvaćanju u početku rečenica i u početku osobnih i dr. vlastitih imena velika početna slova i točke na kraju rečenica tamo, gdje ih (ispred vel. slova), možda, u rukopisu nije bilo;

d) u bilješke neposredno ispod teksta treba staviti sve, što se individualno odnosi na sâm tekst (omaške, griješke, pogrešna shvaćanja, izostavljena mjesta, i sl.). Ispod ili iza toga treba dati kritički aparat, u koji ulaze sve varijante, koje imaju — ili mogu imati — stanovito značenje za sâm prijevod, i sva vlastita imena, tuđice i fraze, u kojima dolazi do većih približavanja ili udaljivanja od izvornih (grč. ili lat.) oblika;

e) da se aparat ne bi učinio nepreglednim i suviše komplikovanim, ne treba donositi varijanata, koje imaju samo dijalektalno značenje (kao što su varijante, koje se odnose na reflekse glasa *ê*, na vokalizaciju poluglasa, i sl.);

f) broj tekstova, koji ulaze u kritički aparat, za SZ ograničiti na glagoljske brevijare; od ćir. tekstova uopće za SZ i NZ uzimati za poređenja u prvom redu one, koji su mogli biti prepisani iz glagoljskih matica (kao što su bosančicom pisani tekstovi u Bosni i Humu, i sl.). Poređenja s misalima i s tekstovima Istočne crkve mogu biti predmet posebnih studija;

g) varijante u kritičkom aparatu treba navoditi hronološki i po filijacijskim grupama. Ondje, gdje to tekst dopušta, dobro je uzimati j e d a n znak za cijelu grupu. Po redoslijedu treba najprije navoditi varijante grupe, kojoj pripada štampani tekst;

h) pregled rukopisa i njihovu filijaciju treba ukratko dati u predgovoru (ispred štampanog teksta). I s c r p n o bit će potrebno pozabaviti se filijacijama, kada se budu prikazivali cijeli kodeksi (što će, naravno, također biti predmet posebnih studija, koje prelaze preko okvira izdavanja tekstova);

i) glagoljski tekst treba transliterirati latinicom tako, da se za ⰲ, ⰳ uzme *ï*, za ⰼ *j*, za ⰽ *ju*, za ⰴ *ê*, za ⰵ *ъ*, za ⰻ *ь*, za ⰾ *h*, za ⰿ *ʒ* i za ⱀ *šć* i *ć*. Kratice i ligature treba razriješiti, a nadslovne znakove naznačiti (na pr. o^t ili bi^s, osobito ako je nejasno, da li to predstavlja *bisi* ili *bistь*). Kod razrješavanja treba nastojati, da se ona vrše prema *stvarnim* premisama (bilo u istom spomeniku ili u srodnom rukopisu iz približno istog vremena i područja);

j) indeksa riječi na kraju svakoga teksta ne treba davati; on će se dati, kada se sve izda (posebno za SZ, i posebno za dr. tekstove);

k) ako se — izuzetno — uz glagoljski tekst daje koji drugi tekst (grčki, latinski, ili na kojem suvremenom jeziku), treba postupiti onako, kako je predviđeno za izdavanje staroslavenskih tekstova (vidi Dostál op. c. i Slovo 3, str. 95—97).

TEKST

I. *Arpaksatъ* ubo c(êsa)rъ mediiski . povinul' bê mnogie* 245v
êziki c(êsa)rastviju svoemu . i ta sъzda gradъ krêp'kъ . egože
nareče egvatan' . [2]o' kameniê uglasta i dêlana . stvori že miri
ego vъ visotu lakat' .ñ. [70] i v širotu lakat' .j̃. [30] Turьni
že ego stvori vъ visotu lakat' .r̄. [100] [3]Po četvr'tu že ihъ
strani oboe .ī. [20] nogъ prostranьstvom' prosteraše . postavi
že vrata ego . vъ visotê turan' . [4]i slavlaše se êko krêp'k' v
krêposti . voin'stva svoego . i v slavê snoznic' svoihъ . [5]Lêto*
ubo treto na desete c(êsa)rastva svoego navhodonosorъ c(êsa)rъ*
asurski . iže c(êsa)rstvovaše v nevjitê gradê veliem' . bra se
protivu arpaksatu . i pobêdi i . [6]v poli naricaemêemъ ragau .*
bliz' eprati i tira i osadama . v poli eriota . c(êsa)ra elikori .
[7]Tъgda vznese se c(êsa)rstvo navhodonosorovo . i srce ego
vzdviže se . I posla vs(ê)mъ živućimъ v kilikii . i v damascê .
i v livanê . [8]i narodom' iže sut' v karmeli . i kedari . i žiivu-
ćimъ v galilêi . i v poli veliem' ezdreleni . [9]i kъ vs(ê)m' iže
bêhu v samarii . prêkъ rêki erdana . daže do er(u)s(o)l(i)ma .*
*i kъ vsêi zemli esêova** . dondêže prihodit se kъ goram' etiopъ-*
skim' . [10]Kъ vs(ê)m' simъ posla sli navhodonosorъ asurski .*
[11]iže vsi edinod(u)šno protivu rêše . i o'pustiše e tašče i bes
časti o'gnaše . [12]Tъgda prognêvav se navhodo‖(no)sorъ c(ê)s(a)rъ 246
na vsu z(e)mlju tu . klet se c(êsa)rstvom' i prêstolom' svoim' .
da o'met se o' vsêhъ . II.[1]Lêto treto na desete c(êsa)rastva nav-
hodonosora c(êsa)ra . v dvodesetni i drugi d(a)nь mêseca pr'va-
go . stvoreno est' sl(o)vo v domu navhodo(no)sorovê c(êsa)ra
asur'skago . da o'met se .

*Prizvav že k sebê vse većьšee rodomъ . vse že voevodi**
boritele svoe . i imê š nimi taenstvo svêta svoego . [3]Reče že
mislь ego v nem' biti . da vsu z(e)mlju svoemu povinet' c(êsa)r-
stvu . [4]eže rečenie egda ugod'no bi[s] vs(ê)mъ slovo sie* . prizva*

I,1* gr. *Arpaksaksatъ* 4* *snuznic'* (quadrigarum) 5* anno igitur duodecimo 6* + *veliemъ* (in campo magno) 9* za čitanje *erusolimъ* ima potvrdu Vb_2 IV_6 10* + *crь* (rex).

II,2* + *i* (duces et bellatores) 4* Vulg. nema 5* *poniziše* (contempserunt) 9* + *povelê* (constituit) 10* + *že* (vero) 12* + *vse* (omnia sc. castella) 17* + *vsa* (omnia sc. sata)

I. *Ar'pak'satъ ubo c(êsa)rъ mediiski povinulъ bê mnogie* 385
êziki c(êsa)rstvu svoemu . i ta sъzda gradъ krêpkъ egože nareče
eg'vatanъ . [2]o' kameniê uglasta i dêlana . stvori že miri ego
vъ visotu laktъ .ñ. [70] i v širotu laktъ .j̃. [30] . Turni že ego
stvori vъ visotu laktъ .r̃. [100] . [3]Po četvrъtu že nihъ strani
oboe . inogъ prostran'stvomъ prosteraše . Postavi že vrata ego*
vъ visoti turanъ . [4]i slavlaše se êko krêpkъ v krêposti voinstva
svoego . v' sl(a)vê snuznicъ svoihъ . [5]Lêto ubo drugo na desete
c(êsa)r'stva svoego . navhodonosorъ c(êsa)rъ asurski . iže c(ê-
sa)rstvovaše v nevjitê gradê veliemъ bra se protivu arpaksatu
i pobêdi i . [6]v poli veliemъ ragau . blizъ eprati . i tira i sada-
ma . v poli eriota c(êsa)ra elikori . [7]Tъgda vznese se c(êsa)r-
stvo navhodonosorovo . i srce ego vъzdviže se . I posla vsê-
mъ živućimъ v kilikii . i vъ damascê i v livanê . [8]i narodomъ
iže sutъ v karmeli . i kedari . i živućimъ v galilêi . i v poli-
veliemъ ezdreloni . [9]i k' vsêmъ êže bêhu v samarii prêk rêki*
erdana daže do er(u)s(o)l(i)ma . ‖ i k' vsêi z(e)mli esêovê . don'- 385v
deže prihodit se k' goram' etiopiskimъ . [10]Kъ vsêmъ sim' posla
sli navhodonosorъ c(êsa)rъ asurskі . [11]iže vsi edinod(u)šno rêše
protivu . i o'pustiše e tъšče . i bes č(a)sti o'vrgoše . [12]Tъgda
prognêvav se navhodonosorъ c(êsa)rъ na vsu z(e)mlju tu . i kle
se c(êsa)rstvomъ i prêstolom' svoimъ da o'met se o' vsêh' .

II. *Lêto treto na desete c(êsa)rstva navhodonosora c(êsa)ra .*
dvodesetni i drugі d(a)nъ m(ê)s(e)ca prvago . stvoreno estъ
sl(o)vo v domu navhodonosora c(êsa)ra . asurskago . da o'met
*se . [2]Prizvav že k sebê vse već'šee rodomъ . vse že voevodi**
boritele svoe . i imê š nimi taen'stvo svêta svoego . [3]Reče že
mislъ ego v nemъ bitі . da vsu z(e)mlju svoemu povinetъ c(ê-
sa)rstviju . [4]Eže rečenie egda ugodno b̂i vsêmъ . prizva nav-
hodonosor' c(êsa)rъ oloperna kneza . voinstva svoego . [5]i reče
emu Idi protivu vsъkomu c(êsa)rstvu zapadskomu . i suprotivъ

I,3* = .i. (20) *nogъ* (vicenorum pedum) 9* *iže* (qui) II,2* + *i* (et) 7* in expeditionem 11* Vugl. nema ** + *lice zemle* (faciem terrae) 13* filios Tharsis, v. II$_{16}$

navhodonosorъ c(ês)rь oloperna kneza . voinstva svoego . [5]*i r(e)če emu . Idi protivu vsьkomu c(ês)rstvu zapad'skomu . i suprotivь onêmь . navlašćno iže ponizivše* c(ês)rstvo moe .* [6]*Da ne prostit' oko tvoe . niedinomu c(ês)rastvu . vsьki že gradь utvr'eni povineši mnê .* [7]*Tьgda olopern' prizva voevodi i sьtrapi silь asurskihь . i pročte ljudi vь o'pravleni . i povelê emu c(ês)rь . r̄ . i . ī . [100 i 20] tisući pêšacь borac' . i êzdećih' strêlac' . bī . [12] tisući .* [8]*Vsu že opravu svoju stvori prêd'iti . vь množьstvê bezьčislьnom' velьbludov' . sь onemь eže voiskam' dovlêet' obilo . volov že i skotet' . črêdi že ovacь imьže ne bê čisla .* [9]*Pšenicu že o' vsee surie . v prêš'sti svoem' ugotovati * .* [10]*zlato* i srebro iz domu c(ês)reva vze mnogo zêlo .* [11]*I izidet' i vse voinstvo sь snuznicami . i sь êzdećimi i strêlci . iže pokriše lice z(e)mli êko pruzi*

Egda že prêide olopern' konьce asurie . pride k velikim' goram' anje . eže sut' o šuju kilikie . i vnide v kьšteli ih' i* 246v
održa vse t(v)rьdi ih' . [13]*Razbi že gradь veliki ‖ amelotovь poplêni že vse s(i)nove tar'ske . i s(i)n(o)ve izmailevi iže bêhu protivu licu pustine i na jugo treheleona .* [14]*i prêide epratu . i pride v mesopotamiju . i razbi vse gradi visokie . iže bêhu ondê ot potoka mambre . dondêže prihodit se k moru .* [15][*I*] *održa vse prêdêli ee . o' kilikie daže do kon'cь êpeta . iže sutь na jugo .* [16]*privede že vse s(i)nove madiêmskie . i rashiti bogatьstvi ihь . vse že protivećee se emu ubi vь ustêh' meča .* [17][*I*] *potom' vnide v pola damaskova . vь dni žetvi . i vьžga* žita . vsa že ovoćiê i vinogradi stvori posêći .* [18]*i pade strahь ego na vse živućee na z(e)mli .* III. [1][*T*]*ьgda poslaše m(o)l(i)tvьniki svoe vs(ê)hь gradi . i vladani c(ês)ri i knezi . isь surie v istinu i mesopotamie . i surie i sobala . i libie i kilikie . iže priš'dše ka olopernu rêše .* [2]*prêstani gnêv' tvoi k n(a)m' . une est' ubo da živuće rabotaem' navhodonosoru c(ês)ru veliem' . i n(i)ne povinuti budem' t(e)bê . neželi umr'vše s paguboju n(a)šeju . vi sami rabotaniê n(a)š(e)go ščetu primete .* [3][*V*]*ьsь gradь n(a)šь vse že držanie n(a)še . i vsi vrhi i hlьmi i pola . i skoteta volovь . črêdi že ovacь i koz' . koni že velbludi . i vsa stežaniê n(a)ša . i obitêli prêd licem' tvoim' sut' .* [5]*mi že i čeda n(a)ša rabi tvoi esm' .* [6][*Pr*]*idi n(a)mь mirnь g(ospod)ь i uživai*

onêmъ navlašč'no iže poniziše c(êsa)rstvo moe . [6]Ne prostitъ oko tvoe niedinomъ c(êsa)rstvu vsъki že . gradъ utvrъždeni povineši mnê . [7]Tъgda oloperny prizva voevodi . i satrapi silъ asurskih' . i pročte muže vъ opravlenie . i povelê emu c(êsa)rъ .ř.i.ī. [100 i 20] tisućъ pêšacъ boracъ . i êzdećih' strêlacъ .bï̃. [12] tisući . [8]Vsu že opravu svoju stvori ‖ prêdъitь vъ množstvê* 386
bez'čislьnomъ . velьbludovъ sъ onêmъ eže voiskamъ dovlêetъ obilo . volov že i skotetъ črêdi že ov(a)cъ imže ne bê čisla .*

Pšenicu že o[t] vsee surie . v prêšsti svoemъ ugotovati povelê . [10]zlato že i srebro iz domu c(êsa)reva vze mnogoe zêlo . [11]I izide tъ i vse množstvo* i* vse voinstvo sъ snuznicami i sъ êzdećimi i strêl'ci . iže pokriše** êko pruzi . [12]Egda že prêide oloperny konce asurie . pride k velikim' goramъ anьje . eže sutъ o šuju kilikie . i vnide vъ vse k'šteli ihъ . i odr'ža vse tvrьdi ihъ . [13]Razbi že gradъ veliki amelotovъ . poplêni že s(i)nove madiêmske* . i s(i)nove iz'maelovi . iže bêhu protivu licu pustine . i na jugo trehelona . [14]i prêide epratu . i pride v mesopotamiju i razbi vse gradi visokie . iže bêhu ondê o[t] potoka mambre . dondeže prihodit se k moru . [15]i održa vse prêdêli ee . o[t] kilikie . daže do koncъ êpeta . iže sutъ na jugo . [16]privede že vse s(i)nove madiêmskie . i rashiti bogatstviê ihъ . vse že protivećee se emu ubi vъ ustêhъ meča . [17]I potomъ snide v pola damaskova vъ dni žetvi . i v'žga vsa žita . vsa že ovoščiê i vinogradi stvori posêći . [18]i pade strahъ na vse živuće na z(e)mli ‖ .* 386v

III. *Tъgda poslaše m(o)l(i)tveniki svoe vsêhъ gradovъ i vladani . c(êsa)ri i knezi . sъ surie v istinu i mesopotamie i surie i sobala . i libie i kilikie . iže prišd'še k' olopernu rêše . [2]prêstani gnêvъ tvoi k namъ une estъ ubo da živuće rabotaemъ navhodonosoru c(êsa)ru veliemъ . i nine povinuti tebê budemъ . neželi umrvše s' baguboju* n(a)šeju vi sami rabotaniê n(a)šego ščetu primete . [3]Vъsъ grad' n(a)šъ . vse že stežanie naše i vsi vrъsi i hlmi . i pola i skoteta volovъ . črêdi že ovcъ i* koni*

III,2* *paguboju* (interitu) 3* + kozъ (caprarum) 13* *da ta samъ* (ut ipse solus) 14* *apamiju* (Apameam) 15* v. Vb_1 (exercitum)

raboti n(a)šee . êko ugodno budet' tebê . [7]*[T]ъgda izide iz vrhov' sъ êzdećimi v silê veliei . i udrža vse gradi . i vse živućee na z(e)mli .* [8]*[O]t vs(ê)h že gradov' poêtъ sebê pomoćniki muži krêpki izbrani na bran' .* [9]*[T]olik že strahъ stranam' têm' napade . da vs(ê)h' gradov' živućie kn(e)zi i čъstni vkupъ s narodi ishodilь bi . suprotiv' gredućumu* [10]*priemljuće i s vênci . i sъ svêtilniki . vodeće liki . v kumbalêh' i tumpanêh' .* [11]*ne obakъ siê tvoreće êrost‖i prsъ ego ukrotiti mogoše .* [12]*[N]a* 247 *i gradove ihъ razdruši i bogi ihъ razori .* [13]*povelêlъ ubo bêše navhodonosorъ c(êsa)rь . da vse b(o)gi z(e)mle potrêbit' . togo radi da ta sam' b(og)ъ narečet se . o' têhъ narodъ iže vzmogut se olopernovoju krêpostiju povinuti .* [14]*[Pr]êšdše suriju sobal' i vsu apamiju . vsu že mesopotamiju . prìde ka idumêom' v z(e)mlju gavaa .* [15]*prêê gradi ihъ . i sêdê ondê . j̃ . [30] d(a)nь . v nihže dneh' povelê sъvkupiti vse voinstvo sili svoee .* IV. [1]*[T]ъgda slišavši se s(i)n(o)ve iz(dravi)l(e)vi* . iže živêhu v z(e)mli ijudovê vzboêše se zêlo . o' lica ego .* [2]*da to ne stvorit' er(u)s(o)l(i)mu . i cr(ê)kvi g(ospod')ni . eže stvori i pročim' gradom' i crêkvamъ ih' .* [3]*i poslaše vъ vsu samariju okrst' daže do eriha . i obъeše vse vrhi gorъ .* [4]*i mirmi ogradiše i stъgni svoe i sъvkupiše pšenicu vъ ugotovani brani .* [5]*erêi že eliakim' pisa kъ vs(ê)m' iže bêhu protivu ezdreleonu iže est' protivu licu velikago pola . blizъ dotaima . i vs(ê)m' iže* proš'stie biti možaše .* [6]*da obimut' vš'stiê gorъ . imiže put' možaše biti kъ er(u)s(o)l(i)mu . i tu str'gli bi idêže tesn' putъ možaše bi[ti] meju gorami .* [7]*[I] stvoriše s(i)n(o)ve iz(dravi)l(e)vi . êkože povelê imъ erêi g(ospod')nъ eliahim' .* [8]*[I] vzpi v'sъ narodъ kъ g(ospod)u n[a]stoêniem' veliem' . i smêriše d(u)še svoe v postêhъ . ti i ženi ihъ .* [9]*i oblêše se erêi vlaseninoju . i o'ročeta prostrêše protivu licu crêkve g(ospod')ne . i oltar' g(ospod')nъ pokriše vlaseninoju .* [10]*[I] vzpiše kъ g(ospod)u b(og)u iz(dravi)l(e)vu edinod(u)šno . da ne dadut se v rashićenie čeda ihъ . i ženi ihъ v razdêlenie . i gradi ih' v potrêblenie . i s(ve)taê ihъ va oskvr'nenie .* [11]*[T]ъgda eliahimъ erêi g(ospod')nъ velikì .*

IV,1* za čitanje *izdravilъ* ima potvrdu Vb$_2$ 5* *imiže* (per quos) 14* in hoc opere 16* + *prinošahu žr'tvu g(ospode)vê* (offerrent sacrificia Domino) 17* za čitanje *srъcemъ* ima potvrdâ u VIII$_{17}$ i dr.

же . і velbludovъ і vsa stežaniê n(a)ša і obitêli prêd licemъ tvoimъ sutъ . [5]mi же і čeda n(a)ša rabi tvoi esmъ . [6]Pridi n(a)mъ mirnъ g(ospod)ъ і uživai raboti n(a)šee êko ugodno budetъ tebê .

Тъgda izide izъ vrhovъ sъ êzdećimi v silê veliei і udrža vse gradi . і vse živućee . na z(e)mli . [8]Oт vsêh же gradovъ poêtъ sebê pomoćniki muže krêpke izbrane na branъ . [9]Tolik же strah' stranamъ têmъ napade . da vsêh' gradovъ . živućeі knezi і č'stni vkupъ s narod‖i ishodili bi suprotiv' gredućumu . 387
[10]priemljuće і s vênci і sъ svêtilniki . vodeće liki . v kum'balêhъ і v' tum'panêhъ . [11]ni obakъ siê tvoreće . êrosti pr'sъ ego ukrotiti vzmogoše . [12]Nъ і gradove ihъ razdruši і b(o)gi razori . [13]povelêlъ ubo bêše navhodonosorъ c(êsa)rъ . da vse b(o)gi z(e)mle potrêbitъ Togo radi* tъ ta samъ b(og)ъ narečet se . oт têhъ narodъ . iže vzmogut' se olopernovoju krêpostiju povinuti . [14]Prêšd' же suriju sobalъ і vsu abamiju* . vsu же mesopotamiju . pride kъ idumêomъ v' z(e)mlju gavaa . [15]prêê gradi ihъ . і sêdê ondê .j. [30] d(a)nъ . v nihže d(ъ)nehъ povelê sъvkupiti vse množstvo* sili svoee .

IV. Тъgda slišavše s(i)nove iz(dravi)l(e)vi . iže živêhu v' z(e)mli ijudovê . vzboêše se zêlo oт lica ego . [2]da to ne stvoritъ er(u)s(o)l(i)mu і cr(ê)kvi g(ospod')ni . eže stvori і pročimъ gradomъ і cr(ê)kvam' ihъ . [3]і poslaše vъ vsu samariju okrstъ . daže do eriha . і ob'eše vse vrьhi gor' . [4]і mirmi ogradiše st'gni svoe . і sъvkupiše pšenicu . vъ ugotovanie braniі . [5]erêi же eliakimъ pisa k' vsêmъ . iže bêhu protivu ezdrelonu . iže estъ protivъ licu velikago pola . blizъ dotaima і vsêmъ imiže prošstie biti možaše . [6]da obimutъ všъstiê gorъ . imiže putъ možaše biti k' er(u)s(o)l(i)mu . ‖і tu strъgli bi . idêže tesnъ putъ 387v
možaše biti meju gorami . [7]I stvoriše s(i)nove iz(dravi)l(e)vi . êkože povelê imъ erêi g(ospod')nъ . eliahim' . [8]I vzapi vъsъ narodъ k' g(ospod)u . nastoêniemъ veliemъ . і smêriše d(u)še svoe v postêhъ ti і ženi ihъ . [9]і oblêše se erêi vlaseninoju і otročeta prostrêše protivu cr(ê)kve g(ospod')ne . і olьtarъ g(ospod')-

IV,10* і (et) 11* allocutus 12*exaudiet 15* v. Vb1 (exhortationem)

obide vsъ iz(dravi)lъ . nag(lago)la že e . [12]g(lago)le . [U]vêdite êko usliša g(ospod)ь moleniê vaša . ašće prêbivajuće prêbudete v postêh' . i v m(o)litvahъ prêd' licemъ g(ospod')nimъ . [13][P]omenête ubo moisêê raba g(ospod')na . iže amalê‖ka upva- 247v
juća v silu i v krêpost' svoju . i vъ voinstvo svoe . i v ščiti svoe . i v kolesnice svoe . i vsadniki svoe . ne želêzom' bore se . na m(o)l(i)tvami s(ve)timi m(o)le nizvr'že . [14]tako budut' vrazi iz(dravi)l(e)vi . ašće prêbudete v delêhъ sih'* eže počeste . [15]Nъ se ubo ego pouščenie m(o)leće g(ospod)a prêbivahu prêd licem' g(ospod')n(i)m' . [16]tako da i ti iže olokavtu g(ospode)vê prinošahu . prêpoêsani vlaseninoju* . I bê popelъ na glavah' ihъ . [17]i vsêmъ srьc(e)mь* svoim' vsi m(o)lahu g(ospod)a . da posêtit' ljudi svoe iz(dravi)le .

V. [1]Vьzvêšćeno že se est' olopernu knezu . voinstva surskago . da s(i)n(o)ve i(zdravi)l(e)vi . ugotovali se biše . na suprotivьstanьe . i gorь puti zaklopili bi . [2]i êrostiju velieju . raždeže se v gnêvъ veli . Prizvav že vse knezi moêvitьskie . i voevodi amoske . [3]reče že imъ . rьcête mnê kto sut' ljudi si . iže gori obsêdet' . ili ki i kaci . i koliko est' gradovь ihъ . kakova že li estь krêpostь ihъ . ili ko estь množьstvo ihъ . ili kto est' c(êsa)rь voinstva ihъ . [4]i počto kromê vsêhъ živućih' na vstocê sь poniziše me . i ne izidoše protivu n(a)mъ . da primut ni s mirom' . [5]Tьgda ahiorь voevoda vs(ê)hъ s(i)n(o)vь amonovь . o'većavь reče . Ašće dostoiši slišati mi g(ospod)i . reku istinu prêd' zrakom' tvoimь o' ljudi sihъ . iže v gorahъ živut' . [6]narodь si o' iščediê haldêiskago est' . [7]Tiže prêžde v mesopotamii obitaše . êko ne hotêše slêditi b(o)gi o(ta)cь svoihъ . iže bêhu v z(e)mli haldêiskoi . [8]Ostavl'še ubo navičae o(tъ)cь svoihъ . iže v množьstvê b(o)govь bêhu . [9]edinogo b(og)a n(e)b(e)sk(a)go počtoše . iže i povelê imъ . da iz'šli bi o' sudu . i žili bi ‖ v harramê . Egda že pokri gladь vsu z(e)- 248
mlju . snidoše vь ejup'tь . ondêže v četêrêhъ stêh' lêtêhъ tako umnoženi sut' . da isčisti se ihъ ne možet' voin'stvo .

V,13* ponavlja bi 14* izьš'dšim' (egressi) 18* pon., Vulg. nema 20* v. VO (tamo redanje kraljeva odgovora Vulg.) 22* a multis nationibus 27* g(lago)let' suprotivь 28* + ubo (ergo) 29* Vulg. nema

nъ pokriše vlaseninoju . [10]I vzapiše k' g(ospod)u b(og)u iz(dravi)l(e)vu edinod(u)šno . da ne dadut se v rashićenie čeda ihъ . i ženi ihъ v razdêlenie . i gradi ihъ v potrêblenie* . s(ve)taê ih' vъ oskvrъnenie .

Tъgda eliahimъ erêi g(ospod')nъ . veli obide vъsъ iz(dravi)lъ nag(lago)la* že e . [12]g(lago)le . Uvêdite êko usliša* g(ospod)ъ moleniê vaša ašče prêbivajuće prêbudete v postêhъ i m(o)l(i)tvahъ . prê‖d licemъ g(ospod')nimъ . [13]Pomenête ubo 388
moisêê raba g(ospod')na iže amalêka upvajuća v silu svoju i v' krêpostъ svoju . i vъ voinstvo svoe . i v ščiti svoe i v kolesnice svoe . i vsadniki svoe ne želêzomъ bore se . nъ m(o)l(i)tvami s(ve)timi m(o)le nizvrъže . [14]tako budutъ vrazi iz(dravi)l(e)vi Ašče prêbudete v' dêlê semъ eže počeste . [15]Nъ se ubo ego poučenie* moleće g(ospod)a . prêbivahu prêd' licemъ g(ospod')nimъ . [16]tako da i ti iže olokavtu g(ospode)vê prinošahu prêpoêsani vlaseninoju prinošahu žrtvu g(ospode)vê . i bê popel' na glavahъ ihъ . [17]i vsêmъ srъcemъ svoimъ vsi m(o)lahu g(ospod)a . da posêtitъ ljudi svoe iz(dravi)le . V. [1]Vъzvêščeno že se estъ olopernu knezu voin'stva surskago . da s(i)nove iz(dravi)l(e)vi ugotovili se biše na suprotivъstane i gor' puti zaklopili biše . [2]i êrostiju velieju razъže se v gnêvъ veli . Prizvav že vse knezi moêvit'skie . i voevodi amon'ske . [3]reče že imъ r'cête mnê kto sutъ ljudi si . iže gori ob'sêdetъ . ili ki i kaci i koliko estъ gradovъ ihъ . kakova že li estъ krêpostъ ih' ili ko estъ množstvo ih' . ili kto estъ c(êsa)rъ voinstva* . [4]i počto vkromê vsêhъ živućihъ na vstocê si poniziše me . i ne izidoše suprotivъ n(a)mъ da primut ni s miromъ . [5]Tъgda ahiorъ voevoda vsêhъ s(i)novъ amonovъ . o'većavъ reče Ašče dostoiši slišati g(ospo)dine mi reku istinu . prêd' zrakomъ tvoimъ o' ljudi sihъ iže v gorahъ živutъ . [6]narodъ si o' išćediê haldêiskago estъ . [7]Si prê‖žde v mesopotami obita . êko ne hotêše slêditi 388v
b(o)g i o(ta)cъ svoihъ . iže bêhu v z(e)mli hal'dêiskoi . [8]Ostavlše ubo navičae o(ta)cъ svoihъ . iže vъ množstvê bogovъ bêhu . [9]edinogo b(og)a n(e)b(e)skago počtoše . iže i povelê imъ da

V,3* + ihъ (illorum) 9* ondê (illic) 10* + zemlju (terram) 12* + im' (his) 14* + č(lovêč)ski (hominis) 15* + naslêdili (consecuti) 23* pogr. za stihъ (svetihъ, v. Vb1) 26* + estъ ** irati sunt 27* bez'oružne (inermes)

Egda že usilova e c(êsa)rь ejuptьski v zidêhъ gradovъ svoih' . v br'nii i v plintih' povinul bi e . vz'piše . k' b(og)u svoemu . i porazi vsu z(e)mlju ejupьt'sku . ranami različnimi . [11]Egda že izgnaše e o[t] sebe ejupti . i prêstala bi rana o[t] nih' . i paki vshotêli bi e êti i v svoe rabotanie privesti . [12]Bêžećim' imъ b(og)ъ s n(e)b(e)se more o[t]vr'ze . tako êko sudu i sudu vodi êko i stêni utvr'dili se bi . i si nogami neomočenimi glubinu mora greduće prošli bi . [13]V nemže mêstê egda besčislno voinstvo ejupьt'sko naslêdilo bi . tako vodami pokr'veni sut' . da ne ostal bi ili edin' iže bil bi dêlo poslêdnimъ vъzvêstil bi . [14]Vzъš'dšim* že imъ iz mora črъm'nago . pustine gori sinaiskie prêdьtekoše v nihže nikoliže č(lovê)kъ obitati vzmože . ili s(i)nь č(lovêčь)ski poči . [15]ondêže istočn(i)ci žьl'kci oslaždeni sut' imъ na pitie lêt' .k̃. [40] piću s n(e)b(e)se naslêdili sutъ .*

Idêže koliždo vъšli sut' . be[s] streli i luka . bezъ ščita i meča . b(og)ъ ihъ za ne borit se . i pobêdi . [17]i ne bê iže stužil bi ljudi se kromê egda o[t] službi g(ospod)a b(og)a svoego o[t]stupiše . [18]Koliko krat že kromê ego b(og)a svoego . inogo b(og)a počtiše . dani sut' v rashićenie i meč' . i v ponošenie . [19]koliko krat že pokajut se vъ otstuplenie počtovaniê b(og)a svoego . da imъ b(og)ъ n(e)b(e)ski ‖ silu protivustati . [20][I]bo hananêê 248v
c(êsa)ra . i evêê . i eva . i perêzêê . i etêê . i amorêê* . i vse krêpkie v' ešebonê prostrêše . i z(e)mle i gradi ihъ ti udržaše . [21]i dondêže ne sъgrêšiše prêd' licem' b(og)a svoego . bêhu š nimi blagaê . [B](og)ъ ubo ihъ nenavidituъ bez(a)koniê . [22][I]bo prêžde sih' lêt' egda o[t]stupili bi o[t] puti egože dalъ imъ . bêše b(og)ъ da hodet' imъ . pogubleni sut' branami mnogimi o[t] naroda* . i mnozi ihъ plêneni vedeni sutъ v z(e)mlju ne svoju . [23][N]ine že vzraćьše se kъ g(ospod)u b(og)u svoemu . o[t] rastočeniê imže rastočeni bêhu sъvkupleni sut' . i vzidoše vsi v gori sie . i opet er(u)s(o)l(i)mъ udržet' idêže sutъ s(ve)taê s(ve)tihъ etero ih' . [24][Ni]ne ubo izišći g(ospod)i moi . ašće est' nêko bez'konie ihъ . prêd' licem' b(og)a ihъ . i vzidêmъ k nim' êko prêdade prêdastь e b(og)ъ ihъ t(e)bê . i povinuti buduť podъ igo krêposti tvoee . [25][a]šće li že nê prêgrêšenie ljudi sihъ . prêd' b(ogo)mъ svoimъ . ne vzmožemъ protiviti se im' . êko b(og)ъ ihъ o[t]metъ e . i budemъ v ponošenie vsei z(e)mli .*

izъšli bi o^{t} sudê . i žili bi v harranê . Egda že pokri . gladъ vsu z(e)mlju snidoše vъ ejuptъ . egda* že v četiri sta lêtêhъ tako umnoženi sutъ . da izčisti se ihъ voinstvo ne moglo bi . [10]Egda že usilova e c(êsa)rъ ejuptski . i v zidêhъ gradovъ svoihъ v brnii i v plintehъ povinul bi e . vzapiše k' b(og)u svoemu . i porazi vsu* ejuptsku ranami različnimi . [11]Egda že izъgnaše e o^{t} sebe ejupti . i prêstala bi rana o^{t} nihъ I paki vshotêli bi e êti i vъ svoe rabotanie privesti . [12]Bêžećemъ* b(og)ъ s n(e)b(e)se more o^{t}vr'ze tako êko sudu i sudu vodi êko i stêni utvrdili se bi . i si nogami neomočeni . glubinu mora greduće prêšli bi . [13]V nemže mêstê egda besčislno voin'stvo ejupt'sko neslêdilo bi . tako vodami pokrveni sutъ . da ne ostal bi . ili edinъ . iže dêlo poslêdnimъ vъzvestil bi . [14]Iz'ždšim že imъ iz mora čr'mnago pustine gori sinaiskie prêd'tekoše . v nih že nikoliže č(lovê)kъ obita ili s(i)nъ* poči . [15]ondê že stočnici žьlьkci . oslaeni sutъ imъ na pitie . lêtъ .k̃. [40] piću s n(e)b(e)se* sutъ . [16]Idêže koliždo všli sutъ besъ streli i luka bez' ščita i meča b(og)ъ ihъ za ne borit se . i pob‖êdi . [17]i ne bê iže stužil' bi ljudi se . 389
kromê egda o^{t} službi g(ospod)a b(og)a o^{t}stupiše . [18]Koliko krat že kromê ego b(og)a svoego inogo počtoše . dani sutъ v rashićenie i v mečъ i v ponošenie . [19]koliko krat že pokajut' se . va o^{t}stuplenie počtovaniê b(og)a svoego da imъ b(og)ъ n(e)b(e)ski silu protivu stati . [20]Ibo hananeê c(êsa)ra . i evušeê i perezêê i etêê i eva i amorêê . i vse krêpkie v' ešebonê prostrêše . i z(e)mle i gradi ihъ ti odr'žaše . [21]i donьdeže ne sagrêšiše pred licemъ b(og)a svoego . bêhu š nimi blagaê . B(og)ъ ubo ihъ nenaviditъ bezakoniê . [22]ibo prêžde sihъ lêt' egda o^{t}stupili bi . o^{t} puti egože dalъ imъ bêše b(og)ъ . da hodetъ imъ . pogubleni sutъ branami mnogimi o^{t} narodъ . i mnozi ihъ plêneni vedeni sutъ v z(e)mlju ne svoju . [23]Nine že vzvrać'še se kъ g(ospod)u b(o)gu svoemu . o^{t} rastočeniê imъže rastočeni biše savkupleni sutъ . i vzidoše v gori sie vsi . i opetъ er(u)s(o)l(i)mъ udr'žetъ . idêže sutъ sveta strhъ* . etero ihъ . [24]Nine ubo izišći g(ospod)i moi . ašće estъ nêko bezakonie ihъ pred licemъ b(o)ga ihъ . i vzidêmъ k nimъ êko prêdade predast' e b(og)ъ ihъ tebê . i povinuti budutъ pod' igo krêposti tvoee . [25]Ašće li že nê prêgrêšenie ljudi sihъ pred' b(ogo)mъ ihъ . ne vzmožemъ protiviti se imъ . êko b(og)ъ ihъ o^{t}met' e . i budem' v ponošenie vsêi

I stvoreno est' egda ahiorъ g(lago)la sl(o)vesa siê . [R]azgnêvav'še se vsi velьêci olopernovi . i mišlahu i ubiti . g(lago)ljuće drug' kъ drugu . [27]kto si est' iže s(i)n(o)ve iz(dravi)l(e)vi moći g(lago)ljut' suprutivъ* stati navhodonosoru c(êsa)ru . ljudie bez'oružne . i bezъ krêposti . i bez uma hitrosti branne . [28]da* poznaet' ‖ ahiorъ êko hinit ni . vzidêmъ na gori . I egda* 249
êti budut' krêpki ihъ . tъgda š nimi mečem' protnet se .[29]da uznaet' vsakъ êzikъ . êko navhodonosorъ c(êsa)rь b(og)ъ vsee z(e)mle est' i kromê ego inъ nêstъ . VI. [1]Stvoreno est' egda prêsta g(lago)le . razgnêvav se olopern' zêlo reče k ahioru . [2]Êko pror(o)kova n(a)mъ g(lago)le . da ljudie iz(dravi)lъski obraneni budut' b(ogo)mъ svoim' . da iskažu t(e)bê . êko nêst' b(og)ъ kromê navhodonosorъ c(êsa)rъ . [3]egda poražju e vse êko č(lovê)ka edinogo . tъgda i ti š nimi . asurskimъ mečemъ pogibneši . i vъs' iz(dravi)lь s toboju pogibêlьju potrêbit se . [4]i iskusiši êko navhodonosorъ g(ospod)ъ est' vsee z(e)mle . tъgda že mečъ voinstva moego proidet' po rebrêh' tvoih' . i probodenъ budeši* i* padeši meju ranniki iz(dravi)lьskimi . i ne o[t]dhneši . dondêže k tomu pogibneši š nimi . [5]ašče li že pr(o)ročьstvo tvoe rêsnotivno neprьščueši . ne razori se lice tvoe . i bledost' lice tvoe êže obьdr'žit' . otidi . o[t] tebe . ašče li sl(o)vesa moê [mn]iši isplьniti se ne moći . [6]Êa že* poznaeši êko vkupъ š nimi iskusiši siê . se o[t] sego časa nihъ ljudem' pridružiši se . i egda dostoini moego meča muki** . sam' vkupъ mьščeniju povineši se . [7]Tъgda olopernъ povelê rabomъ svoim' . da êmu ahiora i veduts i va vetilь i prêdatutъ* i v ruki s(i)n(o)mъ iz(dravi)l(e)vom' . [8]I priemše i rabi olopernovi . idoše po polih' . na egda približiše se kъ goramъ . izidoše protivu imъ prajnici* . [9]oni že sklonišе* [se] o[t] strani gori . i privezaše ahiora k drêvu . rukama i nogama uži . i tako o[t]idoše i vzvratiše se kъ g(ospod)u svoemu . [10]Tъgda že s(i)n(o)ve iz(dravi)l(e)vi nizьšdše z vetila pridoše k nemu . egože o[t]rêš'še vъ vetilь vъvedoše i . i po srêdê ljudi ego postaviše* i . i uprosiše i kaê vina est' da ego svezana asuri ustaviše** . [11][Vъ dni tie bêhu ondê knezi . oziê s(i)nъ* N° 228
mikhêê o[t] kolene semionova . i tarmi iže i gotonielь] . [12]Po*

VI,4* dodano 6* *Da že* (ut autem) ** + *primut* (exceperint) 7* *predadutъ* 8* *praćnici* (fundibularii) 9* *sklonivše* (divertentes; sic!) 10* *postavivše* (statuentes) ** *ostaviše* (reliquissent) 12* *prêd' zrakomъ* (in conspectu) ** + *ta* (ipse) 13* + *povelitъ* (jubeat) 14* + *svoe g(ospode)vê* (suas Domino)

z(e)mli . [26]I stvoreno* egda ahiorъ g(lago)la sl(o)v(e)sa siê . ragnêvavše se** vsi vel'êci oloper'novi . i mišlahu ubitи i . G(lago)ljuće drugъ k drugu . [27]kto si estъ . iže sinove iz(dravi)l(e)vi moći g(lago)letъ . ‖ suprotivъ stati navhodonosoru c(ê- 389v
sa)ru . ljudie bez' oružie* i bez' krêposti . i bez uma hitrosti bran'ne . [28]da ubo poznaetъ ahiorъ êko hinit ni . vzidêmъ na gori . I egda êti budutъ krêpki ihъ . tagda š nimi mečemъ prot'net se . [29]da uznaetъ vsaki êzikъ . êko navhodonosorъ b(og)ъ vsee z(e)mle estъ . i kromê ego inъ nêst' . VI. [1]Stvoreno estъ egda prêsta g(lago)le . razgnêvav se oloperanъ zêlo reče kъ ahioru . [2]êko prorokova namъ g(lago)le . da ljudie iz(dravi)l'ski obraneni budutъ b(ogo)mъ svoimъ . da iskažu tebê êko nêstъ b(og)ъ kromê navhodonosorъ c(êsa)rъ . [3]egda poražu e vse êko č(lovê)ka edinogo . tagda i ti š nimi asur'skimъ mečemъ pogibneši . i vasъ iz(dravi)lъ s toboju pogibêliju potrêbit se . [4]i iskusiši êko navhodonosorъ g(ospod)ъ estъ vsee z(e)mle . Tagda že mečъ voin'stviê moego proidetъ po rebrêhъ tvoihъ . i probodenъ padešъ meju ran'niki iz(dravi)l'skimi . i ne o[t]dahneši dondeže k tomu pogibneši š nimi . [5]Ašće li že pr(o)r(o)č(ъ-s)tvo tvoe rêsnotivno nep'ščueši . ne razori se lice tvoe . i bledostъ êže lica tvoego ob'etъ otidi o[t] tebe . ašće li slovesa moê mniši ispl'niti se ne moći . [6]Da že poznaeši êko vkupъ š nimi iskusiši siê . se o[t] sego časa nihъ ljudemъ pridružiši se . i egda dostoine o[t] moego meča muki primutъ . samъ vkupъ mašćeniju povineši se . [7]Tagda oloperanъ povelê slugamъ svoimъ da êmut' ohiora* . i veduť i vъ vetilъ . i prêdaduť i v ruki s(i)novъ iz(dravi)l(e)vъ . [8]I priem'še* rabi oloper'novi . idoš‖e 390
po polihъ . na egda približiše se k goramъ . izidoše protivu imъ prać'nici . [9]oni že ukloniše* se o[t] strani gori . privezaše ahiora k drêvu rukama i nogama užь . i tako otidoše i i v'zvratiše se k' g(ospod)u svoemu . [10]Tagda že s(i)nove iz(dravi)l(e)vi niz'šadše z vetila pridoše k nemu . egože otrêšъše vъ vetilъ vavedoše i . i po srêdê ljudi postavivše . uprosiše i kaê vina estъ . da ego svezana asuri ostaviše . [11]Va d(ъ)ni že ti bêhu ondê knezi oziê s(i)nъ miha o[t] kolene semionova . i tarmi iže i gotonielъ . [12]Po srêdê ubo starêšinъ i prêd' zrakomъ vsêhъ ahiorъ reče . vsa êže g(lago)lalъ bêše ta o[t] oloper'na uprašanъ . i kako

VI,7* *ahiora* 8* + *i* (eum) 9* *sklonivše* ili *uklonivše* (divertentes)
15* + *i dr'znujuće se o[t] sebe* (et praesumentes de se) 16* + *ljudi* (populorum)

srêdê že ubo starišin' . i po srêdê* vsêhъ ahiorъ reče . vsa êže*
*g(lagola)lъ bêše** o' oloper‖na uprašanъ . i koliko ljudi oloper-* 249v
novi hotêše skozê sl(o)vo sie ubiti i . [13]i kako ta oloperna raz-
gnêvav se povelê iz(dravi)litom' sego radi prêdati me . egda
prêmožetъ s(i)n(o)ve iz(dravi)l(e)vi . tъgda i togo ahiora različ-
nimi mukami pogubiti . zane ta reče . êko b(og)ъ n(e)b(e)ski*
izb(a)vitelъ ihъ est' . [14]egda vsa ahiorъ isp(o)v(ê)dê . vъsъ narodъ
pade na lici svoi . i opščim' tuženiem' i plače[m'] edinod(u)-
šno . m(o)l(it)vi izliêše [15]g(lago)ljuće . G(ospod)i b(ož)e neb(e)se*
i z(e)mle . smotri i vii . oholostvo ihъ . i prizri k n(a)šemu
smêreniju . i lice s(ve)tihъ tvoihъ vъn'mi . i êvi êko ne ostav-
laeši drznujuće o tebê . drznujuće se o' sebe . i o svoei silê
sl(a)ve se smêraeši . [16]I končanu plaču ubo . i vъsъ d(a)nъ
ljudi m(o)l(it)vi svrъšeni . utêšiše ahiora [17]g(lago)ljuće .
[bož]e o(ta)cь n(a)š(i)h' egože ti silu prop(o)v(ê)dê . tъ sie t(e)-
bê dast' prêmoženie . da nih' pъče ti pogibêlъ vidiši . [18]Egda
že g(ospod)ъ b(og)ъ n(a)šъ dast' siju svobod' rabomъ svoimъ . i
budi s toboju g(ospod)ъ po srêdê n(a)sъ . da êkože godê budet'
t(e)bê . t(a)ko s tvoimi vsêmi prêbivai . [19]Tъgda oziê priemъ
svêtъ prietъ i v domъ svoi . i stvori večeru veliju . [20]i sъzva-
nimi vsêmi prozviteri vkupъ . isplъn'še postъ nasitiše se .
[21]potom že sъzvanimъ vs(ê)mъ ljudemъ . vsu noćь v crêkvi
m(o)liše proseće pomoći o' b(og)a iz(dravi)leva . VII. [1]Oloperna
že drugi danъ povelê voinstvomъ svoim' . da vziduť protivu
vetilu . [2]bêhu že pêšacь boritelъ . r̄ . i . ī . [100 i 20] tisućь . i
êzdećihъ . ī . i . b̄ . [20 i 2] tisući . kromê ugotovaniê mužь têhъ .
eže obъelъ bi v plên' . i privedeni bêhu o' stran' i gradovъ vse
junoti . [3]vsi kupno ugotovaše se na bran' . protivu s(i)n(o)mъ
iz(dravi)levom' . i pridoše po stranê gori . daže do vrha iže
gledaet' dotaimъ . o' mêsta eže naricaetъ se bel'matišь . kъ
hel'monu . iže est' prêmo ezdrelenu . [4]Sinove že iz(dravi)-
levi . egda vidêše množъstvo ihъ . prostrêše se na ‖ z(e)mlju . 250
kladuće popelъ na glavi svoe . edinod(u)šno m(o)leće . da
b(og)ъ iz(dravi)l(e)vъ . m(i)l(o)st' svoju êviť na ljudehъ svoih' .
[5]I priemši oružiê svoê brannaê . sêdoše po mêstêhъ eže [te]-

VII,9* *da* (ut) 10* *komuždo* 11* *poman'kaše* (defecerunt) ** Vulg.: collectiones aquarum omnibus habitantibus Bethuliam 17* + *iže mъščaet' nasъ po grêsêhъ našihъ* (qui ulciscitur nos secundum peccata nostra) 22* Vulg. nema 23* *vstavъ* (exurgens)

ljudi olopernovi hotêše skozê sl(o)vo sie ubiti i . [13]i kako ta oloperanъ razgnêvav se povelê iz(drai)litênomъ predati me sego radi . Egda prêmožetъ s(i)nove iz(dravi)l(e)vi . tъgda i togo ahiora različnimi povelitъ mukami pogubiti . zane ta reče êko b(og)ъ n(e)b(e)ski izbavitelъ ihъ estъ . [14]Egda vsa ahiorъ ispovêdê . vasъ narodъ pade na lice svoe . i op'ščim' tuženiemъ i plačemъ edinod(u)š'no m(o)l(it)vi svoe . g(ospode)vê izliêše . [15]g(lago)ljuće . G(ospod)i b(ož)e nebese i z(e)mle . smotri i viždъ ohol'stvo ihъ . i prizri k našemu smêreniju . i lice s(ve)tihъ tvoihъ vanmi . i êvi êko ne ostavlaeši drznujućee o tebe . i o svoei silê sl(a)v(e) se smêraešъ . [16]Skončanu ubo plaču i vasъ d(a)nъ m(o)l(it)vi* svr'šeni . utêšiše ahiora . [17]g(lago)ljuće . B(ož)e o(ta)cъ n(a)šihъ egože ti silu propovêda ta sie tebê dastъ premož‖enie . da nihъ pače ti pogibêlъ vidiši . [18]Egda* 390v
že g(ospod)ъ b(og)ъ našъ dastъ siju svobodъ rabomъ svoimъ . budi i s toboju g(ospod)ъ po srêdê nasъ . da êko že godê budetъ tebê . tako s tvoimi vsêmi prebivai . [19]Tagda oziê priemъ svêtъ . prieť i v domъ svoi i stvori vêčêru veliju . [20]i sъzvanimi vsêmi prozviteri vkupъ . ispl'nše postъ nasitiše se . [21]Potom že sazvanimъ vsêmъ ljudemъ vsu noćъ v cr(ê)kvi moliše . proseće pomoći o[t] b(og)a iz(dravi)l(e)va.*

VII. *Oloperan že drugi d(a)nъ povelê voin'stvomъ svoimъ . da vzidutъ protivu vetilu . [2]Bêhu že pêšacъ boritelъ .r̄. i .ī. [100 i 20] tisućъ . i êzdećihъ .ī. i .b̃. [20 i 2] tisućê . kromê ugotovaniê mužъ têhъ eže obъel bi plênъ* . i privedeni bêhu o[t] stranъ i gradov' vse junoti** . [3]vsi kupno ugotovaše se na branъ protivu s(i)nomъ iz(dravi)l(e)vomъ . i pridoše po stranê gorъ daže do vrьha iže gledaetъ dotaimъ . o[t] mesta êže naricaet se bel'matišъ . k hel'monu iže est' prêmo ezdrelonu . [4]S(i)nove že iz(dravi)l(e)vi egda vidêše množъstvo ihъ . prostrêše se na z(e)mlju . kladuće popelъ na gl(a)vi svoe . edinod(u)šьno m(o)leće se . da b(og)ъ iz(dravi)l(e)vъ m(i)l(o)stъ svoju êvitъ na ljudehъ svoihъ . [5]I priem'še oružiê svoê bran'naê sêdoše po mestêhъ . eže tesnago puti stazi spravlajutъ meju gorami . [6]Oloperan že ob'šadъ okolo obrête da stvorenъ estъ kolovoždъ .*

VII,2* occupaverat captivitas ** juventutis 10* N₂ velьêci (coram satellitibus) 13* vendidit nos Deus 17* prema lat. (contestamur ... Deum) 23* v. Vb₁

snago puta stъzi spravlajut' meju gorami . [6]Olopern же ob'š'dъ okolo obrête . da stvoren' est' kolovožъ . iže vpadaet' vъ vedenie vodi ihъ . o[t] strani južne grada . i povelê razvrêći vedenie vodi ihъ . [7]Bêhu obakъ nedaleko mirovъ istočnici . z nih же otai črêpahu vodu na okušenie . pьče neželi na pitie . [8]na s(i)nove amonovi i moavovi . pridoše kъ olopernu g(lago)ljuće . sin(o)ve iz(dravi)l(e)vi ne v sulice ni v ščiti upvajut' . na gorê branetъ e . i utvrъždajuće hlъmi . vъ vrsêhъ postavleni . [9]Si ubo bez' sъvkupleniê branъ vzmožeši prêmoći e . postavi straže istočnikomъ . da iz nihъ ne črêpljut' . i bezъ meča ubieši e . ili v istinu umuč(e)ni prêdadut' gradъ svoi . iže postavlenъ na gorê . ne mnet' prêmoći moći . [10]I ugodna biše sl(o)vesa siê prêdъ olopernomъ . i prê(d') vsêmi sataliti ego . i postavi okrъst' satniki po komoždo* istočnicê . [11]I egda siê straža . ī . [20] d(ъ)ni bêše isplъnena . pomenuše* istočnici i sъvkupleniê vodъ . vsêhъ . i vъ vsemъ vetili** t(a)ko da ne bilo bi v gradê o[t] kudu nasitili se bi . ili edinъ d(a)nь êko na mêru voda ljudem' daêše se vsьk' d(a)nь . [12]Tъgda kъ ozii sъvkupleni vsi muži . ženi же i junoše i otročeta . vsi vkupъ edinêm' glasom' [13]rêše . sudi b(og)ъ meju nami i toboju . êko stvori o n(a)sъ zъlaê . ne hote g(lago)lati mirotvorna sъ asurei . i togo radi prêda n(a)sъ b(og)ъ v ruki ihъ . [14]i zato nêst' iže pomožet' . egda prostrem se prêdъ očima ihъ . v žeždi i v pogibêli velie . [15]I n(i)ne sъvkupite vse iže v gradê suť . da voleju n(a)sъ prêdamo vse ljudemъ olopernovom' . [16]Une estъ ubo da plêneni bl(agoslo)vim' g(ospod)a živuće . neže‖li da umremъ . i budem' v ponoše[nie] vsьkoi* 250v
plъti . egda vidimъ ženi n(a)še i čeda naša mruće prêdъ očima n(a)šima . [17]Da svêdêtelstvuemo d(a)n(a)sъ n(e)bu i z(e)mlju . i b(og)a o(ta)cъ n(a)š(i)hъ* . da juže prêdaste gradъ v rucê voinъstva olopernova . i budi kon'cъ krat'kъ vъ ustêhъ meča . iže dlъg li stvoriste v suhotê žežde . [18]Egda to rêše . stvoren' est' plačъ i viênie velie v cr(ê)kvi . velie vs(ê)m' . i po mnogi časi edinêm' glasom' vzъpiše kъ g(ospod)u g(lago)ljuće . [19]Sъgrêšihom' sъ o(t')ci n(a)š(i)mi . nepravdu sъdêêhom' . bez(a)k(o)nie stvorihomъ . [20]Ti zane m(i)l(o)stivъ esi p(o)m(i)lu(i) ni . tvoeju ranoju mъsti bez(a)k(o)niê n(a)ša . i ne mozi prêdati isp(o)v(ê)dajućee te ljudem' . iže ne znajut' te . [21]da ne rekut' vъ êzicêhъ kъdê est' b(og)ъ ihъ . [22]I egda utruždeni biše* simi vъpli . i simi plači uml'koše . [23]Vsta* oziê oblit' slъzami reče pravoju misliju b(u)dête br(a)tiê . i sihъ pet' d(a)nь poždêmo o[t]*

iže vpadaetъ va vedenie vodi ihъ . o' strani južьne grada . i
povelê razvrêći vedenie‖vodi ihъ . [7]Bêhu ubo nedaleko o' mi- 391
rovъ istočnici . z nihže otai črêpahu vodu na okušenie pače
neželi na pitie [8]na s(i)nove amonovi i moavovi . pridoše ka
olopernu g(lago)ljuće . S(i)nove iz(dravi)l(e)vi ne v sulice ni
v ščiti upvajutъ na gorê branet' se . i utvrždajuće hlьmi v' vrъ-
sêhъ postavleni . [9]Na ubo besъ savkupleniê branъ . vzmožeši
premoći e . postavi straže istočnikomъ da iz nihъ ne črêpljutъ
. i bez' meča ubieši e . ili v istinu umučeni prêdadutъ gradъ
svoi . iže postavlenъ na gorê ne mnetъ premoći moći . [10]I
ugodna biše slovesa siê pred' olopernomъ . i preda vsêmi* sata-
liti* ego . i postavi okr'stъ satniki po komždo istočnicê . [11]Egda
siê straža .ī . d(ъ)ni bêše ispl'nena . poman'kaše čister'ni i sav-
kupleniê vodъ vsêmъ živućimъ va vetilê tako da ne bi bilo v
gradê o' kudu nasitili se bi ili edinъ d(a)nь êko na mêru voda
ljudemъ daêše se vsaki danь [12]Tъgda ka Ozii savkupleni vsi
muži . ženi že i junoše i otročeta . vsi vkupъ edinêmъ glaso-
mъ [13]rêše . Budi b(og)ъ meju nami i toboju . êko stvori o nasъ
zalaê . ne hote g(lago)lati mirotvorna sa asuri i togo radi prêda*
n(a)sъ* b(og)ъ v ruki ihъ . [14]i zato nêstъ b(og)ъ iže pomožetъ .
egda prostrem se pred' očima ihъ . v žeždi i v pogibêli veliei .
[15]I nine savkupite vse iže v gradê sut' . da voleju nasъ pre-
damo vse ljudemъ olopernovomъ . [16]Bole estъ ubo da plêneni
bl(agoslo)vimъ g(ospod)a živuće . ‖ neželi da umremъ . i bude- 391v
mъ v ponošenie vsakoi plьti . egda vidimъ ženi naše i čeda
naša mruće . pred' očima n(a)šima . [17]Zasvêdêtel'stvuemo
d(a)n(a)sъ n(e)bu i z(e)mli . i boga* o(ta)cь n(a)šihъ . iže
maščaet' nasъ po grêsêhъ n(a)šihъ . da juže prêdaste gradъ
v rucê voinstva olopernova . i budi konacь n(a)šь kratakъ
va ustêhъ meča . iže dlьg li stvoriste v suhoti žežde . [18]Egda
to rêše . stvorenъ estъ plačь i viênie velie v crêkvi veliei
vsêmъ i po mnoge časi edinêmъ glasomъ vzapiše kъ g(ospod)u
g(lago)ljuće . [19]Sagrêšihomъ sъ o(tъ)ci n(a)šimi nepravdu
sъdêêhomъ bezakonie stvorihomъ . [20]Ti zane prêm(i)l(o)stivь
esi pom(i)luі ni . tvoeju ranoju masti bezakoniê naša . i ne
mozi prêdati isp(o)v(ê)dajućee te ljudemъ . iže ne znajutъ
te . [21]da ne rekutъ v' êzicêhъ kadê estъ b(og)ъ ihъ . [22]I egda
utruždeni simi vapli . i simi plači umlьkoše . [23]I* stavь* oziê
oblitь sl'zami reče . pravoju misliju budête bratiê . i sihъ petъ
d(ъ)ni pozdêmo o' g(ospod)a m(i)l(o)stine . [24]eda kako gnêvъ

g(ospod)a m(i)l(o)stine . [24]egda k(a)ko gnêvъ svoi o'sêčetъ . i dast' sl(a)vu imeni svoemu . [25]ašče li že mimoš'dše pet' d(a)nъ ne pridet' pomoćь . stvori[m'] sl(o)vesa siê . êže g(lago)lali este .

VIII. Stvoreno est' egda usliša siê sl(o)vesa judit' vdova . êže bêše dešći merarova . s(i)na idokševa . s(i)na osipa . s(i)na ozie** pr(o)čih' [s(i)na elai s(i)na êmnorъ s(i)na edeonъ s(i)na rapoimъ . N_2 229v
s(i)na akitobъ . s(i)na mel'hie s(i)na enamъ s(i)na natanie . s(i)na salatila s(i)na semiona s(i)na ruvimova] . [2]I mužь ee bê manasiê . iže umrê vь d(ь)ni žetvi êč'menne [3]nastoêše ubo nad vežućimi rukoveti . na poli . i pride varъ na gl(a)vu ego . i umrê vь vetilê gradê svoemъ . i pogrebenъ bi[s] tu sь oci svoimi . [4]Bêše že juditь ostavši vdova juže lêta tri . i m(ê)s(e)ci .ẽ. [6] . [5]i vь višnihъ domu svoego . stvori sebê skrovnu ložnicu . i v neiže sь otrokovicami svoimi zatvorena prêbivaše . [6]i imêjući o črêslêh' svoihъ vlaseninu . pošćaše vse dni života ee . kromê soboti i prazdniki domu iz(dravi)l(e)va . [7]Bêše že krasna zraka zêlo . eiže mužь ee ostavilъ bêše bogatьstva mnoga . i obitêlь mnogu . i stežanie mnogo* skote‖tь volov' . i črêdь ovacь plь- 251
na . [8]I bêše siê vьs(ê)hь slovuća . êko boêše se b(og)a* zêlo . i ne bêše iže g(lago)lal' bi o nei sl(o)vo zlo . [9]Ta ubo egda usliša êko oziê obećalь bê da mimošьd'šu .d̃. [5] d(ь)ni prêdast' gradъ . posla k prozviterom' . zam'brii i karuinu . [10]i pridaše* k nei i reče imъ . koe est' sl(o)vo sie v neže prista oziê . da prêdast' gradъ asurom' . ašče v .d̃. [5] d(ь)nehъ ne pridet'** pomoćь . [11]I ci este vi iže iskušaete g(ospod)a . [12]nêst' sl(o)vo sie eže m(i)l(o)stinju izvaêet' . na pače* gnêvъ vzbudit' i êrost' v'žžet' . [13]Postaviste vi vr(ê)me ščedroti g(ospod')ne . i v smotreni ili vь voli vašei . postaviste d(a)nъ emu . [14]Nь zane tr'pêliv' est' g(ospod)ь vsem' istomъ pokaimo se . i ego o'puščeniê sь slьzami prosêmo . [15]Se* ubo êko č(lovê)kъ b(og)ъ . t(a)ko zaprêtit' . ni že êko s(i)nъ č(lovêčь)ski . na gnêvъ raznêtit se . [16]Togo radi smêrim' emu d(u)še n(a)še . v d(u)sê

VIII,1* Vb_1 umjesto daljega nabrajanja ima samo *i pr(o)čih'* . 7* Vulg. nema 8* *g(ospod)a* (Dominum) 10* *pridoše* ** + *vamъ* (vobis) 12* + *eže* (qui sc. sermo) 15* *ne ubo* (non enim) 18* *êko* (quoniam) 19* *mi že* (nos autem) 24* *in patientiam* od *impatientiam*, ** improperium 28* Ozias et praesbyteri, v. VO

svoi o'sêčetъ . i dastъ sl(a)vu imeni svoemu . [25] *Aŝče li že mimošad'še petъ d(ъ)ni ne pridetъ pomoćь . stvorimъ slovesa siê êže glagolali este .*

VIII. *I stvoreno estъ egda usliša siê slovesa juditъ vdova . êže bêše dešći merarova . i s(i)na idokševa . s(i)na osipa . sina ozie . s(i)na elai . s(i)na êmnorъ . s(i)na edeonъ . s(i)na rapoimъ . s(i)na akitopъ . s(i)na melhie . s(i)na enamъ . s(i)na natanie . s(i)na salatil‖a . s(i)na semiona . s(i)na rumi-* 392
vova .* [2] *I mužь bê ee manasiê . iže umrê vь dni žetvi ečьmen'ne .* [3] *nad'stoêše ubo nad' vežućimi rukoveti na poli . i pride varъ na gl(a)vu ego . i umrê vь vetilê gradê svoemь . i pogrebenъ bisi tu sь o(tь)ci svoimi .* [4] *Bêše že juditъ ostavši ego vdova . juže lêta tri i m(ê)s(e)ci šestь .* [5] *i vь višnihь domu svoego stvori sebê skrovnu ložnicu . i v nei že sь otrokovicami svoimi zatvorena prebivaše .* [6] *i imući o črêslêhь svoihь vlasenьnu . poščaše vse d(ъ)ni života svoego . razvê soboti . i prazdniki domu iz(dravi)l(e)va .* [7] *Bêše že krasna* velmi zêlo . eiže mužь ee ostavilь bêše . bogatastva mnoga . i obitêlь mnogu . i stežanie skotetъ volovь . i črêdi ovacь plьna .* [8] *I bêšê siê vь vsêhь slovuća . êko boêše se g(ospod)a zêlo . i ne bêše iže g(lago)lal bi o nei sl(o)vo zlo .* [9] *Ta ubo egda usliša . êko oziê obećalь bêše da mimošadši petь d(ъ)ni prêdastь gradь . posla k prozviteromь . zam'brii i karuinu .* [10] *i pridoše k nêi i reče imь . koe estь sl(o)vo sie . v neže prista oziê da prêdastь gradь asuromь . aŝče v petihь d(ъ)nehь ne pridetь namь* pomoćь .* [11] *I ci este vi iže iskušaete g(ospod)a .* [12] *nêstь sie sl(o)vo eže m(i)l(o)stinju izvaêetь . na pače eže gnêvь vzbuditь . i êrostь važьžetь .* [13] *Postaviste vi vrême ščedroti g(ospod')ne . i v smotreni ili va voli v(a)šei . postaviste emu danь .* [14] *Ne zane trpêlivь estь g(ospod)ь . vsemь istomь pokaimo se . i ‖ ego* 392v
o'puščeniê prosêmo sa sl'zami . [15] *Se* ubo êko č(lovê)kъ b(og)ъ tako zaprêtitь . ni že êko s(i)nь č(lovêčь)ski . na gnêvь raznêtit' se .* [16] *Togo radi smêrimь emu d(u)še n(a)še . v dusê skrušenê i smêrenê . rabotajuće emu .* [17] *rьcêmь plačuće g(ospode)vê . da po svoei voli tako stvorit' s nami m(i)l(o)stь svoju .*

VIII,1* (filii) Ruben 7* + *zraka* (aspectu) 10* vobis, v. Vb_1 15* non, v. Vb_1 18* deos alienos 24* timore Domini ** *in patientiam* od *impatientiam*, v. Vb_1 27* ad emendationem 31* + *krêpkъ* (firmum) 33* *vi že* (vos autem)

skrušenê i smêrenê rabotajuće emu . [17] rъcêm' plačuće se g(ospode)vê . da po svoei voli t(a)ko stvorit' s nami m(i)l(o)stinju svoju . da êkože smućeno est' srъce n(a)še v grъdosti ihъ . t(a)ko ubo o n(a)šim' smêreni prosl(a)vim se . [18] I* ne naslêdihomъ grêh' o(ta)cъ n(a)ših' . iže ostaviše b(og)a svoego . i poklonіše se b(ogo)mъ inêm' . [19] za ki grêhъ dani sut' v' mečъ . i v rashićenie . i v postiždenie vragom' svoim' . I* iže* inogo b(og)a ne vêm' kromê ego . [20] poždêm' smêreni utêšenіê ego . i izišćet krъv' n(a)šu . o[t] umučenіê vragovъ n(a)ših' . i smêrit' vse êz(i)ki . iže koliždo vstajut' proti n(a)m' . i stvorit' e bescъstni g(ospod)ъ b(og)ъ n(a)šъ . [21] [I n(i)ne br(a)tie êk(o) vi iže este prozviteri v ljudêhъ b(o)žiihъ . iz vasъ visitъ d(u)ša ihъ . na nag(lago)lanie v(a)še sr'ca ihъ v'zvedite . da vspomenut' se êk(o) iskušeni sutъ o(tъ)ci n(a)ši da iskuset' se ašće v istinu čtut' b(og)a svoego] . [22] Pomenuti imъ podobaet' k(a)ko o(ta)cъ n(a)šъ avram' iskušen' estъ . i mnogimi skrъbi iskušen' . b(o)ži drugъ stvoren' estъ . [23] Tako isakъ t(a)ko êkovъ . tako moisêi . i vsi iže ugodiše b(og)u . po mnozêh' skr'behъ proidoše vêrni . [24] Oni že iže iskušeniê ne priêše strahom' g(ospod')n(i)mъ . [i v* trpenii* svoemъ i ponošeniê** r'ptaniê svoego . prot(i)vu g(ospod)u iznesoše . [25] Potrêbleni sutъ o[t] gubit(ê)la i o[t] z'mii pogiboše . [26] I mi ubo ne mъstim' se za sie eže trpimъ . [27] nъ nep'šćujuće grêhom' n(a)šimъ sie iste muki i rani g(ospod')ne êk(o) rabi imiže pokažem' se . na pobol'šanie . a ne na pogublenie n(a)mъ prišad'ša vêruemo] . [28] I rêše ei [oziê i prozviteri]* . vsa êže g(lago)lala esi istinna sut' . i nêst' v sl(o)vesêh' tvoih' niedinogo poroka . [29] n(i)ne ubo m(o)li za ni . êko ti žena s(ve)‖ta esi . i boeći se b(og)a . [30] I reče imъ judit' . êko eže g(lago)lati vzmogohъ . b(o)žiê biti znaete . [31] Tako eže stvoriti rasmotrihъ . iskusite ašće est' o[t] b(og)a . i m(o)l(i)te za me . da mi b(og)ъ stvorit' svet' . [32] Stanête vi u vrat' sihъ noćiju . i azъ idu s rabineju moeju . i m(o)l(i)te êko rêste sihъ d(ъ)ni .d̄. [5] da prizrit' g(ospod)ъ na ljudi svoe iz(dravi)le . [33] Vi že ne hoću da izišćete dêlo moe . i do idêže vъzvešću v(a)mъ . ničtože ino budi . Tъkmo m(o)l(i)t(a)vъ za me kъ g(ospod)u b(og)u n(a)š(e)mu . [34] I reče k nei oziê knez' ijudêiski idi v mirê . i g(ospod)ъ s toboju v mъšćenie vragov' n(a)šihъ . i vz[v]rativše se

da êkože smućeno estъ sr(ъ)ce naše v gr'dosti ihъ tako ubo o našemъ smêreni prosl(a)vim se . [18]êko ne slêdihomъ grêhъ o(ta)cь našihъ . iže ostaviše b(og)a svoego i pokloniše se b(og)u inomu . [19]za ki grêhъ dani sutъ v mečъ i v rashićenie . i v postiždenie vragomъ svoimъ . Mi že inogo b(og)a ne vêmъ kromê ego . [20]pošdêmъ smêreni utêšeniê ego . izišćetъ krъvъ našu o' umučeniê vragovъ n(a)ših' . i smêritъ vse êziki iže koliždo vstajutъ protivu namъ . i stvorit' e bez'častni g(ospod)ъ b(og)ъ našъ . [21]I nine bratie êko vi iže este prozviteri v ljudehъ b(o)žihъ . iz vasъ visitъ duša ihъ . na nag(lago)lanie vaše sr(ъ)ca ihъ vzvedête . da vspomenut se êko iskušeni sutъ o(tъ)ci naši . da skuset se ašće v istinu čtutъ b(og)a svoego . [22]Pomenuti imъ podobaetъ . kako o(ta)cь našъ iskušenъ estъ avraamъ . i mnogimi skr'bi iskušenъ . b(o)ži drugъ stvorenъ estъ . [23]Tako isak' tako êkovъ tako moisêi i vsi iže ugodiše b(og)u . po mnozêhъ skrbêhъ prêidoše vêrni . [24]Oni že iže iskušeniê ne priêše . strahomъ b(o)žimъ* i v** trpêni** svoemъ . i ponošenie rptaniê svoego protivu g(ospod)u iznesoše . [25]potrêbleni sut' o' gubitela . i o' zmii pogiboše . [26]I mi ubo ne mastim se za sie eže trpimъ . [27]n||a nep'šćujuće grêhomъ našimъ . sie iste* 393
muki i rani g(ospod')ne . êko rabi imiže pokažem se . na pooblašanie* a ne na pogublenie namъ prišad'ša vêruimo . [28]i rêše ei oziê i prozviteri . Vsa êže g(lago)lala esi istinna sutъ . i nêstъ v sl(o)v(e)sêhъ tvoihъ niedinogo poroka . [29]nine ubo moli za ni . êko ti žena s(ve)ta esi i boeći se b(og)a . [30]I reče imъ judit' . êko eže g(lago)lati vzmogohъ . b(o)žiê biti znaete . [31]Tako eže stvoriti smotrihъ . iskusête ašće ot' b(og)a estъ i m(o)lête za me . da* stvoritъ svêtъ moi b(og)ъ . [32]Stanete vi u vratъ sih' noćiju . i azъ idu s rabineju moeju . i m(o)lête êko rêste sihъ d(ъ)ni petъ . da prizritъ g(ospod)ъ na ljudi svoe iz(dravi)le . [33]I* iže* ne hoću da izišćete dêlo moe . i do ideže vzvêšću vamъ . ničtože ino budi takmo m(o)l(ita)vъ za me ka g(ospod)u b(og)u n(a)šemu . [34]I reče k nêi oziê knezъ ijudêiski . idi v miru i g(ospod)ъ budi s toboju v maščenie vragom' n(a)šimъ . i vzvrativše se otidoše . IX. [1]Imže o'šadšim' juditъ vnide v mêsto moleniê svoego . i obl'kši se vlaseninoju . položi popelъ na glavu svoju . i prostr'vši se . kъ g(ospode)vê*

IX,6* Vulg. castra ... castra ** *snuznice* (quadrigis) 9* Vulg. nema (u nastavku se i u Vulg. tekstovi međusobom razlikuju)

otidoše . IX. [1] *Jumže* otš'dšim' . juditъ vnide v mêsto m(o)leni svoego . i oblъkši se vlaseninoju . položi popel' na gl(a)vu svoju . i prostrvši se kъ g(ospode)vê vzъpi g(lago)ljući .* [2] *G(ospod)i b(ož)e o(tъ)če moego semiona . iže da emu mečъ va obranenie inoplemennik' . iže si[l]nici biše vъ oskvr'neni svoem' . obnažili bêhu bedre d(ê)vi v studъ .* [3] *i da ihъ ženi v rashićenie . i čeda ih' v plên' . i vъs' plên' ih' v razdêlenie rabom' tvoim' . iže rъvnovaše žalost' tvoju . pomozi m(o)l(ju) te g(ospod)i b(ož)e moi mnê vdovê .* [4] *ti ubo stvori pravaê* . i ova po onêhъ . smisli . i to stvoreno est' eže sam' vshotê .* [5] *Vsi ubo puti tvoi ugotovani sut' . i tvoi sudi v prosmotreni tvoem' postavi .* [6] *Pozri oplъčeniê asurska n(i)ne . k(a)ko tъgda oplъčeniê ejupъt'ska vidêti spodobilъ esi . egda za rabi tvo[i]mi orožni* tečahu . upvajuće v snuznice i vъ êzdećee svoe . i v množ'stvo borućih se .* [7] *na prozri na oplъčeniê ihъ . i vъ t'mê um(u)č(i)še e .* [8] *I dr'ža* nogi ihъ bezdna . i vodi pokriše e .* [9] *Tako budête i si* iže upvajut' v množъstvo svoe . i v silu svoju . i v kolesnice svoe . i v strêli** . i v ščiti svoe . i v sulicahъ svoih' slavet se .* [10] *i ne znajut' êko ti sam' esi b(og)ъ n(a)šъ . iže skrušaeši brani o[t] iskoni . i g(ospod)ъ ime est' tebê .* [11] *vъzvedi mišcu* ‖ *tvoju êko o[t] iskoni* . i g(ospod)ъ ime* 252
est' t(e)bê . vъzvedi mišcu tvoju êko o[t] iskoni . i nizvr'zi silu ih' v silê tvoei . padi sila ihъ v gnêvê tvoem' . iže obećavajut se usiliti s(ve)taê tvoê . i oskvr'niti žilišće imene tvoego . i nizvrêći mečem' ihъ rogъ oltara tvoego . [12] *stvori g(ospod)i da mečem' vlaščim' ego gr'dost' usêknet' se .* [13] *da êt' budetъ v sêti očiju svoeju vъ mnê i poraziši i . va usnêh' ljubve moee .* [14] *Dai mnê v misli tvrъdostanstvo . da uničižu i i silu ego da nizvrъgu i .* [15] *Budet' ubo mnê v pametnoe imene tvoego . egda ruka ženi nizvržetъ i .* [16] *ni ubo v množъstvê est' sila tvoê g(ospod)i . ni že v kon'skih' krêposteh' vola tvoê . ni že gradi* o[t] iskoni ugodni biše t(e)bê . [na smêrenihъ i krot'cihъ t(e)bê vazda* N_2 231
ugod'no bi[s] m(o)l(e)nie . [17] *B(ož)e n(e)b(e)sъ i tvorit(e)lju vod' i g(ospod)i vs(a)koe tvari . usliši me vap'juću i m(o)leću . i o m(i)l(o)sr'dii tvoemъ dr'znujuću] .* [18] *Pomeni g(ospod)i zavêt' tvoi . i dai sl(o)vo va usta moê . i* srci moem' svêt' ukrêpi . da dom' tvoi v tvoem' osveščeni prêbudet' .* [19] *i vsi êzici pozna-*

IX,1* *Imže* (quibus) 4**prъvaê* (priora) 6* *oružni* (armati) 8* *udr'ža* (tenuit) 9* + *g(ospod)i* (Domine) ** + *svoe* (suis) 11* ponavlja *i gъ ime est' tbê . vъzvedi mišcu tvoju êko o[t] iskoni* (još jedamput) 16* *gr'di* (superbi) 18* + *vъ* (in)

vzapi g(lago)ljući . [2]G(ospod)i b(ož)e o(tъ)če moego semiona . iže da emu meč' va obranenie . inoplemen'nikъ . iže silnici biše va oskvrneni svoemъ . obnažili bêhu bedri d(ê)vi v studъ . [3]i da ihъ ženi v rashićenie i čeda ihъ v plênъ . i vasъ plênъ ihъ v razdêlenie rabomъ tvoim' . iže r'vnovaše žalost' tvoju . pomozi m(o)l(ju) te g(ospod)i b(ož)e moi mnê vdovê . [4]Ti ubo stvori prvaê i ova po ovêhъ smisli . i to stvoreno estъ eže samъ vshotê . [5]Vsi ubo puti tvoi ‖ ugotovani sutъ . i tvoi sudi v pro- 393v smotreni tvoemъ postavi . [6]Prozri opl'čeniê asurska nine kako tъgda oplčenie* ejupt'sko vidêti spodobil' esi . egda za rabi tvoimi oružni tečahu . upvajuće v suznice** . i v' êzdećee svoe . i v množ'stvo borućih se . [7]na prozrê na opl'čeniê ihъ . i tmê umučiše e . [8]Udrъža nogi ih' bezdna . i vodi pokriše e . [9]Tako budête i si g(ospod)i . iže upvajutъ v množastvo svoe . i* v* silu* svoju* i v kolesnice svoe i v' strêli svoe . i v ščitêh' svoihъ i v sulicahъ svoihъ slavet se . [10]i ne znajutъ êko ti samъ esi b(og)ъ našъ . iže skrušaeši brani o[t] iskoni i g(ospod)ъ ime est' tebê . [11]vzvedi mišcu tvoju êko o[t] iskoni i nizvrzi silu ihъ v silê tvoei padi sila ihъ . i v gnêvê tvoemъ iže obećavajut se usiliti s(ve)taê tvoê . i oskvrniti žilišće tvoe i imene tvoego . i nizvrêći mečemъ ihъ rogъ . oltara tvoego . [12]Stvori g(ospod)i da mečemъ vlaščimъ ego gr'dostъ usêknet se . [13]da êtъ budetъ v sêti očiju svoeju vъ mnê . i poraziši i vъ usnêhъ ljubve moee . [14]Dai mnê v mislê tvrdostvo da uničižu i . i silu ego da nizvrgu i . [15]Budetъ ubo mnê v pametnoe imene tvoego . egda ruka ženi nizvr'žet' i . [16]Ni ubo v množъstvê estъ sila tvoê g(ospod)i . ni že v kon'skih' krêpostehъ vola tvoê . ni že gr'di o[t] iskoni ugodni biše tebê . na smêrenêhъ i krot'kêhъ tebê vsagda ugodno b(i)si m(o)lenie . [17]B(ož)e n(e)b(e)sъ i tvoritelju vodъ . i g(ospod)i vsakoe tvari . usliši me vapijuću i m(o)leću . ‖ i o milo- 394 sr'di tvoemъ dr'znujuću . [18]Pomeni g(ospod)i zavêtъ tvoi . i dai sl(o)vo vъ usta moê . i v sr(ъ)ci moemъ svêtъ ukrêpi . da domъ tvoi v tvoemъ osvêščeni prebudetъ . [19]i vsi êzici uznajutъ . êko ti esi b(og)ъ . i ini nêstъ kromê tebe . X. [1]Stvoreno že estъ egda prêsta vapiti ka g(ospod)u . vsta o[t] mesta v nemže ležaše prostrъta ka g(ospode)vê . [2]prizvaše* rabinju i snide v domъ svoi . i ot'e o[t] sebe vlasêninu . i svlêče rizi vdov'stva svoego . [3]i omi têlo svoe . i pomaza se muromъ predobrim' .*

X,2* *prizva že* (vocavitque) 5* panes 7* *iže* (qui) 8* *uprosivše* (interrogantes) 16* *vzvêstivše* (annuntiantes) 20* vzvedoše (elevaverunt)

jut' êko ti esi b(og)ъ . i ini nêst' kromê tebe . X. [1]*Stvoreno že est' egda prêsta vъpiti kъ g(ospod)u vsta o^{t} mêsta* v nemže ležaše prostrъta . kъ g(ospode)vê .* [2]*prizvav* že rabinju . i snide v dom' svoi . i o^{t}e o^{t} sebe vlaseninu . i svlêče rizi vdovstva svoego .* [3]*i omi telo svoe . i pomaza se murrom' prêdobrim' . i sčešla vlasi glavi svoee . i položi krunu na gl(a)vu svoju . i obl'če se v svitь radosti svoee . Obu že sandali na nozê svoi . i prie že pokovice i cvêtci i prъsteni . i vseju napravoju svoeju ukrasi se .* [4]*Nêiže* g(ospod)ъ prida svêtlost' . êko vse sie složenie ne o^{t} pohoti na o^{t} sili viž'dša . i togo radi g(ospod)ъ siju v nei lêpotu umnoži . da neizmêrnoju krasotoju . vs(ê)h' očesem' êvit' se .* [5]*Vloži ubo rabini svoei askupu vina . i sъsudъ ula . i piću sočivnu . i hlêbi i sirъ i ide .* [6]*Egda že pridosta k vratom' gradъskim' . obrêtosta čajuća oziju . i prozviteri gradъske .* [7]*I egda vidêše ju užasnuše se viduće krasotu ee .* [8]*ničtože ob‖ak' uprosivše ju pustiše ju iti g(lago)ljuće .* 252^{v} *B(og)ъ o(ta)cъ n(a)š(i)hъ dai t(e)bê m(i)l(o)st' . i vsъki svêt' sr(ъ)ca tvoego svoeju siloju ukrêpi . i sl(a)vi se o t(e)bê er(u)s(o)l(ï)mъ . i b(u)di ime tvoe v čislê s(ve)t(i)h' i prav(a)dnih' .* [9]*I rêše si iže ondê bêhu . vsi edinêm' gl(a)som' budi budi .* [10]*judit' ubo m(o)leći g(ospod)a proide vrata ta i rabina ee .*

Stvoreno že est' egda snide s vrha pri viš'sti d(ъ)ne . srêtoše ju straže asurske . i eše ju g(lago)ljuće . O^{t} kudu idešь i kamo gredešь . [12]*ona že otveća dešći evrêov' esmь . togo radi az' pobêgohь ot lica ih' . êko budućee poznah' . da dadut se v(a)m' v rashićenie . zane êko ponizivše vi . ne hotêše k tomu prêdati se sami . da obrêli bi m(i)l(o)st' prêd' licem' vaš(i)m' .* [13]*Togo radi mislih' sъ soboju g(lago)ljući . idu prêd lice oloperna kneza . da ispovêm' emu tainaê ihъ . i êvlju emu kimь privrženiem' vzmožet' ob'êti e . t(a)ko da ne padut'* edin' mužь o^{t} voiski ego .* [14]*I egda slišaše muži sl(o)vesa ee . smotrahu lice ee . i bêše va očesêh' ihъ užasъ . êko čuêhu se o krasêtê ee zêlo .* [15]*I rêše k nei . shrani d(u)šu tvoju êko obrête takov' svêt' . da snideš' kъ g(ospodi)nu n(a)š(em)u .* [16]*egda stanešь prêd' licem' ego . dobro stvorit' t[e]bê . i budeši ugodna v sr'ci ego . Vedoše že ju kъ krovu olopernovu . vъzvêstiv'še ju emu .* [17]*Egda že vnide prêd' lice ego . abie êt' bi^{s} vь očesêhь*

X,1* ponavlja se *vsta* 2* *prizva* (vocavit) 4* + *i* (etiam) 13* *padet* (cadat)

i sčešla vlasi glavi svoee . i položi krunu na gl(a)vu svoju . i oblêče se v rizi radosti svoee . Obu že sandali na nozê svoi . i prie že pokovice i cvêt'ci . i pr'steni i vseju napravoju svoeju ukrasi se . [4]*Eiže i g(ospo)dь prida svêtlostь . êko vse sie složenie ne o' pohoti na o' sili všadša . i togo radi g(ospod)ь siju lêpotu v nei umnoži . da neizmêrnoju krasotoju vsêhь očesemь êvit se .* [5]*Vloži ubo rabini svoei askupu vina . i sasudь ula . i piću sočivnu i hlêbь* i sirь i ide .* [6]*Egda že pridosta k vratomь grad'skimь . obrêtosta čajuća oziju . i prozviteri grad'skie .* [7]*Eže* egda vidêše ju užasni diviše se krasotê ee .* [8]*ničtože obakь uprosiše* ju . pustiše ju iti g(lago)ljuće . B(og)ь o(ta)cь našihь dai m(i)l(o)stь tebê . i vsaki svêtь sr(ь)ca tvoego svoeju siloju ukrêpi . i slavi se o tebê er(u)s(o)l(i)mь . i budi ime tvoe v čislê s(ve)tihь i prav(a)dnihь .* [9]*I rêše si iže on'dê bêhu . vsi edinêmь glasomь budi budi .* [10]*Juditь* ‖ *ubo moleći g(ospo-* 394v
d)a proide vrata . ta i rabina ee . [11]*Stvoreno že estь egda snide s vrha . pri višasti d(ь)ne . srêtoše ju straže asur'ske . i eše ju g(lago)ljuće . O' kudu idešь i kamo grešь .* [12]*êže otveća dešći esamь evrêovь . togo radi azь pobêgohь ot lica ihь . êko budućee poznahь . da dadut se vamь v rashićenie . zane êko ponizivše vi ne hotêše k tomu prêdati se sami . da obrêli bi m(i)l(o)stь pred licemь vašimь .* [13]*Togo radi mislihь sa soboju g(lago)ljući . idu pred lice oloperna kneza . da isp(o)vêmь emu taina ihь . i êvlju emu kimь privr'ženiemь vzmožetь ob'eti e . tako da ne padet' edinь mužь o' voiski ego .* [14]*I egda slišaše mužьci slovesa ee . smotrahu lice ee . i biše va očesêhь ihь užasь . êko divlahu se o krasotê ee zêlo .* [15]*I rêše k nêi shrani d(u)šu tvoju . êko takovь obrête svêtь . da snideši kь g(ospo)d(i)nu našemu .* [16]*egda stanešь pred licemь ego . dobro stvoritь t(e)bê . i budeši ugodna v sr(ь)ci ego . Privedoše že ju ka krovu olopernovu . vzvêstiše ju emu .* [17]*Egda že vnide pred lice ego . abie êtь bisi va očesêhь svoihь oloperanь .* [18]*Rêše že k nemu sataliti ego . kto uničižue ljudi evrêiske . iže toliko krasni ženi imêjutь . da ne skozê ne podobno boriti se ihь radi podobaemь .* [19]*Vidêvši ubo ijuditь oloper'na sêdeća vь oponê . êže bêše o' pur'pire i zlata . i zmaragda i kamikov' predragihь ut'kanь .* [20]*egda v lice ego vzrê . pokloni se emu prostr'vši se na zemlju . I vavedoše* ju rab*‖*i* 395
oloper'novi povelećumu g(ospod)u svoemu .

svoih' olopern' . [18]Rêše že k nemu sataliti ego . kto uničižue ljudi evrêiske . iže toliko krasni ženi imêjut' . da ne skozê ne podobno boritь se ih' radi podobaem' . [19]Vidêvši ubo ijudit' oloperna sêdeća . vъ oponê êže bêše o[t] purpire . i zlata i zmaragda . i kamikov' prêdragih' ot'kan' . [20]egda v lice ego vъzrê . pokloni se emu prostrvši se na z(e)mlju . I vzvedoše ju rabi olopernovi . povelećumu g(ospod)u svoemu .

XI. *Tъgda olopern' reče ei . rъvnuju* misliju budi . i ne mozi ‖ boêti se v srci svoem' . êko azъ nikoliže uvrêdih' muža . iže hotê rabotati navhodonosoru c(êsa)ru . [2]Ljudi že tvoi ašće bi ne uničižili me . ne v'zdvig'l' bih' sulice moee na nih' . [3]N(i)ne že rъci mi koeju vinoju o[t]ide o[t] nih' . i ugodno bi[s] t(e)bê . da pride k nam' . [4]I reče ijudit' primi slovesa rabine tvoee . [êk(o) ašće vslêdiši s(love)sa rabine tvoee] . svr'šenu veščъ stvoriť g(ospod)ъ s toboju . [5]Živeť ubo navhodonosorъ c(êsa)rъ z(e)mle . i živeť sila ego . êže estь v tebê . na ispravlenie vs(ê)h' d(u)šъ bludećih' . êko ne t'kmo ljudi rabotajut' emu toboju . nъ i zvêri sel'nie povinujut se emu . [6][Vzvêstuet se ubo premudrostъ misli tvoee vs(ê)mъ êzikomъ . i povêdeno e(st') vs(e)mu v(ê)ku . êko ti s(a)mъ i dobarъ i krotakъ esi . v' vs(e)mъ c(êsa)rstvi ego . i kazanie tvoe vsêmъ vladaniemъ prop(o)vêst' se . [7]Ni to skvr'neno* e(st') eže gl(agola)lъ e(st') ahior' . ni to neznaemo e(st') eže p(o)v(e)lê emu priti] . [8]V istinu ubo b(og)ъ n(a)šъ razgnêvan' grêsi . da posla pr(o)r(o)ki svoimi k ljudem' . da prêdast' e za grêhi ihъ . [9]i zane znajut' prêgrêšivše b(og)u svoemu . s(i)n(o)ve iz(dravi)l(e)vi . trepeť tvoi na nih' estь . [10]Ašće* k tomu gladъ obъe e . i suhotoju vodi juže s mrtvimi sъčitajut se . [11]K tomu že se narejujut' da ubijut' skoteta svoê . i kr'v' ih' da p'jut' . [12]s(ve)taê b(og)a svoego . êže povelê b(og)ъ . ne prikosnuti . pšenicu i vino i olêi . si ino pomisliše poprati . i hotetь skončati . êže ni rukama podobalo bi im' prikosnuti . Tъgda êko siê tvoreť . istino estь . da v pogibêlь prêdadet se . [13]eže azъ rabina tvoê poznavši pobêg' o[t] nihъ . i posla me g(ospod)ъ siê vsa êviti tebê . [14]Azъ ubo rabina tvoê b(og)a m(o)lju . i n(i)ne u tebe . izideť rabina tvoê . i pomolju se bo-[gu] . [15]i rečeť mnê . egda im' vzdastь grêh' ihъ . i prišъdši vzvešću t(e)bê ta . kada azъ povedu te po srêdê er(u)s(o)l(i)ma . i imêti budeši vse ljudi iz(dravi)lъskie êkože ovce imže nêstь pa-*

XI.7* *skr'veno* (latet) 10* ošče (insuper) 16* *rečena* (dicta)

XI. *Tagda oloperanъ reče ei . ravnoju misliju budi i ne mozi boêti se v sr(ъ)ci tvoemъ . êko az' nikoliže uvrêdihъ muža . iže hotê rabotati navhodonosoru c(êsa)ru . [2]Ljudi že tvoi ašče ne uničižili bi me . ne vzdvigal' bimъ sulicu moju na ne . [3]nine že rci mi koeju vinoju otide o^{t} nihъ . i ugodno bisi tebê da pridešъ k namъ . [4]I reče ijuditъ primi sl(o)v(e)sa rabine tvoee . êko ašče vslêdiši sl(o)v(e)sa rabine tvoee . svr'šenu veščъ stvorit' g(ospod)ъ s toboju . [5]Živetъ ubo navhodonosorъ c(êsa)rъ z(e)mle . i živetъ sila ego êže estъ v tebê . na ispravlenie vsêhъ d(u)šъ bludećihъ . êko ne takmo ljudi rabotajutъ emu toboju . na i zvêri selnie povinujut' se emu . [6]Vzvêstuet se ubo premudrostъ misli tvoee vsêmъ êzikomъ . i povêdêno est' vsemu vêku . êko ti sam' dobrъ i krotakъ esi . vъ vsemъ c(êsa)rstvi ego . i nakazanie tvoe vsêmъ vladaniemъ prop(o)v(ê)daet' se . [7]Ni to skr'veno estъ eže g(lago)lalъ estъ ahiorъ . ni to neznaemoe estъ . eže povelê emu priti . [8]V istinu ubo b(og)ъ našъ grêsi razgnêvanъ estъ . da posla pr(o)r(o)ki svoimi k ljudemъ . da prêdast' e za grêhi ihъ . [9]i zane znajutъ prêgrêšivše b(og)u svoemu s(i)nove iz(dravi)l(e)vi . trepetъ tvoi na nihъ estъ . [10]Ošće že k tomu gladъ obъe e . i suhotoju vodi juže s mr'tvimi sъčitajut' se . [11]K tomu že se narejujutъ da ubijutъ skoteta svoê . i kr'vь ihъ da p'jutъ . [12]s(ve)taê b(og)a svoego . êže povelê b(og)ъ ne prikosnuti . pšenicu i vino i olêi . si ino pomisliše po‖prati* . i hotetъ skončati êže ni rukama podobalo bi* 395v
imъ prikosnuti se . Tagda êko siê tvoretъ . istinno estъ da v pogibêl' prêdadet se . [13]eže azъ rabina tvoê poznavši . pobêgohъ o^{t} nihъ . i posla me g(ospod)ъ siê vsa vzvêstiti ti . [14]Azъ ubo rabina tvoê b(og)a molju i nine u tebe izidetъ rabina tvoê i pom(o)lju se b(og)u . [15]i rečetъ mnê . eda imъ vzdastъ grêhi ihъ . i prišadši vzvêšću tebê ta . kada azъ povedu te po er(u)s(o)l(i)mê* i imêti budeši vse ljudi iz(dravi)lьskie . êkože ovъce imže nêstъ pastira . I ne vzlaetъ pasъ ili edinъ prêmo tebê . [16]êko siê mnê rečena sutъ . vzvêstiti tebê po prosmotreni b(ož)i . [17]I zane razgnêval se estъ imъ b(og)ъ . siê ista poslana esamъ . vzvêstiti t(e)bê . [18]Ugodna že biše vsa slovesa siê pred' olopernomъ i otroci ego . i divlahu se o prêmudrosti ee . i g(lago)laše drugъ ka drugu . [19]Nêstъ takova žena vr'hu z(e)mle . i v zracê i v krasotê . i v prêmudrosti slovesъ . [20]I reče

XI,12* impendere 15* per mediam Jerusalem

stira . [i ne vzlaet' pasъ ili edinъ prêmo t(e)bê . [16] *Êk(o) siê mnê* № 232
r(e)čeno sutъ po prosmotrenju b(o)žiju .* [17] *I zane razgnêval' se e(st') imъ b(og)ъ . siê ista poslana esmъ vzvêstiti t(e)bê] .* [18] *Ugodna že biše vsa sl(o)vesa siê prêd' olopernom' . i prêd' otroci ego . i divlahu se o prêmudrosti ee . i g(lago)laše drugъ k drugu .* [19] *Nêst' takova žena vrhu z(e)mle . i v zracê i v krasotê . i v prêmudrosti sl(o)ves' .* [20] *I reče k nei olopern' dobro stvori b(og)ъ . iže posla te prêd' ljudi . da prêdasi e v rukahъ n(a)š(i)hъ .* [21] *I zane dobrъ estъ obêt' tvoi . ašče stvorit' mnê siê b(og)ъ tvoi . budet'* ‖ *i moi b(og)ъ . I ti v domu navhodonosora* 253v
velikê budeš' . i ime tvoe imenuet se vъ vsei z(e)mli . XII. [1] *Tъgda povelê ei vniti . idêže nizložena bêhu skrovišča ego . i povelê tu prêbivati ei . i naredi čto dast' ei o[t] braka svoego .* [2] *Emuže o[t]veća judit' i reče . n(i)ne ne vzmogu êsti o[t] sih' . êže mi povelêvaeši dati . da ne pridet' na me prêgrêšenie . O[t] sih' êže prinesoh' sъ mnoju vzъêm' .* [3] *eiže olopern' reče . Ašče oskudêjut' tebê siê . êže s toboju prъnese . čto stvorimъ t(e)bê .* [4] *I reče judit' živet' d(u)ša tvoê g(ospod)i moi . êko ne isko[n]čaet' vsa si rabina tvoê . dondêže stvorit'* v rucê moi siê êže pomislihъ . I vъvedoše ju rabi ego v krov' êmože povelêl' bêše .* [5] *i prosi egda vnide da dast se ei izlêsti noćiju i prêe svêta . iziti vъn' na m(o)l(i)tvu . i pom(o)liti se b(og)u .* [6] *I povelê ložničarem' svoim' . da êkože godê budet' ei izъšla bi i vъšla m(o)lenie b(og)a svoego tr'mi dan'mi .* [7] *I ishoêše noć'mi va udolie vetila . i kr'šćaše se va istočnicêh' vodi .* [8] *i egda hoêše* m(o)laše g(ospod)a b(og)a svoego . da ispravit' put' ee . nъ izb(a)vlenie ljudi svoih' .* [9] *I vhodeći čista prêbivaše v krovê . dondêže priela bi piću svoju večerom' .* [10] *I stvoreno est' . g̃. ti [4.] d[a]nъ . olopern' stvori večeru rabom' svoim' . i reče k vagau skopcu svoemu . idi i pousti evrêju onu . da voleju pristanet' biti sъ mnoju .* [11] *neključimo ubo* u asurov' ašče žena porugaet se mužem' . dêjući da prosta prêidet' o[t] nego .* [12] *Tъgda vnide vagau kъ ijuditê i reče ei . ne sramui se dobra roda otrokovica . vniti k' g(ospod)u moemu . da počtue se prêd' licem' ego . i êst' š nim' . i pъet' vino vъ veseli .* [13] *Emuže judit' o[t]veća . kto azъ esm' da protiv' reku g(ospod)u moemu .* [14] *Vse eže* bl(a)go i prêdobro prêd' očima ego stvoru . elikože budet' ugodno emu . se mnê budet' prêdobro vse dni života*

XII,4* + b(og)ъ (faciat Deus) 8* *vshoêše* (ascendebat) 11* + estъ (est) 14* + budetъ (erit)

k nêi oloperanъ . dobrê stvori b(og)ъ . iže posla te pred ljudi . da predasi e v ruki naše . [21] *I zane dobrъ estъ obêtъ tvoi . ašče stvoritъ mnê siê b(og)ъ tvoi . budetъ i moi b(og)ъ . I ti v domu navhodonosora velikê budešъ . i ime tvoe imenuet se po vsêi z(e)mli .* XII. [1] *Tagda povelê ei vniti . idêže nizložena bêhu skrovišča ego . i povelê tu prebivati ei . i naredi čto ei dastъ o' braka svoego .* [2] *Emuže otveća ijuditъ i reče . nine ne vzmogu êsti o' sihъ . êže mi* ‖ *povelêvaeši dati . da ne pridetъ* 396
na me pregrêšenie . O' sihъ êže prinesohъ sa soboju vz'êmъ . [3] *Eiže oloperanъ reče . ašče oskudêjutъ tebê siê . êže s toboju prinese . čto stvorimъ tebê .* [4] *I reče ijuditъ živetъ d(u)ša tvoê g(ospod)i moi . êko ne iskončaetъ vsa siê rabina tvoê . dondeže stvoritъ* v rucê moei siê êže pomislihъ . I vavedoše ju rabi v krovъ êmože povelêlъ bêše .* [5] *i prosi egda vnide da dast' se ei vlastъ noćiju i prêe svêta . iziti vanъ na m(o)l(it)vu . po-m(o)liti se b(og)u .* [6] *I povelê ložničaremъ svoimъ da êkože godê budet' ei iz'šla bi i všla bi na molenie b(og)a svoego . trimi d(a)nьmi .* [7] *vshoždaše* noćmi va udolie vetila . i kršćaše se va istočnicêhъ vodi .* [8] *i egda vshoêše molaše g(ospod)a b(og)a svoego . da ispravitъ puti ee . na izbavlenie ljudi svoihъ .* [9] *I shodeći* čista prebivaše v krovê . dondeže priêla bi piću** ve-čeromъ .* [10] *I stvoreno estъ četrti d(a)nь oloperanъ stvori vêčêru rabomъ svoimъ . i reče k vagau skop'cu svoemu . idi i pousti evrêju onu . da voleju pristanetъ biti sa mnoju .* [11] *neključimo estъ ubo u asurovъ . ašče žena porugaet' se mužemъ . dêjući da prosta budetъ* o' nego .* [12] *Tagda vnide vagau kъ ijuditi i reče ei . ne sramui se dobra roda otrokovica* vniti ka g(ospod)u moemu . da počtuet se pred licemъ ego i êstъ š nimъ i p'etъ vino va veseli .* [13] *Emuže ijuditъ o'veća . kto azъ esamъ . da protivu reku g(ospod)u moemu .* ‖ [14] *Vse eže budetъ blago i pre-* 396v
dobro pred' očima ego stvoru . elikože budetъ ugodno emu se mnê budet' predobro . vse d(ъ)ni života moego . [15] *I vsta i ukrasi se rizami svoimi . i šadъši sta pred licemъ ego .* [16] *Sr(ъ)-ce že oloperonovo poraženo bêše ubo gore v pohotêni ego .* [17] *I reče k nêi oloperanъ . pii nine i počii vъ veseli . êko m(i)l(o)-stъ obrête preda mnoju .* [18] *I reče juditъ p'ju g(ospod)i . êko vzveličena estъ d(u)ša moê danasъ . kromê vsêhъ d(ъ)ni moihъ .*

XII,4* + b(og)ъ, (Deus, v. Vb1) 7* i *shoždaše* (ili *ishoždaše*, et exibat) 9* *vhodeći* (introiens) ** + *svoju* (suam) 11* *prêidetъ* (transeat) 12* bona puella

moego . [15]I vsta ‖ i ukrasi se rizami svoimi . i š'dši sta prêd' 254
licem' ego . [16]Sr[ъ]ce že olopernovo poraženo bêše ubo gore v pohotênie ee . [17]I reče k nei olopern' . pii n(i)ne i počii vъ veseli . êko m(i)l(o)st' obrête prêd' mnoju . [18]I r(e)če judit' pъju g(ospod)i . êko vzveličena est' d(u)ša moê dъnъsъ . kromê vsêh' d(ъ)ni moih' . [19]I priê i êst' i pi prêd nim' . ta êže ugotovala bêše ei rabina ee . [20]I veselъ stvoren' bi[s] olopern' k nei . pi že mnogo vino zêlo . elikože edin' d(a)nь nikoliže pil' bêše . v životê svoemъ.

XIII. *Egda že večer' bi[s] . pospêšiše rabi ego na stani svoe . i zatvori vagao vrata ložnice i o[t]ide . [2]Bêhu že vsi utrueni o[t] vina . [3]bêše že judit' sama v ložnici . [4]olopern' že ležaše na postêli . veliem' opitiem' usplen' . [5]Reče* judit' o[t]rokovici svoei . da stoit' vъnê prêd' vrati ložnice i str'žet' . [6]Sta že judit' prêd' postelju moleći se sъ slъzami . i ustnah' gibaniem' v mlъku . [7]g(lago)ljući . Ukrêpi me b(ož)e iz(dravi)lev' . i prizri v si časъ na dêla ruku moeju . da êkože obeća er(u)s(o)-l(i)mь grad' tvoi vъzved' i . i se eže vêrujući . toboju moći biti smisl(i)h' . da svršu . [8]I egda se reče pristupi k stlъpu iže bêše pri zglavi postêle ego . i mečь ego iže k nemu privezan' visêše o[t]rêši . [9]Egda že izvlêče i . êt' kičku glavi ego . i r(e)če . ukrêpi me g(ospod)i b(ož)e iz(dravi)l(e)vъ v si časъ . [10]udari* dva krat' po šii ego . i usêknu gl(a)vu ego . i sne opon' o[t] stlъpov' . i ob'vi glavu ego . [11]I po malê izide i prêda glavu olopernovu . rabini svoei . da vložit' ju vъ vlagališče svoe .[12]I izidota dvê po običaju svoem' êko na m(o)l(i)tvu . i mimo idosta stani . i obš'dši udolie . pridota k vratom' grad'skim' . [13]i r(e)če judit' z daleka stražem' mirovъ . O[t]vorête vrata êko s nami est' b(og)ъ . iže stvori silu vъ iz(dravi)li . [14]I stvoreno est' egda slišaše gl(a)sъ ee muži . prizvaše prozvite‖ri grada .* 254[v]
[15]I stekoše se vsi ljudi . k nei do vekšago . êko mnêhu ju juže ne biti prišъstnu . [16]I vъžgavše svêtilniki . obstupiše ju vsi . ona že vstupivši na višnee mêsto povelê biti mlъku . Egda že vsi umlъknuše . [17]r(e)če judit' . hv(a)lête g(ospod)a b(og)a n(a)-š(e)go . iže ne ostavlaet' upvajućee na n' . [18]i vъ mnê rabini svoei . isplъni m(i)l(o)st' svoju . juže obeća domu iz(dravi)-l(e)vu . i ubi v rucê moi vraga ljudi svoih' v siju noć' . [19]I

XIII,5* + že (dixitque) 10* i *udari* (et percussit) 15* + ot *malago daže* (a minimo usque) 19* *vzležaše* (recumbebat) 22* adorantes 25* Dei nostri

[19] *I priê i êstъ i pi prêd nimъ . ta êže ugotovala bêše ei rabina ee .* [20] *I veselъ stvorenъ bistъ oloperanъ k nêi . pi že vino mnogo zêlo elikože edinъ d(a)nь nikoliže pilъ bêše v životê svoemъ .* XIII. [1] *Egda že večerъ bisi . pospêšiše rabi ego na stani svoe . i zatvori vagao vrata ložnice i otide .* [2] *Bêhu že vsi utruždeni o' vina .* [3] *bêše že juditъ sama v ložnici .* [4] *oloperan že ležaše na posteli . veliemъ opitiemъ us'plenъ .* [5] *Reče že juditъ otrokovici svoei . da stoitъ vanê prêd vrati ložnice i stržetъ .* [6] *Sta že juditъ pred' postêlju moleći se sъ sl'zami . i usti gibaniemъ v mlъku .* [7] *g(lago)ljući. Ukrêpi me g(ospod)i b(ož)e iz(dravi)l(e)vъ . i prizri v si časъ na dêlo ruku moeju . da êkože obeća er(u)s(o)l(i)mъ gradъ tvoi v'zvedi . i sè eže vêrujući toboju moći biti smislihъ da svršu .* [8] *I egda se reče pristupi k stl'pu iže bêše pri zglavi postêle ego . i mečъ ego iže k nemu privezanъ visêše otrêši .* [9] *Egda že iz'vlêče i ê kičku glavi ego i reče . ukrêpi me g(ospod)i b(ož)e iz(dravi)l(e)vъ* si časъ .* [10] *I udari dva kratъ po šii ego . i usêkn‖u gl(a)vu ego .* 397
i sne oponъ o' stl'povъ . i obi glavu ego . [11] *I po malê izide . i prêda glavu olopernovu rabini svoei . da vložitъ v' vlagališće svoe .* [12] *I izidosta dvê po običaju svoemъ na m(o)l(it)vu . i mimo idosta stani . i obšadši udolie . pridosta k vratomъ gradskimъ .* [13] *i reče juditъ z daleka k stražemъ mirovъ . O'vorête vrata êko s nami estъ b(og)ъ . iže stvori silu va iz(dravi)li .* [14] *I stvoreno estъ egda slišaše glasъ ee muži . prizvavše* prozviteri grada .* [15] *i stekoše se k nêi vsi ljudi* do vekšago . êko mnêhu ju juže ne biti prišastnu .* [16] *I važgavše svêtilniki . ob'stupiše ju vsi . Ona že vstupivši na višne mesto . povelê biti ml'ku . Egda že vsi ljudi uml'knuše .* [17] *reče juditъ . Hvalête g(ospod)a b(og)a n(a)šego . iže ne ostavlaetъ upvajućihъ na nego .* [18] *i va mnê rabini svoei isplъni m(i)l(o)stъ svoju . juže obeća domu iz(dravi)l(e)vu . i ubi v rucê moei vraga ljudi svoihъ v siju noćь .* [19] *I zamši* iz vlagališća svoego glavu olopernovu pokaza imъ g(lago)ljući . se estъ glava oloperna kneza voinъstviê surskago . i se oponъ v nemže ležaše v p'ênosti svoei . idêže rukoju ženi porazi i g(ospod)ь b(og)ъ n(a)šь .* [20] *Živetъ ubo ta g(o-*

XIII,7* opera 9* *vъ* (in) 14* *prizvaše* (vocaverunt) 15* v. Vb_1 19* *i izamši* (et proferens) 20* *anjelъ* (angelus) ** + *i ondê prêbivajuću* (et ibi commorantem) *** Vulg. nema 23* pon. iz XIII_{24}, (izost. *benedicta es tu filia a Domino Deo excelso*, v. Vb_1) 25* Vulg. nema 26* prazno mjesto za vel. slovo (*I*, et) 27* *svoihъ* (suis) 28* prazno mj. za vel. slovo (*eda* ili *i da*, et ut, v. Vb_1) 30* *potom že* (postea vero)

izъmši iz vlagališća svoego gl(a)vu olopernovu . pokaza imъ g(lago)ljući . se est' gl(a)va oloperna kneza voinstva surskago . i se opon' ego v nemže vzležaši v pъênosti svoei . idêže rukoju ženi porazi i g(ospod)ъ b(og)ъ n(a)šъ .* [20] *Živet' ubo ta g(ospod)ъ b(og)ъ n(a)šъ . êko shrani me anj(e)lъ ego . i o^{t} sudu iduću i ondê prêbivajuću . i o^{t} nudъ sêmo vzvraćajuću . i ne pusti me rabinju svoju g(ospod)ъ oskvrniti . na bez' poskruneniê grêha prizva me v(a)mъ veseleću o prêmoženi svoem' . i izb(a)vleni i oprostini vašei .* [21] *Isp(o)v(ê)daite se emu vsi . êko bl(a)gъ . êko v' v(ê)kъ m(i)l(o)st' ego .* [22] *Vsi že pokloniše* se g(ospode)vê i rêše k nei . bl(agoslo)vi te b(og)ъ v sile svoei . êko toboju uničiži vse vragi n(a)še .* [23] *K tomu že oziê knez' ljudi iz(dravi)lъskih' reče k nei . Bl(agoslovle)na esi ti dešći o^{t} g(ospod)a b(og)a višnago . kromê vs(ê)h' žen' eže sut' vr'hu z(e)mle .* [24] *Bl(agoslovle)nъ b(og)ъ iže stvori n(e)bo i z(e)mlju . iže te ispravi vъ êzvi gl(a)vi kneza vragov' n(a)š(i)hъ .* [25] *êko d(ъ)nsъ ime tvoe t(a)ko vzveliči . da ne o^{t}idet' hvala tvoê o^{t} ust' ljudi . iže spomenut' se sili g(ospod')ne vъ v(ê)ki . zane ne pošćedê d(u)še tvoee . za bêdi i skrъbi roda tvoego . nъ pomože padeniju prêd zrakom' n(a)š(i)mъ* .* [26] *I rêše vsi ljudi budi budi .* [27] *K tomu že ahiorъ prizvan' pride . I r(e)če emu ijudit' . b(og)ъ iz(dravi)lev' . emuže ti svêdêtelъstvova da mъšćaet se o^{t} vragov' svoih' . ta gl(a)vu vs(ê)hъ nevêrnihъ usêknu v siju noćь . v rucê moi .* [28] *Eda iskusiši êko t(a)ko est' . se gl(a)va olopernova . iže vъ uničiženi gr'd‖osti svoee* 255
b(og)a iz(dravi)l(e)va uničiži . i t(e)bê ubъeniem' prêćaše g(lago)le . Egda êti budut' ljudi iz(drai)l(e)vi . mečem' probosti zapovêm' rebra tvoê . [29] *Vidêv že ahiorъ gl(a)vu olopernovu . užasn' o^{t} straha pade . licem' svoim' na z(e)mlju . i išćeznu duša ego .* [30] *Potom že . egda priem' d(u)hъ . okriêv' pade k nogama ee . i pokloni se ei i reče .* [31] *Bl(agoslovle)na ti o^{t} b(og)a tvoego vъ vsemъ žilišći êkovli . êko vъ vsakom' êzicê iže slišit' ime tvoe . vъzveličit se b(og)ъ iz(dravi)l(e)vъ o tebê .* XIV. [1] *Reče že juditъ kъ vsêm' ljudemъ . slišête me br(a)tê . obêsite gl(a)vu siju na mirêhъ n(a)š(i)h' .* [2] *I bo egda izidet' slъnce . da vъzmet' kъždo v(a)sъ oružie svoe . i izidete sъ ustrmleniem' . ne da snidete dolu . na êko ustrmlenie tvoreće .* [3] *[Tъgda prêlogotai* № 233
potrêbno budetъ da pribêgnutъ knezu svoemu zbuditi i na bra-

XIV,9* tj. qui 10* *ni edinъ* (nullus) 14* + *približ' se* (proximans)
** + *glasomъ* (voce magna) 17* *eže* (quod) ** *rastr'zaše vsi* (sciderunt omnes)

spod)ъ b(og)ъ našъ . êko shrani me anj(e)li* ego . i o' sudъ
iduću** i od' onudъ sêmo vzvraćajuću se . i ne pusti me rabinju
svoju g(ospod)ъ b(og)ъ*** moi*** oskvrniti . na bez' poskruneniê grêha prizva me . vamъ veseleću . o prêmoženi svoemъ o
izbavleni i prostini vašei . [21]Ispov(ê)daite se emu vsi . êko
bl(a)gъ êko vъ vêkъ m(i)l(o)stъ ego . [22]Vsi že poklonivše se
g(ospode)vê || rêše k nêi . bl(agoslo)vi te b(og)ъ v silê svoei . 397v
êko toboju uničiži vse vragi naše . [23]K tomu že oziê knezъ ljudi
iz(dravi)lъskihъ reče k nêi . Bl(agoslovle)nъ* g(ospod)ъ* iže*
stvori* nebo* i* z(e)mlju* . kromê vsêhъ ženъ eže sutъ vrьhu
z(e)mle . [24]Bl(agoslovle)nъ g(ospod)ъ iže stvori n(e)bo i z(e)-
mlju . iže te spravi v' êzvi glavi kneza vragovъ n(a)šihъ .
[25]êko danasъ ime tvoe tako vzveliči . da ne otidetъ hvala tvoê
o' ustъ ljudi . iže vspomenut se sili g(ospod')ne vъ vêki . zane
ne pošćedê d(u)še tvoee . za bêdi i skrbi ljudi* tvoihъ* . i* roda
tvoego . na pomože padeniju pred' zrakomъ našimъ . [26][I*]
rêše vsi ljudi budi budi . [27]K tomu že ahiorъ prizvanъ pride .
I reče emu ijuditъ . B(og)ъ iz(drai)l(e)vъ emuže ti svêdêtel'-
stvova . da mašćaet se o' vragovъ našihъ* . ta glavu vsêhъ
nevêrnihъ usêknu . v siju noćь v rucê moei . [28][E]da* iskusiši êko tako estъ . se glava olopernova . iže va uničiženi grdosti . svoee b(og)a iz(dravi)l(e)va uničiži . i vse** ub'eniemъ
prêćaše g(lago)le . Egda êti budutъ ljudi iz(dravi)l(e)vi . mečem' probosti zapovêmъ rebra tvoê . [29]Vidêv že ahiorъ glavu
olopernovu pozna ju . i ubêždenъ prêdъ strahomъ pade na lice
svoe na z(e)mlju . i išćeznu d(u)ša ego . [30]Potomžde* egda
priemъ d(u)hъ . okriêvъ pade k nogama ee . i pokloni se ei i
reče . [31]Bl(agoslovle)na ti o' b(og)a tvoego . vъ vsemъ žilišći
êkovli . êko vъ vsakom' êzicê iže slišitъ ime tvoe . vzveličit se
b(og)ъ iz(dravi)l(e)vъ o tebê . XIV. [1]Reče že juditъ ka vsêmъ
ljudemъ slišête me bratie . obêsête glavu siju na mirêh' našihъ .
[2]i budetъ egda || izidetъ sl(ъ)nce . vazmetъ kъždo vasъ oružie 398
svoe . i izidete sa ustr'mleniemъ ne da snidete dolu . na êko
ustrъmlenie tvoreće . [3]Tъgda prologatai potrêbno budetъ . da
pribêgnutъ kъ knezu svoemu . vzbuditi i na branъ . [4]Egda
že voevodi ihъ pritekutъ kъ krovu olopernovu . i obrećut' i
usêknenъ trupъ v svoei krьvi ležećъ . napadetъ na ne strahъ .
[5]Egda že poznaete e bêžeće . idête po nihъ svobodno . êko

XIV,7* i izidu (et egressi sunt) 10* suvišno 15* + ee (eam)

nъ] . [4]*Egda že voevodi ih' pritekut' kъ krovu olopernovu . i obrešćut' i usêknen' . trupъ v svoei krъvi ležećъ . napadet' na ne strahъ . [5]Egda že poznaete e bêžeće . idête po nih' svobodno . êko g(ospod)ъ skrušitъ e pod nogami vašimi . [6]Tъgda ahiorъ vidêv' silu . juže stvori b(og)ъ vъ iz(dravi)li . ostavil' ezičьsku . vêru vêrova b(og)u . i obrêza mesa pertomie neokroistva svoego . I priloženъ est' k ljudem' iz(dravi)l(e)vom' . i vse naslêdie roda ego . do d(ъ)n(a)šnago dne . [7]abie že egda vzide d(a)nъ . obêsiše na mirêhъ gl(a)vu olopernovu . prie že edinъ kъždo mužъ oružie svoe . i izidu s veliem' kličem' i vъplem' . [8]Iže[27]* vidêvše . prêlogatai kъ krovu olopernovu potekoše . [9]k tomu že i si [iže]* v krovê bêhu prišd'še . i prêdъ všьstiem' ložnice str'pćuće . izbueniê radi smućenie hitrostiju mišlahu . da ne o[t] vzbudećihъ . na o[t] kl'čećih' olopern' vzbudit se . [10]Ti* edinъ ubo smêêše krov' sili asurske . kliče ili vhode o[t]vrêstь . [11]na egda pridoše voevodi i tisućnici . i vsi starêšini voiski asurske . rêše ložničarem' . [12]vnidête i izbudête i . êko izidoše miši is kr'tinъ svoih' . smêni sut' izvesti ni na bran' . [13]Tъgda vš'‖d' vagau v ložnicu ego . sta prêdъ oponom' i vspleska rukama svoima . nepъšćevaše bo i speća sъ ijuditoju . [14]Nъ egda ni edinogo gъnutiê . ležećago vidê . pristupi* kъ oponu . i vъzdvigъ i . vidêv že trup' bez glavi olopernovi . v svoei krvi ležeć' okr'vavlen' na z(e)mli . vz'pi** glasom' veliemъ s plačem' . i rastr'za rizi svoe . [15]i vš'dъ v krov' juditi ne obrête ee . i izide vъn' k ljudemъ . [16]i reče . Etera žena evrêê stvori posramlenie . v domu navhodonosora c(êsa)ra . Se ubo olopern' leži na z(e)mli . i gl(a)va ego nêst' pri nem' [17]Iže* egda slišaše knezi sili asurske . rastr'zavše** rizi svoe . i nepostoen' strahъ i trepet' napade na ne . i smutiše se zêlo mislі ihъ . [18]stvoren' est' vъp'lъ neudob'nъ . po srêdê stanov' ihъ .

XV. *E*gda že vse voin'stvo usêknovena oloperna sliša . pobêže pametъ i svêt' o[t] nih' . edinêm' trepetom'* umučeni bêga pospêh' vzeše . [2]Tako da ni edin' g(lago)lal bi sъ iskr'nnim' svoim' . na prêklonše glavu ostavl'še vse ubêgnuti evrêov' . eže oružne greduće na se slišali biše . pečahu se bêžeće po puteh' polskih' i po stzah' hlъmovъ . [3]Vidêvše že ubo s(i)n(o)ve iz(dravi)l(e)vi bêžećee . nizъš'dše trubeće trubami . i vъpijuće po nih'* . [4]êko asuri nesъvkupleni v bêgъ gredêhu potopleni .

XV,1 + i *strahomъ* (et metu) 3* (sc. *idoše*) 11* castitatem amaveris

g(ospod)ъ skrušitъ e pod nogami vašimi . [6]Tъgda ahiorъ vidêv' silu juže stvori b(og)ъ va iz(dravi)li . ostavivъ êzičasku vêru vêrova b(og)u . i obrêza meso pertomie neokrov'stva svoego . I priloženъ estъ k ljudem' iz(dravi)l(e)vomъ . i vse naslêdie roda do d(a)n(a)šnago d(ъ)ne . [7]Abie že egda vzide danъ . obêsiše na mirêhъ glavu olopernovu . prie že edinъ každo mužъ oružie svoe . izidu* s veliemъ kličemъ i vaplemъ . [8]Eže vidêvše prêlogatai . kъ krovu olopernovu potekoše . [9]k tomu že i si v krovê bêhu prišadše . i prêdъ vъstiemъ ložnice strp'ćuće . izbuždeniê radi smućenie hitrostiju mišlahu da ne o^{t} vzbudećihъ na o^{t} kl'ćećihъ oloperanъ vzbudil se bi . [10]Ni edinъ ubo smêêše v* krovъ sili asur'ske . kliče ili vhode o^{t}vrêsti . [11]Na egda pridoše voevodi i tъsućnici . i vse starêšini voiski asurske . rêše ložničaremъ . [12]vnidête i zbudête i . êko iz'šadše miši is kr'tinъ svoihъ . smêni sutъ izvesti ni na branъ . ‖ [13]Tagda 398v
všadъ vagao v ložnicu ego . sta pred' oponomъ i vspleska rukama svoima . nepšćevaše bo i speća sa ijuditu . [14]Da egda niedinogo ganutiê ležećago čuveniemъ ušiju prie . pristupi približ' se ka oponu i v'zdvigъ i . vidêv že trupъ bez' glavi olopernovi . v svoei krъvi okr'vavlenъ ležećъ na z(e)mli . i vzapi glasomъ veliemъ s plačem' i rastr'za rizi svoe . [15]i všadъ v krovъ juditi ne obrête* . i izide vanъ k ljudemъ . [16]i reče . Etera žena evrêê stvori posramlenie v domu navhodonosora c(êsa)ra . Se ubo oloperanъ leži na z(e)mli . i gl(a)vi ego nêstъ pri nemъ . [17]Eže egda slišaše knezi sili asur'ske . rastrzaše vsi rizi svoe . i nepostoenъ strahъ i trepetъ napade na ne . i smutiše se misli ihъ zêlo . [18]I stvorenъ estъ vaplъ neudobanъ . po srêdê stanov' ihъ . XV. [1]Egda že vse voin'stvo usêknovena oloper'na sliša . pobêže pametъ i svêtъ o^{t} nihъ . edinimъ trepetomъ i strahom' umučeni . bêga pospêh' vzeše . [2]Tako da ni edinъ g(lago)lal' bi sa iskrnnimъ svoimъ . na prên'še* glavu ostavalše vse ubêgnuti evrêovъ . eže oružne greduće na se slišali bêhu . pečahu se bêžeće po putehъ pol'nihъ . i po stazahъ hlъmovъ . [3]Vidêvše ubo s(i)nove iz(dravi)l(e)vi bêžećee . niz'šad'še trubeće trubami i vъpijuće po nihъ* . [4]êko asuri nesavkupleni v bêgъ gredêhu potoplenі . s(i)nove že iz(dravi)l(e)vi edinêmъ družin'stvomъ goneće ubiêhu vse . eže obrêsti mogli bi . [5]Posla že oz‖iê po 399

XV,2* = prêklon'še (inclinato c.) 3* v. Vb$_1$ 7* ponovljeno, v. Vb$_1$
8* ad maximum 14* + i v rizahъ i v biserêhъ (et vestibus et gemmis)

s(i)n(o)ve že iz(dravi)l(e)vi edinêmъ družьn'stvom' goneće ubiêhu vse eže obrêsti mogli bi . [5]Posla že oziê po vsêh' gradêh' i vladani iz(dravi)l(e)vih' . [6]Vsъkogo ubo vladaniê gradъ izbrane junoše oružne poslaše po nьh' . I goniše e vъ ustêh' meča dondêže prišli bi na kon'cъ prêdêl' svoihъ . [7]Proči že iže bêhu vъ vetilê . vnidoše v stani asurske . i rubežь iže bêžeće asuri ostavili biše vzeše . i okr'cani bêhu zêlo . [8]Si ubo iže prêmožiteli vz[v]ratiše se vъ vetilъ . vsa êže bêhu ihъ vzeše ‖ sъ soboju . t(a)ko da ne bilo bi čislo v skotêhъ . i v rusê ihъ . i v vsem' dvižućem se ihъ da o[t] malago daže do vekšago vsi bogati bili bi o[t] rubežъ ihъ . [9]Ioakim že veli arhierêi . zъ er(u)s(o)l(i)ma . pride vъ vetilъ . sь vsêmi prozviteri svoimi . da vidit' judit' . [10]êže egda izide k nemu bl(agoslo)više ju vsi edinêmъ gl(a)s(o)m' g(lago)ljuće . Ti sl(a)va er(u)s(o)l(i)mova . ti radost' iz(dravi)l(e)va . ti čast' ljudi n(a)š(i)hъ . [11]êko s'dêê mužьski . i ukrêpi se sr(ъ)ce tvoe . zane čista roda esi . i po muži tvoem' drugago ne pozna . i togo radi ruka g(ospoď)na ukrêpi te . i togo radi budeši bl(agoslovle)na v' v(ê)ki . [12]i rêše vsi ljudi budi budi . [13]Dьn'mi že .j. [30] edva sьbrani biše rubeži asurski . o[t] ljudi iz(dravi)l(e)vihъ . [14]V istinu že vsa êže olopernova v blazê bivšaê skazana sut' . daše juditi . v zlatê i v srebrê . i v rizahъ . i v biserêhъ . i vъ vsem' stežani . i prêdana sutъ ei vsa o[t] ljudi . [15]I vsi ljudi veselahu se sь ženami i d(ê)vami . i junošami . v' organêh' i gusleh' .*

XVI. *Tъgda vspê pê[s](anъ) siju* juditъ g(lago)ljući . [2]Načnête* N₂ 234
g(ospode)vê v' tumpanêhъ poite g(ospode)vê v kum'balêhъ . prepoite emu ps(al')mъ novi . raduite se i prizovite ime ego . [3]G(ospod)ь skrušae brani g(ospod)ь e(st') ime emu . [4]iže postavi stani po sredê ljudi svoihъ . da izb(a)v(i)l' bi e iz ruki vragovъ n(a)šihъ . [5]Pride asurъ o[t] gorъ o[t] sêvêra v množ'stvê krêposti svoee . egože množ'stvo udrža potoki . i koni ihъ pokriše udolê . [6]R(e)če že se vshodećь v predeli moe i junoši moe ubiti oružiemъ . otročeta moê dati v rashićenie i d(ê)vi v plênъ . [7]G(ospod)ь že vs(e)mogući uvrêdi i i preda i v rucê ženi i posrami i . [8]Ne ubo pade krêp'ki ihъ o[t] junošь niže s(i)nove*

XVI,1* + *kъ g(ospode)vê* (Domino) 12* *smêniê* (audaciam) 16* *veli* (magnus)
XVI,19* suvišno 21* *v mesa ihъ* (in carnes eorum) 22* + *ljudi vsi* (omnis populus) ** post 25* *veliê* (magna) 28*sc. et defuncta est, v. VO 31* *s(ve)tihъ d(ъ)ni* (Sanctorum dierum).

v'sêhъ gradêhъ i vladani iz(dravi)l(e)vihъ . [6]Vsakogo ubo vladanię grad' . izbrane junoše oružne . posla po nihъ . I goniše e vъ ustêhъ meča . dondeže prišli bi na konce prêdêl' ihъ . [7]Proči že iže bêhu va vetilê vnidoše v stani asurske . i rubežь iže bêžeće asuri ostavili biše bêžeće vzeše . i okr'cani bêhu zêlo . [8]Si ubo iže prêmožiteli vzvratiše se va vetilь . vsa êže ihъ bêhu vzeše sь soboju . tako da ne bilo bi čislo v skotêhъ i v rusê ihъ . i vъ vsemъ dvižućem se ihъ . da o[t] malago daže do velago* vsi bogati bili bi ot rubeža ihъ . [9]Ioakim že veli arhierêi z' er(u)s(o)l(i)ma pride va vetilь . sь vsêmi prozviteri svoimi . da viditь juditь . [10]êže egda izide k nemu . bl(agoslo)više ju vsi edinêmъ glasomъ g(lago)ljuće . Ti sl(a)va er(u)s(o)l(i)mova . ti radostь iz(dravi)l(e)va . ti častь ljudi n(a)šihъ . [11]êko sadêê mužki . i ukrêpi se sr(ъ)ce tvoe zane čistotu vzljubi . i po muži tvoemъ drugago ne pozna . togo radi i ruka g(ospod')na ukrêpi te . i togo radi budeši bl(agoslovle)na vъ v(ê)ki . [12]i rêše vsi ljudi budi budi . [13]Danmi že trideseti edva sabrani biše rubeži asurski . o[t] ljudi iz(dravi)l(e)vih' . [14]V istinu že vsa êže olopernova v blazê bivšaê skazana sutь . daše e juditi v zlatê i v' srebrê* . i va vsemъ stežani . i prêdana sutь ei vsa o[t] ljudi . [15]I vsi ljudi veselahu se sa ženami i d(ê)vami i junošami . va or'ganêhъ i guslêhъ . XVI. [1]Tъgda vspe pês(a)nь siju . juditь k' g(ospode)vê g(lago)ljući . [2]Načnête g(ospode)vê v tumpanê . poite g(ospode)vê ‖ v kumbalêhъ . 399v prêpoite emu psalamъ novi . raduite se i prizovête ime ego . [3]G(ospod)ь skrušae brani . g(ospod)ь estь ime emu . [4]iže postavi stani po srêdê ljudi svoihъ . da izbavil bi nas iz ruki vragovъ našihъ . [5]Pride asurь o[t] gorь svara* . v množastvê krêposti svoee . egože množastvo odrъža potoki . i koni ihъ pokriše udolię . [6]Reče že se vshoćećь* v prêdêli moe . i junoše moe ubiti oružiemъ . otročeta moê dati v rashićenie . i dêvi v plênъ . [7]G(ospod)ь že vsemogući uvrêdi i . i preda i v ruki ženê i posrami i . [8]Se* ubo pade krêpki ihъ o[t] junošь . ni že s(i)nove titanovi poraziše i . ni že visoki ispolini prêd'staviše se emu . titanovi poraziše i niže visoki is'polini pred'staviše se emu . na*

XVI,5* ab aquilone 6* incensurum, pa: incessurum (v. *in patientian* od *impatientiam*) 8* *ne* (non enim) 10* sc. *vzloži* 12* *strahovaše* (horruerunt) 13* *opl'čenię* (castra) 15* + *novu* (hymnum novum) 16* *prêsvêtal'* (praeclarus) 19* *ubo boet se* (autem timent) 22* *po prêmožen'ju* (post victoriam) 24* *ljudi veseli* (populus jucundus) 25* *velię* (magna, v. Vb_1) 26* *bêše* (erat) 31* Vulg. nema ** *priemlet se* (accipitur)

ijuditъ dešći merarova . v krasotê lica svoego razori i [9]*svleče ubo se rizi vdovstva i ob'leče se rizoju veseliê v radosti s(i)novъ iz(dravi)l(e)vihъ .* [10]*Pomaza lice svoe mastiju sveza vlasi svoe i krunu na prehinenie ego .* [11]*San'dali ee vshitista oči ego . krasota ee plenenu stvori d(u)šu ego . Usêknu šiju ego mečemъ* [12]*strahovaše se persidi tvrdostaniê ego i midi smêreniê* ego .* [13]*Tъgda vzviêše oplčeniê asurovъ . egda êviše se smêreni moi sъhnuće v žei .* [14]*S(i)nove o'rokovicъ probodoše e . êk(o) otročeta bežeće ubiše e . pogibnuše v brani o' lica b(og)a moego .* [15]*pê^{s}(anъ) poimъ g(ospode)vê pê^{s}(anъ) b(og)u n(a)š(e)mu .* [16]*Adonai g(ospod)i b(ož)e veseli* esi ti . i presvêtl' v silê tvoei . egože niktože možet' pobêditi .* [17]*t(e)bê da rabotaetъ vs(a)ka tvarь tvoê . êk(o) r(e)če i sъzdana su(tъ) . posla d(u)hъ tvoi i stvorena sut' . i nêstъ iže prot(i)vu stanetъ gl(a)su tvoemu .* [18]*Gori o' osnovъ podvignut se s vodami . kamenie êko voskъ rastaet se pred' licemъ tvoimъ .* [19]*iže ubo boet se t(e)be velici ubo* budut' prêd' to(bo)ju v' vsêhъ .* [20]*Gore ljudemъ vstajućimъ na rodъ moi . G(ospod)ъ ubo vs(e)mogući mastit' se v nihъ . v d(a)nь suda posêtit' e .* [21]*Dastъ ubo ogan' i čr'vi v mêsta ihъ* da ražegut se i čujutъ . v v(ê)kъ v(ê)ka .* [22]*I stvoreno* ‖ *e(st')* [po]** premožen'ju pridoše v' er(u)s(ali)mъ poklo-* N₂ 234ᵛ
niti se g(ospode)vê . I abie egda očistiše se prinesoše vsi olokav'ti i obêti i obećaniê svoê . [23]*V istinu ijuditъ prinese vse sъsudi i oružiê branna olopernova êže bêhu dali ei ljudi . i oponъ iže sama vzela b(i)še vъ anatêmi zabitъê .* [24]*Bêhu že ljudi ves(e)li po licu s(ve)tih' i tri m(ê)^{s}(e)ci veselie sego premoženiê čašćeno e(st') sъ ijuditoju .* [25]*Po dnêhъ že têhъ edinъ každo ihъ vzvrati se v svoê . juditъ veselie* stvorena e(st') v' veteli i s(vê)tlêê b(ê)še vsee z(e)mle iz(dravi)l(e)vi .* [26]*B(ê)še že k tomu sili čistotê prigromaždena . T(a)ko da ne poznala bi m(u)ža vse dni života ee . poneže umrê manasiê m(u)žъ ee .* [27]*B(ê)še že [v] prazdniki dni shodeći sъ sl(a)voju velieju .* [28]*Prêbi že v domu m(u)ža svoego l(ê)t' .r̄. i .d̄. [100 i 5] i pusti rabinju svoju svobod'nu . [i umrê]* . i pogrebena bê sъ mužemъ svoimъ vъ vitelê .* [29]*plakaše že ju vsi ljudi d(a)nъ .ž̄. [7] .* [30]*V' vsem' že prostran'stvê života ee ne b(ê)še iže smutil' bi iz(dravi)le i po semrti ee l(ê)ta mnoga .* [31]*D(a)n' že prêmoženiê sego prazdnika o' evrêovъ v čislê s(ve)tihъ* priemlet se i čtit' se o' ijudêi i o' onogo vr(ê)m(e)ne . daže do sego dne] .*

na juditъ dešći merarova v krasotê lica svoego razori i . [9]svlêče ubo se rizi vdov'stva . i oblêče se rizoju veseliê v radosti s(i)novъ iz(dravi)l(e)vihъ . [10]Pomaza lice svoe mastiju . sveza vlasi svoe i krunu na prêhinenie ego . [11]sandali ee vshitiše oči ego . krasota ee stvori plênenu d(u)šu ego . Usêknu šiju ego mečem' . [12]strahova že* se persidi tvrdostanьê ego . i midi smêniê ego . [13]Togda vъzviêše obličeniê* asurovъ . egda êviše se smêreni moi sahnuće v žeždi . [14]S(i)nove otrokovicъ probodoše e . êko otročeta bêžeće ubiše e . pogibnuše v brani o^{t} lica b(og)a moego . [15]pês(a)nъ poimъ g(ospode)vê . pêsanъ* b(og)u n(a)šemu . [16]Adonai g(ospod)i b(ož)e veli esi ti . i prêsvêtai* v silê tvoei . egože niktože možetъ pobêditi . [17]Tebê da rabotaetъ vsaka tvarъ tvoê . ‖ êko reče i sazdana sutъ . posla d(u)hъ tvoi* 400
i stvorena sutъ . i nêstъ iže protivu stanetъ glasu tvoemu . [18]Gori o^{t} osnovъ podvignut se s vodami . kamenie êko voskъ rastaet se pred licemъ tvoimъ . [19]iže uboet se tebe . velici budutъ pred' toboju vъ vsêhъ . [20]Gore ljudem' vstajućimъ na rodъ moi . g(ospod)ъ ubo vsemogući mastit se v nihъ . v danъ suda posêtit' e . [21]Dastъ ubo oganъ i čr'vi v mesa ihъ . da ražegut se . i čujutъ daže do vêkъ v(ê)ka . [22]I stvoreno estъ ljudi vsi prêpožen'ju* pridoše v' er(u)s(o)l(i)mъ . pokloniti se g(ospode)vê . I abie egda očistiše se . prinesoše vsi olokavti . i obêti obećaniê svoê . [23]V istinu juditъ prinese vse s'sudi . i oružiê bran'na olopernova . êže dali bêhu ei ljudi . i oponъ iže sama vzela bêše . va anatêmê zabit'ê . [24]Bêhu že ljudi v silê* po licu s(ve)tihъ . i tri mêseci veselie sego premoženiê . čašćeno estъ sъ ijuditoju . [25]Po dnêh že têhъ edinъ každo vzvrati se v svoê . ijuditъ veselie* stvorena estъ vъ vetilê . i svêtlêê bêše vsee z(e)mle iz(dravi)l(e)vi . [26]Rêše* k tomu sili čistotê prigromaždena . tako da ne poznala bi muža vse d(ъ)ni života ee . poneže umrê manasiê mužъ ee . [27]Bêše že v prazdniki d(ъ)ni . shodeći sъ sl(a)voju velieju . [28]Prêbi že v domu muža svoego lêtъ .r̃.i.d̃. [100 i 5] i pusti rabinju svoju svobodnu . I umrê i pogrebena estъ s mužemъ svoimъ vъ vetilê . [29]plakaše že ju vsi ljudi d(ъ)ni sed(a)mъ . [30]Va vsem' že prostranstvê života ee . ne bê iže smutil' bi iz(dravi)lъ . i po semrъ‖ti* 400v
ee lêta mnoga . [31]Dan že premoženiê ee sego premoženiê* prazdnika o^{t} evrêovъ . v čislê d(ъ)ni s(ve)tihъ priemlem se* i čtit se o^{t} ijudêi . o^{t} onogo vrêmene daže do sego d(ъ)ne .*

I, 1. Arpaksatь] Arpaksadь Pm | mediiski] midski Pm Vt_5 M P $N_{1,2}$ SP Vt_{10} L B Br | bê] bše Vt_5 M P SP B Br] bše sebê Pm] biše Vn L | mnogie êziki] êziki mnogie MR] mnoge êziki k B Br] gradi mnogie Pm M Vt_{10}] mnogie vlasti k Vn | crastviju] crstvu Vb_2 Pm $Vt_{5,10}$ D M Vn L B Br | sьzda] s'zida Pm | krêp'kь] krêp'ki Vt_{10} | egože] komu Br | nareče] + ime Pm B Br | Egvatan'] Egdatanь Vt_5, Ev'gatanь Vt_{10}, Egbatanь B Br, Batanь SP. **2.** kameniê] kamene Pm Vt_5 D L kamenih M | uglasta] četveronugla Pm SP P B Br] četveronuglasta Vt_5 M Vn] četverouglasta L | i] — SP P B Br | uglasta i dêlana] dêlana i uglasta D] + i SP B Br | že] — SP B Br | lakat' .70.] .70. lakatь SP | i] a Vt_5 M P Vn | .70. i v širotu lakat'] — Pm | lakat' .30.] .30. lakatь Vn SP B Br | lakat'] — Vt_5 M | ego stvori] stvori ego D | stvori] postavi Vt_5 M SP P Vn L B Br | lakat' .100.] .100. lakatь Vt_5 M SP P L B Br. **3.** po četvr'tu že ihь strani oboe] po četire že stranê ihь oboe N_2] po četirihь že ego stranahь oboe Pm P] po četirihь že ego stranahь vsêhь Vt_5 M (-že) SP Vn L B Br | četvrtu; četirihь] četirêhь B Br | ihь] nihь Vb_2 N_1 Vt_{10} | ihь strani] strani nihь D | strani] strane Vt_{10} | oboe] obie N_1 Vt_{10} | .20. nogь] nogь .20. D | prostranьstvom'] prostranstvo D Vn | prosteraše] prostiraše Pm D Vn Vt_{10} N_2] prostiraše se Vt_5 M P L] prostrto držaše SP B Br | postavi že] i postavi SP B Br | vь] — Vt_5 | visotê] visoti Vb_2 Pm D N_2, visotu Vt_5 MR M N_1 SP P Vt_{10} L | turan'] tur'na Pm Vt_5 $N_{1,2}$ SP P Vn Vt_{10} L B Br. **4.** voinstva] voinstviê N_1 SP Vn B Br | slavê] slvi SP L | snuznic'] suznicь N_1 Vn L. **5.** treto] drugoe Vt_5 M P Vn L, drugo Vb_2 D MR $N_{1,2}$ Vt_{10} | na desete] na deste Vt_5 D $N_{1,2}$ L, na dêste Vn | treto na desete] .12. S P | crastva] crstviê Vt_5 N_1 Vt_{10} Vn L | Navhodonosorь] Nabukodonosorь SP B Br] Navhodonosora MR | crь asurski] cra asurskgo MR | iže] ki Br | v Nevjitê] v Novjitê Vb_2, Nejitê N_1, Nevjoti MR, Nêvjitê Vt_{10}, Nevjiti M SP Vn B Br, Nejiti Vt_5 | veliem'] velikomь SP Vn B Br | protivu] protu Pm | i] ego Vt_5 M P Vn L B Br | i pobêdi i] — SP, *svrš.* SP. **6.** v poli] — Vn | poli] + + veliemь Pm $Vt_{5,10}$ MR M $N_{1,2}$ P L] + velikomь B Br Vn + Ez'drelone | naricaemêemь] narica(em)emь Vt_5, naricaemi D MR] eže zovet se B] ko zovet se Br | Eprati] Eprate Vt_5 M Vn L B, Epratê N_1 P Vt_{10}, Efrate Pm | Osadama] Êdasa P Vn, Êdasi B Br, Edasa Vt_5 M | Eriota] Elioka Vt_5 M L B Br, Eliuka P Vn | Elikori] eliokskago M B Br, eliokaskago L, elioskago Vt_5, elionьskago P Vn. **7.** tьgda] i tagda MR | vznese] znese MR | Navhodonosorovo] Navhodonosora P, Navhodonosorevo L, Nabukodonosorovo B Br | ego] — L | vzdviže] zdviže MR | posla] + k N_1, ka M P B Br | živućimь] sućimь P N_2 | vsmь živućimь] vsêhь živućihь Vt_{10} | Kilikii] Cilicii B Br | v] — Vt_5 M | Damascê] Damaskê Vt_5 M P, Damaski Pm Vn L B Br. **8.** i] + k Pm Vt_5 P B Br | i narodom'] — D | iže sut'] sućimь B Br | v Karmeli] v Karmêlê M Vn | i] — v N_1 L | Kedari] Kedri Pm N_1 P Vn B Br | živućimь] prebivajućimь B Br | Galilêi] Galilii Vt_5, Galilei MR | i] — Vt_{10} | v] — Vt_5 | veliem'] velikomь Vn B Br | Ezdreleni] Ezdrelonê Vt_5, Ezdrilonê M, Ezdrêlonê Vt_{10}, Ezdreloni Pm D N_1 P Vn L B Br. **9.** iže] êže D] ki Br | prêkь] i prekь P | rêki] riki MR, rêke Vt_5 M L, rike N_2 | Erdana] Êrdana Pm $Vt_{5,10}$ D MR $N_{1,2}$ P Vn L B Br | daže] dari B Br | Esêovê] Eseovê Vb_2, Eisêovê Pm Vt_5 D M P B, Eiseovê Vt_{10}, Eiisêovi Vn, Eisêovi L, Eiseovi MR M nej. | dondêže] doidêže Pm Vt_5 M Vt_{10}] doidože Vn] dari gdê B Br. **10.** sli] sle Vt_5 Vn M L] posli svoe MR | Navhodonosorь] Nabukodonosorь B Br] + crь Pm Vt_5 D MR M $N_{1,2}$ P Vn Vt_{10} L B Br. **11.** iže] oni že Vt_5 MP Vn L B Br | edinodšno] + emu — M N_1 P Vn | protivu] + emu Vt_5] — Vb_2 | rêše] riše MR | protivu rêše] rêše protivu Vb_2] otvećaše protivu Vn B Br | časti] česti L | otgnaše] otvrgoše Vb_2 Pm Vt_5 N_2 Vt_{10} D MR B Br] otvrgoše e Pm Vt_5 M P Vn L | tašce i bes časti otgnaše] — N_1. **12.** tьgda] i tagda MR |

prognêvav] prognêva Pm MR N_1 Vn B Br | tьgda prognêvav se Navhodonosorь crь na] tagda Navhodonosorь crь prognêvav' se na L, tgda Navhodonosorь crь prognêva se na Vt_5 (*izost.* crь), M P Vn B Br | klet se] kle se Vb_2] i kle se Pm $Vt_{5,10}$ D MR M N_1 Vn] i klet se P L] i priseže B Br | crstvom' i prêstolom svoim'] crstvomь svoim i prêstolomь Pm | otmet] otimet' Vn $N_{1,2}$ P | vsêhь] + + crstvi sihь Vn B Br.

II, 1. lêto] + ubo N_2 | na desete] na deste N_2 | crastva] — M N_1] + svoego P | Navhodonosora] Navhodonosor crь P] Navhodonosrva MR] | cra] — D MR Vn Vt_{10} B Br | v] — Vb_2 Vt_5 M $N_{1,2}$ L | dvodesetni i drugi] dvonadesetni i drugi Vt_5, dvodêsetni i dьrugi Vn, dvadesetni i drugi M | prvago] drugago Pm P Vt_{10} | slvo] — N_1 | slvo v domu Navhodonosorovê cra] slvo Navhodonosora cra v domu ego Vb_2] v domu ego slovo B Br | Navhodosorovê] Navhodonosora Vb_2 Pm D MR M $N_{1,2}$ P Vn Vt_{10} L | asur'skago] surskago Vt_5 D M | otmet] otimet $N_{1,2}$ P L, otme Vt_{10}. **2.** prizvav] prizva Pm Vt_5 M N_1] i prizva B Br | sebê] sebi MR | vse] — N_1 | većьšee] vek'šee Vb_2 Pm Vt_5 MR M N_1 P Vn L Br] — B | rodomь — B | vse že] i vse Br] — N_1 B | že] — Vb_2 | voevodi] + i MR] voivodi Vn | boritele] boriteli Vb_2] i vzboritele P | boritele svoe] boritlь svoihь B Br | i] — MR | imê] imi MR] stvori B Br | š nimi] s nimi N_2 | taenstvo] taênstvo Vn L, tьênstvo D. **3.** biti] — Vt_{10} | reče že mislь ego v'nem' biti] i rče mišleniemь svêta svoego v sebê Vt_5 M P (srca) Vn L B Br | svoemu] svoju D] — Vt_5 N_1 Vn Vt_{10} L B Br | svoemu povinet'] povinetь svoemu MR | crstvu] crstviju Vb_2 Pm D MR $N_{1,2}$] podь crstvo svoe $Vt_{5,10}$ M P Vn L B Br. **4.** Eže] iže L] ko Br | rečenie] rečenoe MR, rečeno Vt_5 Vn M | egda] — M P L, *svr.* P] kada Br | bisi] bis Vb_2 N_1, bistь B, bi Vt_5 | slovo sie] — Vb_2 Pm Vt_5 D MR M $N_{1,2}$ Vn Vt_{10} L B Br | vsmь] — i MR | prizva] + k sebi Pm | crь] + k sebê Vt_5 M | Oloperna] Oloferna Pm Vt_5 M Vn L N_2 B Br | voinstva] voinstviê $N_{1,2}$ Vn Vt_{10}.

5. i rče emu] — L | emu] — D | idi] izidi Pm Vt_5 M N_1 Vt_{10} L B Br | vsьkomu] vsemu D | crstvu] crstviju MR | zapad'skomu] zapdnomu $Vt_{5,10}$ | i] a B Br | suprotivь] suprotivu Vt_5 D N_1 Vn] — Vt_{10} | onêmь] onomu Vt_{10} | navlašьno] — D | iže] ki Vt_{10} D Br | ponivivše] poniziše *svi ost.* | i suprotivь onêmь navlašьno iže poniziše crstvo moe] i navlašьno onomu ki crstvo moe poniziše Vt_{10}; *svrš.* Vt_{10}.

6. da] i Vt_5 M Vn L B Br] — Vb_2 Pm D MR $N_{1,2}$ | prostit'] prosti Vt_5 M Vn L B Br | edinomu] ednomu Pm Vt_5 D M N_1 L | crstvu] crstviju MR] + da B Br | že] — B Br | utvr'eni] utvr'ždeni Vb_2 Pm VO N_2 L, utvrjeni Vt_5 Vn B Br | mnê] pod me N_2 B Br. **7.** prizva] + k sebê M | voevodi] voevode L | i] — N_1 | sьtrapi] satrapi Vb_2 B | ljudi] muže Vb_2 D, muži Pm Vt_5 M $N_{1,2}$ Vn L B Br | otpravleni] otpravlenie Vb_2 Pm D MR M L] opravlenie Vt_5 N_1 Vn B Br, opravlenii N_2 | povelê] poveli M, pvle Vn, povêlê i MR | emu] + izabrati $N_{1,2}$ Vn L B Br | tisući] tisućь Vb_2 D MR L] — Vt_5 M | .100 i 20. tisući] 100 tisućь terь .20. tisućь ter .20. tisućь Vn, .100. i dvadeseti tisućь N_2 | tisući] — Vt_5 | — D | borac'] boritelь Pm] rvači N_1 B Br] + sav'kupiti M | i] — M Vt_5 | .12.] .11. Vt_5 M B Br | tisući] tisuće Vt_5 M] tisućь MR B Br. **8.** vsu] i vsu B Br | že] — B Br | opravu] upravu L | stvori] — D | prêd'iti] + v MR | množьstvê] množastvê Vn L B Br] množastvo D] množstvomь MR | bezьčislьnom'] besьčislьnomь Vb_2 Pm Vt_5 L] v'besčislnomь Vn] beščislnomь N_2 | velьbludovь] velbljudovь Vn, velbludi MR | onêmь] onêmi N_1 MR Vn B Br | eže] êže B] iže MR Vn] ka Br | dovlêet'] dovlêjut'. Pm B Br, dovlijutь MR | obilo] obilno Pm Vt_5 M N_2 L B Br | volov] volove Pm] vloživ L | že] — B Br | skotet'] skotь B Br] + i MR | črêdi] črêde Pm Vt_5 L, čredê M Vn, črêdê B Br | že] — D M Vn | imь] kim B Br | že?] — B Br | ne bê] nêstь Vn. **9.** pšenicu] i pšenicu B Br | že] — B Br | vsee] vsêe N_1, vse Vn L | prêš'sti] prêšstvi MR] prêšasti D, prišьsti Vb_2 M, prišasti Pm Vt_5 $N_{1,2}$ Vn L B Br | ugotovati] + povelê Vb_2 Pm Vt_5 D M $N_{1,2}$ B Br, pvle Vn, povêlê L. **10.** zlato] + že Vb_2 D N_1 | vze] vzeti Vt_5 M Vn L B Br | mnogo] mnogoe L, mnogie Vt_5 M | zêlo] — MR] velmi D. **11.** i] — Vb_2 | i]

vь D | i vse voinstvo] s mnogimь voinstvom i MR | voinstvo] množstvo Pm Vt_5 L, množastvo M Vn | sь] — MR | snuznicami] snužnicami Vt_5, znuznicami Vb_2, suznicami N_1 Vn L | sь snuznicami i sь êzdećimi] s' êzdećimi s' snuznicami Pm | i] — Pm | i] — N_2 | iže] i B | êko] êko i N_1] — Vb_2 D] kko Br | pruzi] — Vb_2 D] prozi L] kobilice Vt_5 M $N_{1,2}$ B Br; *svrš.* B i Br. **12.** prêide] proide Vb_2 Vt_5 D M N_1 Vn] pride L | Olopern'] Oloferanь knezь Vt_5 M Vn L | konce] kon'ci Vt_5 M] + zmle M | Asurie] asurskie N_1, asurske Pm Vn | Kikikie] Kilie M | v] + vse Vb_2 Pm Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn L | kьšteli] kašteli Pm D Vn L, kaštele Vt_5 $N_{1,2}$ | odr'ža] udrža M N_1 L | tr'di] tvrdi Vb_2 Pm Vt_5 D MR M $N_{1,2}$ L] gradi Vn. **13.** Amelotovь] Amelovь Vt_5 M] + i MR | tar'ske] tarьskie L] turske N_2 | Izmailevi] Izmailovi N_2, Iz'maelovi Vb_2 D MR Vn, Izmaelove Pm Vt_5, M L] Izmaelovь N_1 | protivu] protivь N_2 L, proti Vn, protu Pm | pustine] pustini Vn | Treheleona] Trehelona Pm M, Trehelina MR, Treheluna Vt_5. **14.** Epratu] Efratu Pm, Opratu L] + riku MR | pride] — Vt_5 M | Mesopotamiju] Meisopotamiju D | ot] prêkь Vt_5 M | potoka] potopa Vn | Mambre] Mambrê $N_{1,2}$, Mamra Vt_5 | dondêže] doidêže Pm Vt_5 M. **15.** Održa] i održa Vb_2 Pm D MR Vn N_2, i udrža Vt_5 M N_1 L | Kilikie] Kilie M | kon'cь] konca MR M | Êpeta] Epeta Vn, Apeta MR, Iopeta M **16.** privede] i privede Vb_2 Pm MR | snove] sini Vb_2 Pm Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn L | bogatьstvi] bogatьstviê Vb_2 Pm MR M N_2, bogatastviê D N_1 Vn L | že] — L | protivećee] protiveće M, protiveće že Vn | ustêh'] ustehь Vt_5, ustihь MR | meča] mača Pm. **17.** potom'] i potom' Vb_2 Pm Vt_5 D MR $N_{1,2}$ Vn L | vnide] snide Pm D N_2, snidê Vn, ide Vt_5 M, pride L | žetvi] žetve Vt_5 M Vn L | žita] vsa žita Vb_2 Pm Vt_5 D M MR $N_{1,2}$ Vn L] + i Pm Vn | že] — Pm Vt_5 M. **18.** ego] — D; *svrš.* MR.

III, 1. mltvьniki] molitveniki Pm D $N_{1,2}$ Vn L, mlvenike Vt_5 M | svoe] + ot Vt_5 D M N_1 Vn L | gradi] gradovь Vb_2 Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn L | i] — Vn | vladani] vladanj'i N_2 | isь] s Vb_2 Pm N_2, sa N_1] — D] ot Vt_5 M Vn L | v istinu i Mesopotamie i Surie i] — M L] Mesopotamie i Surie i] — Vt_5 Vn | Mesopotamie] Meisopotamii D | i Surie] — N_1 | i] — Pm | Sobala] Sobola Pm Vn N_2 L | Kilikie] Kilie Pm | ka] kь Pm Vt_5 N_2 | ka Olopernu] — N_1 | Olopernu] + i D. **2.** k nm'] ot nsь Pm | une] bole Vt_5 M N_1 Vn L | ubo — D] + nmь M, nmь ubo L | veliem'] veliemu Vb_2] velikomu Pm Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn L | budem' tbê] tebê budemь Vb_2 D N_2 | tbê] tebi L | vi sami] — Vt_5 M] s nami L | ščetu] ničetu Vt_5 M Vn L] škodu D | primete] primête N_1. **3.** že] — D Vn | držanie] držanьe Vt_5 M] stežanie N_2 | i] — Pm Vt_5 M | vrhi] vr'si Vb_2 Pm Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn | vsi vrhi] vse vasi L | i] — L | volovь] volove Pm | črêdi] črêde Pm čredê M] i čredь Vn | koni] konь Vt_5 M | že] + i Pm Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn L | velbudi] velьbljudi Vn, velbludovь Vt_5 D M $N_{1,2}$ L | i] — M | obitêli] obiteli D N_2 L] obitelь Vb_2. **5.** esm'] esamь N_1, esmo Pm; *svrš.* Pm. **6.** gь] gi Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn L | raboti] rabotani N_1 | nšee] nšei Vn] nšihь N_1 | êko] kko Vt_5 M] + že N_2 | tebê] tbi L. **7.** tьgda] togda Vt_5 M, tagda D N_1 L | iz]s' jiz'dećimi z M] z Vt_5 Vn | izide] + s jzdećimi Vt_5 M | vrhov'] + v'silê velice M Vn | êzdećimi] — Vt_5] + strêlci N_1 | veliei] velicê Vt_5 N_1 L | v silê veliei] — Vn | gradi] + ihь D | zmli] + ihь D. **8.** sebê] sbi Vn | pomoćniki] pomoćnike Vt_5 M L | muži] muže Vb_2 VO Vt_5 D | krêpki] krêpke Vb_2 D M N_1 L, krepke Vn, kripke Vt_5 | izbrani] izbrane Vb_2 Vt_5 D M N_1 L, izabrane Vn. **9.** napade] napadê Vn | živućie] živućei Vb_2 D $N_{1,2}$, živućihь Vt_5 M L] i živućihь Vn | vkupь s narodi] s narodi vkupь Vt_5 M, narodi vkupь D] + k nemu Vt_5 M | narodi] narodomь Vn L | suprotiv'] suprotivu Vt_5 M. **10.** sь] — D | svêtilniki] svetilnici Vt_5 D M | vodeće] vodêćei Vn] vodećei i Vt_5 M L | liki D N_1] — Vt_5 Vn L | i] + v Vb_2 Vt_5 | tumpanêh'] tim'panihь Vn. **11.** ne] ni Vb_2 Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn L | obakь] zato Vt_5 M Vn L | êrosti] ljutostь Vt_5 M, ljutos'ti Vn L | prsь] prsi D N_1 Vn | ukrotiti] + ne Vt_5 M N_1 Vn L] ukrêpiti Vn. **12.** a] nь Vb_2 $N_{1,2}$, na Vt_5 D

Vn L | gradove] gradi Vt_5 M N_1, grade L, gradê Vn | razori] razbi Vn] razdruši N_1. **13.** povelêlь] v istinu pvlêlь Vt_5 M Vn L] zpvdêl' N_1 | ubo] — Vt_5 | bêše] + emu Vt_5 M N_1 Vn L | ta] tь Vb_2] — Vt_5 M N_1 | têhь] vsêhь Vt_5] tehь Vn | Olopernovoju] Olofernovu M Vn | krêpostiju] krêposti Vn. **14.** prêšdše] prêš'dь že Vb_2, prêša(d) že N_2] prêšadše D, prešadše že N_1 L] prešav že Vt_5] prišad že Vn | Sobal'] Sabalь Vn | i vsu] — Vn | Apamiju] Pamiju Vn, Apaniju L] + i M Vn L | že] — Vb_2 D M | Mesopotamiju] Meisopotamiju D, Meso = Vn | ka] kь Vt_5 N_1 | Idumêom'] Idumêemь Vt_5 M, Idumeomь Vn L | Gavaa] gava Vt_5, gavai M. **15.** prêê] pree M, i pree Vt_5, i priê Vn L | gradi] grade N_2 | dnь] dni Vt_5 D M Vn L | dneh'] dnêhь Vn] — M | povelê sьvkupiti] savkupiti pov... Vt_5 M Vn L | vse] — D N_2 | voinstvo] množьstvo Vb_2, množastvo D N_1.

IV, 1. slišvši] slišavše Vb_2 Vt_5 D M N_2 L] slišaše N_1 Vn | se] sie M | Izlvi] Izdravilevi Vb_2 | Ijudovê] Judovê Vt_5] Ijudovi M, + i Vn | zêlo] velmi D. **2.** to] — Vn | i] — D L | ih'] — Vn. **3.** i] — Vn | vsu] — Vt_5 M Vn L | okrst'] ohь Vt_5 M $N_{1,2}$ Vn L | i] — N_2 | obьeše] obêse Vn | vse] — Vt_5 M Vn L | vrhi] vrsi N_1, vrhe Vt M Vn L | vrhi gorь] gorь vrhi D. **4.** mirmi] miri D N_1 | i] — Vb_2 Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn L | sьvkupiše] vkupiše D | ugotovani] ugotovanie Vb_2 Vt_5 D M N_1 Vn L. **5.** Eliakim'] Eliahimь Vt_5 M | Ezdreleonu] Ez'drelonu Vb_2 Vt_5 D M N_1 Vn, Ezdrêlonu L, Ezdralenu N_2 | protivu] protivь N_2 | velikago] velikogo M | Dotaima] Dotaila Vt_5 M Vn L | vsm' iže proš'stie] imiže priš'stie Vb_2 Vt_5, imiže prišastie M N_1 L] imiže prošastie N_2] imže prošastьe Vn | iže proš'stie biti možaše] — D | možaše] možetь M. **6.** da obimut' vš'stiê gorь] — D | obimut'] obiduть Vt_5 M | vš'stiê] vsa všast'ê Vt_5 L, vsa šastiê Vn | gorь] — Vn | imiže put'] — Vn | možaše biti] biti možaše Vb_2 | Erslmu] Erusolimu Vb_2 | kь Erslmu] vь Erslmь Vt_5] meju gorami M | str'gli] strêgli D N_1 Vn] strêgalь L | tesn'] têsanь Vt_5 L, tesanь D $N_{1,2}$ Vn. **7.** stvoriše] i stvoriše Vb_2 Vt_5 D $N_{1,2}$ Vn | êko že] êko N_2 | Eliahim'] Eliakimь Vb_2 $N_{1,2}$ L, Eliihimь Vn | erêi gnь Eliahim'] El. er. gnь N_1. **8.** vzpi] i vz'pi Vb_2, i vzapi Vt_5 D N_1 L, i vzvapi Vn N_2 | gu] + bu izlvu Vn | nstoêniem' veliem'] edinodšno da ne dadut' se v rashićenie Vn | kь gu nstoêniem' veliem'] nastoêniemь veliemь kь gu N_1 | smêriše] smeriše Vn | postêhь] postê Vt_5 M, postehь N_1 Vn] + i L | ženi] žene Vt_5 Vn L. **9.** oblêše] obleše N_2, oblêče Vb_2, oblêkše Vt_5 L, oblêkoše M Vn | erêi] + ihь N_2 | vlaseninoju] vlaseninou Vb_2, vlasininoju N_1 Vn, vlasinoju L, vlasniju N_2 | prostrêše] prostreše Vn, prostriše N_1] + se Vb_2 Vt_5 M | protivu] proti Vn, protivь L | licu] + i Vt_5 M Vn | i] — Vt_5 M | vlaseninoju] vlasininoju N_1 Vn, vlasninoju N_2 L. **10.** Vzpiše] i vzapiše Vb_2 Vt_5 D $N_{1,2}$ L] i vzьvapiše Vn | Izlvu] + vsi N_1 | rashićeni] rashićenie L | ženi] žene Vt_5 M Vn L | razdêlenie] razdêlênie Vn | gradi] grade L | ih '] — N_2 | staê] sta Vt_5 M, svêta L | va] v' Vb_2 Vt_5 D N_2. **11.** Eliahimь] Eliakimь N_1, Elioahimь Vn | veliki] veli Vb_2 D N_1 Vn L | nagla že e] na glas iže N_1] i nьusti e Vn] nagovori e M. **12.** vêdite] uvêdite Vb_2 D $N_{1,2}$, uviite Vn L, uvijte Vt_5, uvejte M | moleniê vaša] molitvi vše N_1 | ašče] êšče N_1 | v postêh'] v postihь N_1, postê Vt_5 M L, poste Vn | gnimь] gni N_2. **13.** pomenête] pomenite Vt_5 M $N_{1,2}$ Vn L | ubo] — M | Moisêê] Moiseê Vn | Amalêka] Amaleha Vn | upvajuća] upvajućago Vt_5 M | v silu] + svoju Vb_2 Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn L | voinstvo] strêže Vt_5] strelê M | v šiti svoe i v kolesnice svoe] — Vn | ne] ni Vt_5 M | na] nь D Vn N_2 | mle] Amaleka Vt_5 M. **14.** tako] i tko Vn | vrazi] nepriêtli D | delêhь] dêlê Vb_2 Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn, dêle L | sih'] semь Vb_2 D $N_{1,2}$ L] svoemь Vn] — M. **15.** ego] — Vt_5] egda N_1 | poučenie] poušenie Vt_5] pušenie D | mleće] mle D. **16.** iže] — Vt_5 M Vn | da i ti iže] dat ti N_1 | prinošahu] + žrtvu N_1 | vlaseninoju] vlasenieju L, vlasininoju $N_{1,2}$, vlasinnoju Vt_5] + prinošahu žr'tvu gvê Vb_2 D $N_{1,2}$ | bê] *gr.* bo L | popelь] popêlь M. **17.** vsi] — Vt_5 M N_1 | ga] ba L | posêtit'] postidit D.

V, 1. se est'] bisi Vt_5 M] bistь sie Vn, bistь se N_1] se bis L | voinstva] voinstviê $N_{1,2}$] voevstva D | ugotovali] gotovali N_2] ugotovili D | biše] bêše D | stanье] stanie Vn | bi] biše Vt_5 M. **2.** i] — Vt_5 M | velieju] velikoju N_1 | raždeže] razžže L, razžeže Vt_5 M N_2] razažga D] razgorê N_1 | se] — M | v] — Vn L | gnêvь] gnêvê Vt_5 | v gnêvь veli] i gnêvomь veliemь D | prizvav] prizva Vt_5 D M Vn L | moêvitьskie] moêvitske D, *gr.* moêvitskimь Vn, moêvidaskie Vt_5 moêvitaskie M | voevodi] voivodi Vn, voevode L | amoske] amonske Vt_5 D M $N_{1,2}$ L, amonskie Vn. **3.** že] — N_1 Vn | rьcête] rcite Vt_5 $N_{1,2}$ Vn | ljudi si] si ljudi Vt_5 M | gori] gore L, o gore Vn | obsêdet'] ob'sêdoše N_1 | kaci] kaki N_1] kakovi D] *gr.* kamci Vn, kaci ci N_2 | est' gradovь ihь] gradovь ihь e Vn ihь] + i Vt_5 M Vn L | že li] — li že N_2 L | že] — Vt_5 D M N_2 Vn | krêpostь] + gradovь M | ihь] — L | ko estь množьstvo ihь . ili] — N_1 | ko] koliko D Vn | množьstvo] množastvo Vn N_2] sminstvo Vt_5] silinstvo M | kto] koliko Vt_5 M | voinstva] voinstviê Vt_5 M N_1 L] voevstva D. **4.** si] — Vb_2 N_2 | protivu] suprotivu N_2, suprotiv' Vb_2 Vt_5 M Vn N_1 L | ni] nsь Vt_5 M Vn L; *svrš.* L. **5.** Ahiorь] Arhiorь M | vshь] vsêhь Vb_2 N_2 | snvь] — Vt_5 M | Amonovь] Amonovihь Vt_5 Vn | otvećavь] — Vt_5 M] otveća i D | dostoiši] hoćeši Vt_5 M Vn | mi gi] gi moi Vt_5 M $N_{1,2}$] gdine mi Vb_2] gdine D | zrakom'] licemь Vt_5 M Vn | gorahь] *gr.* gora Vn. **6.** išćediê] šćediê D | haldêiskago] Haldeovь Vt_5, Haldêovь M. **7.** ti] si Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn | že] — Vb_2 Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn | prêžde] prêje Vt_5 D M, preje N_1, prie Vn | v mesopotamii] v mejusopotami D obitaše] obita Vb_2 N_2] obitahu N_1 Vn] prebivahu Vt_5 M | hotêše] tiše Vn| slêditi] sliditi N_1] slišati N_2 | bgi] bge Vt_5 M Vn | bêhu] bêše Vb_2, bše Vt_5 M | haldêiskoi] haldeiskoi N_2, haldêiscêi Vn. **8.** ostavl'še] ostavalše Vb_2 D N_1 Vn | navičae] navičai Vt_5 M Vn] običae D, običai N_2 | bêhu] + ostaviše e i Vt_5 Vn. **9.** nьskgo] — N_1 | počtoše] počtiše Vb_2 Vt_5 M Vn | i] — Vt_5 M N_1 Vn | povelê] povlêlь D | bi] — Vb_2 | ot sudu] ot sudê Vb_2 D N_1, ot tudê Vt_5 M, ot tudu Vn | Harramê] Harranê D, Haraonê Vt_5 M $N_{1,2}$ Vn | Ejup' tь] Ejupatь Vn | ondê] egda | že] — D | četêrêhь stêh'] četirasta Vb_2 N_1, četirista D, četirastê N_2, četireh'stê Vt_5 M | lêtêhь] ltehь N_1 | isčisti] izьčisti Vb_2, isćisti N_2] isьčistiti Vn | se] — Vt_5 M | ihь ne možet' voinstvo] ihь ne moglo bi Vb_2 Vt_5 M N_2] ihь voinstvo ne moglo bi D, ne moglo bi voinstvo ihь Vn, ne moglo bi ihь voinstvo N_1. **10.** usilova] usliša Vt_5 M | ejuptьski] ejuptaiski D, ejupataiski Vn] + i Vt_5 M Vn N_2 | zidêhь] zidehь Vt_5, zidohь Vn | br'nii] branii D | plintih'] plin'tehь Vb_2 D, plintêhь Vt_5, plen'tehь Vn] plênihь M | povinul] da povinul Vt_5] da povinuli M Vn | vz'piše] vzapiše D Vn, vzvapiše $N_{1,2}$] i vapiše Vt_5 M | ejupьt'sku] ejupьtisku D, ejupataisku Vn. **11.** že] e N_1 | e] — N_2 | ot] izь | Vb_2 | sebe] sebê Vt_5 N_2 Vn | Ejupti] Ejupćane Vb_2 Vn, Ejuptêni Vt_5 M, Ejupćani D | i] da Vb_2 | vshotêli bi] vshotil bi Vn] vshotêše Vt_5 M. **12.** bežećim'] + že N_2 | s nbse] nbski N_2 | more otvr'ze] otvrze more D | êko sudu i sudu] da sudu i ovudu Vt_5 M Vn | vodi] — M | i] — D N_2 | se bi] se biše Vn | glubinu] po glubinê M, po glubini Vt_5 | greduće] — N_1 | prošli] prêšli Vb_2, prešli Vt_5 M Vn N_2 | i si . . . prošli bi] — D. **13.** nem] onom Vt_5 M Vn | egda] — Vt_5 M D | besčislno] bezьčisl'no Vb_2, bešćislno N_2, presčislno Vt_5 M | voinstvo] množastvo Vn | ejupьt'sko] ejupataisko Vn] ejupat'ski M | naslêdilo bi] nьslêdili bi e D] — Vt_5 M Vn | vodami] — Vb_2 | pokr'veni] pokriveni M Vn N_2 | da] — N_2 | ostal] ostali Vb_5 M] ostavilь D | ili] ni M Vn N_2 | bil bi] — Vb_2 Vt_5 D M $N_{1,2}$ Vn. **14.** vzьš'dšim] izьš'dšimь Vb_2, izьšadšim D M $N_{1,2}$ Vn, išadšim Vt_5 črьm'nago] č'rm'nogo M | prêdьtekoše] prêtekoše D | pustine gori sinaiskie prêdьtekoše] idoše v pustinju v goru sinskuju Vt_5, sionskuju Vn, idoše v'pustinju M | nihže] ježe Vt_5] neiže M Vn | obitati] stati Vt_5 M Vn] — D | vzmože] može Vt_5 | snь] — N_2. **15.** oslaždeni] oslaeni D N_1 Vn, oslajeni Vt_5 M | imь] — Vb_2 | pitie] pitье Vt_5 | lêt' .40.] .40. ltь | piću] pićeju Vt_5 | naslêdili]

nьslêdovli N_2] priemali Vt_5 M Vn | sutь] bi N_1] + be — streli Vn | imь na pitie ... naslêdili sutь] — D. **16.** vьšli] višli Vt_5 M] vašli Vn | be — streli] bezъ strêli Vb_2] pres strêle Vt_5 M | i] — bezъ D | luka] lika N_2 | bezъ] bes N_1] i Vn | ne] nihь D N_2 | pobêdi] pobêdil'bi M] pobêdili bi Vt_5 | za ne borit se] boritь se za nihь D. **17.** bê] bi Vn | stužil] stužili M] stužal N_1] stežalь Vb_2 | se] sie N_1 | službi] službe M | ot službi] službe otь Vn | svoego] — VO. **18.** koliko] i koliko Vn | že] — D] i Vn | kromê ego ba svoego] — Vn | inogo] i nêkogo Vt_5 M | ba] — D N_2 | počtiše] počtoše Vb_2 $N_{1,2}$ | i] + vь Vb_2 Vt_5 M N_1 | v] — D Vn. **19.** koliko] kolik N_1 | že] — D] + kromê ego Vn | pokajut] pokorejut M, pokrijut Vt_5 | otstuplenie] otstuplenьe N_1, otstupleni M Vn | počtovaniê] počtovanie N_1, počtovane Vn] — Vt_5 M | da] dastь M | nbeski] — Vn | protivu] suprotivu Vn, protivь Vt_5 M. **20.** bo] i bo Vt_5 D $N_{1,2}$ | Evêê] Evušeê Vb_2 D M $N_{1,2}$, Evušêê Vt_5 | Eva - Perêzêê - Etêê] Perezêê - Etêê - Eva Vb_2 N_1, Perezêê - Eusêê - Eva Vt_5 M, Perezeê - Etêê D] Evceê (=*Eva*) — Perezeê - Eteê — Êveê Vn | Amorêê] Amoreê Vn, Morêê Vt_5 | krêpkie] krepkie Vt_5 Vn | Ešebonê] Ešebine Vn | udržaše] održaše Vb_2 D N_2 Vn. **21.** dondêže] doidêže Vt_5 M N_1 Vn] dokole D | blagaê] blga N_1; *svrš.* Vn. **22.** bo] ibo Vb_2 Vt_5 D $N_{1,2}$ | prêžde] prežde N_1, prêe D, prie Vt_5 M | sih'] sêhь D | bi] bše Vt_5 $N_{1,2}$] bešê M | imь bêše] beše imь Vb_2 | hodet'] hotetь Vb_2 | imь] — Vt_5 M | sut'] — Vt_5 M | branami] brani D] ranami Vt_5 M | naroda] narodь Vb_2 Vt_5 D $N_{1,2}$ | plêneni] + biše i N_1 | vedeni] vidêni D | sut'] — $N_{1,2}$ | ne svoju] tuju Vt_5 M. **23.** (n)ine] nine Vb_2 D *i dr.* | svoemu] + i D | imže] imiže D | bêhu] bêše D, bše Vt_5 M | sut'] bêhu D | i] — D | vsi v gori sie] v gori sie vsi Vb_2 D $N_{1,2}$, v gore siko vsi Vt_5, na gore siko v'si M | Erslmь] Erslmu N_1 | udržet'] držet N_1 | staê] sta D N_1 | etero ih'] dêênie M, dêênie Vt_5; *svrš.* Vb_2, D. **24.** ne] nine Vt_5 N_1 | ne ubo izišči gi moi] nine ubo gi moi išči istinno N_1 | nêko] nêkotoro N_1 | bez'konie] bezaknie Vt_5 | ihь — M N_1 | prêdade] — Vt_5 M N_1 | povinuti] povinni N_1 | krêposti] krêp'kosti M. **25.** že] — N_1 | nê] nêst' N_1, ne Vt_5 N_2 | prêgrêšenie ljudi sihь] ljudi sihь pregrêšenie N_1 | svoimь] + to N_1 | vsei] vsoi Vt_5, vsêi N_1 | budemь] budtь N_2. **26.** Ahiorь] Ar'hiorь M | gha] + imь M | (r)azgnêvav'še se] razgnêvav' se M] razgnêvani sutь N_1] razgnêvaše se N_2 | velьêci] velici $N_{1,2}$ | Olopernovi] + i vsi bolari ego mislećimь ubiti ego N_1 | [**26—29** *u* Vt_5 *M nema.*] **27.** moći gljut' suprotivь] mogućee govoritь i protivu N_1] moćni gltь suprotivь N_2 | ljudie bez' oružne] si že sut' bezь oružiê N_1. **28.** da] + ubo N_2 | gori] gorê N_2 | êti] eti N_2 | protnet] propnetь N_2 | da poznaet' ... mečem' protnet se] se že uvêščeno bis onem da poznaet' êko istinno ne gletь Ahiorь da vzidm' k nimь na gori i budutь êti krêposti ihь. tьgda i ta š nimi protnet' se mečemь N_1. **29.** da] i ta N_1 | uznaet'] poznaetь N_1 | kromê] razvê N_1 | inь nêstь inogo N_1 | bь vsee zmle est'] est bь vsee zmle N_1.

VI, 1. *poč.* Z. est'] že bis' N_1 | gle] glь Z | razgnêvav] razgnêva N_1] prognêva Z | Olopern'] Oloferanь Z | zêlo] — N_1 | reče] — N_1 | Ahioru] Ar'hioru M. **2.** gle] gla N_1] — Z | ljudie] ljudi M N_1 Z | izlьski] izlsci N_1 | obraneni] obraćeni N_2 | bmь] gmь Vt_5 | svoim'] + na N_1 | da] + ê Vt_5 M | iskažu] skažu Vt_5 M N_1, skažutь Z | nêst'] — N_1 bь] + inь Vt_5 M Z | Navhodonosorь] Nabukodonosorь Z | Navhodonosorь crь] Navhodonosora cra N_1. **3.** egda] i egda | poražju] poražu M N_2] porazi Z | êko] aki N_1 | čka edinogo[edinogo čka Z | asurskimь mečemь] mečemь asurskimь N_1 pogibneši] pogineši Vt_5 M Z | pogibêlьju] pogublju i M N_1 | i vьs' ... potrêbit se] — Z. **4.** Navhodonosorь] Navhodonosorь crь Vt_5 M N_2, Nabukodonosorь crь Z | gь est'] e gь N_1 | vsee zmle] po vsêi zemli N_1 | tьgda] + egda Vt_5 | že] — Vt_5 | tьgda že mečь] t'gda eg'da mečь M] i mečemь Z] i tьgda mečem' N_1 | moego] — N_1 | po] — N_1 | rebrêh'] rebra N_1 | tvoih'] tvoê N_1 | probodenь budeši i] — Z | budeši i] — Vt_5

M | ranniki] rannimi M | padeši meju ranniki izlskimi] meju ranniki izlskimi padeši Z | otdhneši] otdahneši Vt5, otahneši N2] otdah'ne Z | dondêže] doidêže Vt5 M] — N1 Z | k tomu] — Z | š nimi] — Vt5 M. **5.** že] — N2 Z | rêsnotivno] istvoe Z] + budetь Vt5 M Z | nepoćueši] nepaćueši N1] ne pomniši Vt5 M] — Z | ne] ni Vt5 M | razori] razarai N1] razorit Z | lice] ime Z | lice tvoe êže] êže lice tvoe M Z N2] êže tvoe Vt5 | obьdr'žit'] obьêtь Vt5 M N1,2 Z | otidi] otidetь Vt5 M Z | li] — Vt5 M Z] + že N2 | (mn)iši] + li Z | ne moći] — M. **6.** êa] da Vt5 N1,2] egda Z | že] — N1 | š nimi] mniši i Z | siê] + i N1] ssa siê M | ljudem'] družbê Vt5 M | dostoini] dostoinê N1, dostoino Vt5 M] dostoênie Z | muki] muku N1 Z] muke Vt5 M] + primutь i ti Vt5 M] primetь i ti Z] primeši N1,2 | sam' vkupь] š nimi Z. **7.** povelê] zapvdê N2 Z | tьgda Oloperny povelê] I zapvdê Oloferanь Z | rabomь] slugamь N1 | svoim'] — N1 | da êmu] da êmutь Vt5 M N1,2] êti Z | vedutь] v'vedutь Vt5 M] i povesti Z | i] — Vt5 Z | Vetilь] Vitêlь Vt5 M Z, Vitelь N2, Vitil N1 | prêdadutь] predadutь N2, predadetь Vt5 M N1] prêdati Z | ruki] ruke Vt5] rucê N1 | v ruki] v ruke M] — Z | snmь izlvomь] snivь izlvь Vt5 M N1, snvь izlvih N2. **8.** rabi] slugi N1 | priemše ... Olopernovi] — Z | na] da M] i N1 | kь] — N1 | goramь] + i Z | imь] nimь N2. **9.** uklonište] + se Vt5 N1,2 Z | i] — N2 | tako] abie N1 | i] + i M N2. **10.** tьgda] i tьgda N1 | že] — M N1 | nizьšdše] snišadše Vt5 M] izašadьše N1 | z Vetila] s gori Vitêla Vt5 M] pridoše] prišadьše N1 | tьgda že snve Izlvi ... vьvedoše i] i izšadьše snve Izlvi iz Vitela otrêšivše ego otvedoše ego v Vitilь Z | egože otrêš'še ... vьvedoše i i] egže otrešivše i postaviše i po sredê ljudi M, razvezaše i vedoše i v' Vitilь i postaviše i na N1 | vь Vitelь vьvedoše i] — Vt5 | ego] — N2 | postaviše] postavivše N2 | ego postaviše] postaviše ego Z | i] — Vt5 Z | i] — N2 | po srêdê ljudi: ego ... ustaviše] i načeše i uprašati čьstno každo · kaê krivina bis' da svezana ostaviše te Asuri N1 | vina] krivina Vt5 M N1 Z] + tvoê Vt5 M | ego] te Vt5 M | svezana Asuri] Asuri svezana Z | ustaviše] ostaviše Vt5 M N1,2 Z] + i N2. **11.** dni tie] dni Vt5, dni oni M, te že dni N1; *Z do 12. oštećen* | bêhu ondê] bhu oni ondê Vt5] ondi bihu N1 | Miklêê] Mihlê Vt5 M, Miha N1 | Tarmi] Daram Vt5 M | iže] — Vt5 M N1. **12.** po srêdê ... reče] tьgda Ahiorь po srêdê vsêhь gla reki N1 | že] — Vt5 M N2 | ubo] — Vt5 M | i po srêdê vsêhь] i prêdь zrakomь vsêhь Vt5 M | glь bêše] bhu Vt5] rêhь M] + ta N2 | bêše] biše N1] bhu Vt5 | ot Oloperna uprašanь] kь Olopernu i Oloperanь k nemu N1 | koliko] kako Vt5 M N1,2 | hotêše] hoteše M, hotiše Vt5, hoteše i Z | hotêše skozê slvo sie ubiti i] hotiše i ubiti skozi slovo sie Vt5, M (*me* mj. i) | koliko ljudi ... ubiti i] kko hotêhu ubiti ga za slvo eže gla N1 | slvo sie] sie slvo Z | i] — Z. **13.** ta] — Vt5 M N1 Z | Olopernь] + pričaše imь i emu začь rče bь nbski izbavitelь ihь i kada dorče imь Z (= *sve, do 14. iza:* ispvdê) | razgnêvav] razgnêva N1 | povelê] + i N1 | Izlitom'] Izltênom M, Izlitêninomь N2 | radi] — Vt5 M | me] da Vt5, M i da N1 | prêmožetь] možetь Vt5 M | snve] sni N1 | Izlvi] Izlvihь N1] + ustrašiti M | tьgda] i tagda M | i togo] togo N1 | Ahiora] Ahiorь Vt5, Arhiora M] + povelit N1 | različnimi] — M] + povelitь Vt5 M N1,2 | mukami pogubiti] pogubiti mukami Vt5 M N1 | ta] — Vt5 M N1 | nbski višni N1 | ihь] imь N1,2. **14.** egda] + že Vt5 M N2 | vsa Ahiorь] Ahiorь vsa N2 | vsa | + siê N1 | ispvdê] ispovda N1] + abie N1 | svoi] svoemь N1 | lici svoi] lice svoe Vt5 M N2 Z | mlvi] + svoi gvê N2, svoe gve Z] + svoe N1 | izliêše] + gvê Vt5] k gvê N1 | mlvi izliêše] izliêše molitvi gvê Vt5 M. **15.** gljuće] gljuću Vt5 | gi be] gь bь izlvь Vt5 M | i zmle] — Vt5 M | smotri] razumêi Vt5 M | nšemu smêreniju] spsniju nšmu N1 | lice] licь N1 | tvoihь] — Z | i] — N1 Z | ostavlaeši] ostavlaši N1 | drznujućee o tebê] drznujuće o tebê Z] drznujućei o tebê N2] služećihь ti N1] + i N1 | drznujuće se ot sebe] — Vt5 Z] drznujuće se o sbê N2, drznućee o sbê N1 | o] v Vt5 Z | svoei] svoe Z |

silê] sili | slve se] slvć se M, slveće se N_2, slvećee se Vt_5 N_1 Z | smêraeši] smêri Vt_5 M Z. **16.** i končanu plaču ubo] skončanu ubo plaču Vt_5 M $N_{1,2}$] i skončavše plačь Z | ubo i] — Z | dnь] narodь Vt_5 M | ljudi] — Z | + dêjuće i N_1. **17.** (b)e] bь Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | silu] sili N_2 | propvdê] propvda Vt_5 M Z | tь] da Vt_5 M N_1] on tbi Z | sie] — N_1 | tbê dast'] dastь tbê N_1 | tbê] — Z | nih'] — Z | pьče ti] pače ti Vt_5 N_2 Z] peča ti N_1] + ihь Z | vidiši] uzriši Z. **18.** že] bo Z | dast'] + nmь N_1 | i budi] budi i Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | posrêdê nsь] meju nami Z | že] — N_2 | godê] godi Vt_5 Z] ugodno N_1 | tbê] tbi Z | tko] tako Z] — N_1 | s] i sa N_1 | tvoim] — N_1] + budi Z | vsêmi] vsimi Vt_5 + tko N_1. **19.** priemь] skončavь Vt_5 M N_1 Z | prietь] priê Vt_5 M N_1 | večeru] — M | večeru veliju] veliju večeru Z | veliju] raskošnu zêlo N_1. **20.** sьzvanimi] szva Z | vsêmi] vse Z | isplьn'še M N_1] i isplnivše Z | postь] + i N_1. **21.** že] — Z | sьzvanimь] svzani Z | vsmь] vsêmь N_1] vsi Z | ljudemь] ljudi Z | v crêkvi] — Vt_5 M | mliše] + ba Z | vsu noćь v crêkvi mliše] i v crkvi vsu noćь moliše se N_1 | proseće] proseći $N_{1,2}$ | pomoći] pomoćь N_2.

VII, 1. Olopern že drugi danь] i drugi dnь Oloferanь Z | povelê] pvli Z | voinstvomь] voinstviju N_1] voemь Z | svoim'] svoemu N_1 | vziduť] vzidu Z. **2.** bêhu] bêše Vt_5 M, biše N_1] i biše Z | že] — Z | pêšacь boritelь] boritelь pêšac N_1 | tisućь] tisući N_1 Z | i] a Vt_5 M N_1 | êzdećihь] jezdećihь N_1, jizdećhь Vt_5 M | kromê] razvê N_1, razvi Z | ugotovaniê] ugotovanê Vt_5 M | mužь] muži Vt_5 M | têhь] tê M] tihь N_1 | ugotovaniê mužь têhь] — Z | obьelь] obьêli Vt_5 M | v] — Vt_5 M $N_{1,2}$ | eže obьelь bi v plên'] iže (v) plên' obьeli bi N_1] eže obьêli bihu v plêni plênnihь Z | bêhu] — Vt_5 M | ot stran' i gradovь] ot grad i stanovь N_2 | junoti] junosti N_2 | i ... junoti] iže bihu junoši stran gradovь Z. **3.** vsi] i vsi Vt_5 M N_1 | kupno] vkupь N_2 Z | ugotovaše] *gr.* ugotoviše N_1 | protivu] protivь Vt_5 M | Izlevom'] Izlvimь Vt_5 M N_2 | stranê] strani Vt_5 M Z | gori] gore Vt_5 M | daže] dari Z] ili N_1] — N_2 | do] — N_1 | eže] êže Z] iže Vt_5 $N_{1,2}$ | gledaet'] zritь Z | Dotaimь] Dodaima Vt_5 M | Bel'matišь] Bel'mavešь | ot mêsta ... Bel'matišь] ot mesta rekomago Belmatisь N_2 | Hel'monu] Helmoni Z | prêmo] protvu N_2 | Ezdrelenu] Ezdrelonu Vt_5 M N_2. Izdrelonu Z. **4.** sinove ... videše] snve ... videće Vt_5] i egda vidiše snve Izlvi Z | ihь] — N_1 | prostrêše] protriše N_1 Z | na zmlju] na zemli N_1 | kladuće] sipljuće N_1 | na glavi svoe] nь glvhь svoihь N_2] + i N_1 | edinodušno] ed'nod(u)šno M | mleće] + se N_1 Z | mlst' svoju êvit'] mlostь êvit' svoju N_2 Z | na] — Z | ljudehь] ljudemь Z | svoih'] svoimь Z. **5.** priemši] priêmše N_1 Z] priêše Vt_5 M | brannaê] branna Z | sêdoše] i sidoše N_1 | (te)snago puta] têsnago puti Vt_5 M, tisnago puti Z] iže tesanь putь (bêše) N_1 | stьzi] stazi N_2] stazu Vt_5 M | stьzi spravljajut'] — N_1 Z. **6.** že] — Z | okolo] Vitêlь Vt_5 M | da] êko Vt_5 M | obrête ... est'] naide N_1 | kolovožь] kolovoždь N_2 Z] kolovozь N_1 | vpadaet'] vpadaše N_1 | vedenie *gr.* viden'e Vt_5 M | vodi] vode Vt_5 M | ot strani] ot strane Vt_5 M | južne] južnie N_2, južnoe Z | povelê] pvli Z] zapvdê $N_{1,2}$ | razvrêći] razvrići M Z] zavrêći $N_{1,2}$ | vedenie vodi] vedene vodь Vt_5] vode M. **7.** bêhu obakь nedaleko] bihu že daleče otь Vt_5 M] i bih daleko ot Z | obakь] ubo N_2 | nedaleko] nedalekь ot N_2 | nedaleko mirovь] ot'mirovь Vt_5] nedaleko N_1 | z nih že] iz nihь že Vt_5 M] s kêhь N_1] i v' nihь Z | črêpahu] čripahu Z, črpahu $N_{1,2}$ | pьče] *gr.* poča Z] — N_1 | neželi] neže N_1 | pitie] pitье Vt_5] črpanie N_1. **8.** na ot njudêže pristupiše N_1] i pridoše Z | moavovi] amoatovi Z, moêviti N_1 | pridoše] — N_1 Z | šćiti] šćite M N_2 | ne v sulice ni v šćiti] ne v' sulice upvajutь ni v šćite, ne v oružie Z | gorê] gore Vt_5, gori N_1 Z | e] — Vt_5 M Z | i] — Z | na gorê branetь] na branetь gori Z | vrsêh'] vshь Vt_5 M] vsehь Z. **9.** si ubo] da ubo Vt_5 M N_2] na da N_1] i Z | sьvkupleniê] savkupleniê Vt_5 N_2, savkupleni N_1 | branь] brani Vt_5 M N_1 Z] + ne Z | prêmoći] premoći Vt_5 N_1 Z | prêmoći e] e premoći M | e] na Vt_5 M | si ubo ...

prêmoći e] na da vzmožeši premoći e bezъ savkupleni brani N_1 | straže] stražu Vt_5 M | iz] ž N_1 | črêpljut'] črêpajutъ Vt_5 M, črpajutъ $N_{1,2}$] počrpljutъ Z] + vodi N_1 | v istinu] ubo Z | umučeni] udručeni N | prêdaduтъ] predadet $N_{1,2}$ | svoi ... prêmoći moći] — Z | postavlenъ] + e Vt_5 M N_1 | gorê] iže Vt_5 M | ne mnet'] ne nadêjuć se N_1. **10.** i] — M] biše] bisi Olofernu Z | slvesa ... ego] — Z | slvesa] vsa ssa N_1 | sataliti] svêtnici Vt_5 M] svtniki N_1] velicimi N_2 | postavi] + straže Z | okrьst'] okolo Vt_5 M] ohь N_2 Z | satniki] sьtniki N_2, satnike Z] straže Vt_5 | po komuždo] po kom'ždo N_2] na komždo Z] po kihždo Vt_5 M] pri vsacêmь N_1 | istočnicê] istocê N_2] istočnici Z] istočnicêhь Vt_5 M] + okolu N_1. **11.** i] — $N_{1,2}$ | straža] + za Vt_5 Z | bêše] bis' Vt_5 M] — Z | .20. dni bêše isplьnena] isplnena bis .20. dni N_2 | pomenuše] pomankaše Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | istočnici] čisterni N_2, čistirni N_1, čisterne Vt_5 M Z | sьvkupleniê] savkupleniê Vt_5 $N_{1,2}$ | vsêhь i vь vsemь Vitili] vь Vitêlê Vt_5 M] voem' živućimь va Vitilê N_1] vsmь živućimь vь Vitelê N_2 | istočnici ... dnь êko] čisterne i ne bi v Vitili ot kudu nasititi se bi edinь dnь i Z | da ne bilo bi] da ne bi bilo Vt_5 N_2 | kudu] kudê Vt_5 | nasitili se bi] nasitili bi se Vt_5 | ili] li Vt_5 | tko da ... vsьk' dnь] i tko ne bis' nasićeniê vь grade ili nadêe edinomu dnevi meroju vode daêše se ljudemь na kiždo dnь N_1 | vsьk' dnь] vski dnь M. **12.** sьvkupleni] savkuplše se N_1 | kь Ozii] tgda Oziê svkupi vse Z | muži] + i Vt_5 M N_1 Z | že i] — Vt_5 M Z | otročeta] + i N_1 Z | vsi vkupь] vkp vsi N_1 | edinêm'] edinimь Vt_5 Z | N_1 : tьgda vsi muži i junoše i ženi i otročeta savkuplše se kь Ozii i vkpь vsi edinêm' glsomь ... **13.** rêše] riše Z | bь] be Vt_5 M N_1 | o] ot Z | zьlaê] zalaê $N_{1,2}$ Z | hote] hotê Vt_5 $N_{1,2}$, hoti Z | glati mirotvorna] glati mirotvornaê N_2] glati : mirnê Vt_5 M, mirno N_1; mirno glati Z | sь] sa N_1] s Asurei] Asuri Vt_5 M N_1 Z] | togo radi] — Z | bь] — N_2 Z | v ruki] v ruke Vt_5 M] v rucê N_1. **14.** zato] k tomu N_1] — Z | pomožet'] + nsь N_1 | prostrem] prostrêmo, prostrêsmo Vt_5, M] prêstrêmo Z | žeždi] žei Vt_5 M, žeji N_1, žai Z | pogibêli] pogibêlê N_1] pagubi Z | veliei] velicê N_1] velice Z. **15.** sьvkupite] svkupleni Z | vse] vsêhь N_1] vsi Z | iže ... nsь] — Z | da] + ne Vt_5] + sami sebe N_1 | nsь] — N_1 | prêdamo] predamь N_1 | vse] se Vt_5 M Z] — N_1] + v rke M. **16.** une] bole Vt_5 M N_1 | estь ubo] ubo e N_1 | ubo] — Z] + nmь M | plêneni blvimь] pleneni blvimo Z | živuće] — Z | neže li] nere Z | umremь] umremo Z | budem'] budemo Z | v ponoše(nie)] v ponošeni Vt_5, v ponošenie $N_{1,2}$ Z | vsьkoi (plьti) vsakoi $N_{1,2}$] vsakoe Z] vsakomu (plku) Vt_5 M | plьti] plku Vt_5 M | vidimь] vidimo Z | ženi] žene Vt_5 | nše] — N_1 Z | mruće] mruća Z. **17.** zasvêdêtelstvuemo] zasvdêtelstvuemь Vt_5 M, zasvdetlstvuimo N_2] svedokuemo Z | zmlju] zemli Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | ba] bu Vt_5 Z | nšihь] + iže maśćaetь ni po grêsêhь nšihь M $N_{1,2}$; Vt_5 Z (grêsihь *mj.* grêsêhь) | juže] jure Z | prêdaste] predast se Vt_5 M Z] v rucê] v ruce Z] v ruci Vt_5 | voinьstva] voevstva N_2] voi Z | Olopernova] Olofernovihь Z | kon'cь] + nšь N_2 Z, všь Vt_5 N_1 | krat'kь] všь M] kratakь N_2 Z | stvoriste] tvorit se Vt_5 | iže dlьg li stvoriste] — N_1 Z | suhotê] suhoti Vt_5 M N_2 | žežde] žeje N_1, žeji Vt_5 M. **18.** egda] i egda Vt_5 M] i kada Z | to] že sie N_1] tako Z | stvoren'est'] stvoreno e Vt_5 M] bisi Z | viênie] viênье Z] ridanie Vt_5 M | velie] mnogo zêlo N_1] — M | velie v crkvi veliko v crikvi Z, v crkvi velie Vt_5 M | veliei] velie M] — Vt_5 | vsm'] — N_1 | po mnogi časi] po mnoge časi Vt_5 N_1, po mnogo časê N_2, po mnogo časi Z] m'noge čase M | edinêm'] edinomь N_2, edinimь Vt_5 Z | vzьpiše] vzapiše Vt_5 Z, vzvapiše $N_{1,2}$ | edinêm'... kь gu] vzapiše vsi k gu edinimь glsmь Vt_5 M | edinêm' glasom' vzьpiše] vzvapiše edinêmь glasomь N_1. **19.** sьgrêšihom'] sagrêšimь Vt_5] sgrêšismo Z | nepravdu] + i bezakonie Z | sьdêêhom'] sadêêsmo i Vt_5 M | sьdêêhom'. bezknie] — Z | stvorihomь] stvorismo Z. **20.** ti zane] ti začь Vt_5 M] na začь Z | zane] zanê N_1 | ni] nsь M N_1 Z] + i Vt_5 M Z | tvoeju] — N_1 | mozi] prêzri Vt_5 M]

podai nsъ Z | prêdati] — Z | ispvdajućee] ipvdajućihъ Vt5 M N1 Z | te] se tbê M | iže ne znajut' te] neznajućih te Vt5 M] ne poznajućihъ te Z | te] tbe N1.
21. vъ êzicêhъ] êzici Vt5 M] — Z | kьdê] kadê Vt5 N1,2 Z. **22.** utruždeni] utruјeni N1, utvrјeni Vt5 M | biše] — N2 | utruždeni biše] bše utvrјeni Vt5 | i egda ... plači] i utruždeni plačemъ i vap'emъ i Z | vьpli] vap'i Vt5 | simi] — M N1 | uml'koše] abie umlkoše M] umlknuše N1 Z. **23.** vsta] vstavъ N2] tgda vsta Z] tgda vstavъ Vt5 M | vsta Oziê] tьgda Oziê v'stavъ N1 | oblit'] ob'lêênъ M, obliênъ Vt5 | slьzami] + i Vt5 M | oblit' slьzami] sь slzami oblit i Z | bdête] budite Vt5 N1,2 Z | i sihъ] vshъ N1 | pet' dnь] petь dni Vt5 M N1 Z | pождêmo] počekaimo Vt5 M N1] potrpimo Z | ot ga] — Vt5 M | mlstine] milosti Z] + ot ga Z. **24.** egda kko] eda kako Vt5 M N1,2 Z | otsêčetь] otvratitь gь Vt5 M] + ot nsь N1 | dast'] stvoritь Vt5 M | svoemu] tvoemu Z.
25. že] — Z | mimoš'dše] mimošadše N1,2 Z] ispuščše Vt5 M | pet' dnь] petь dni Vt5 M N1,2] dni .5. Z | pridet'] + nmь M N1 | stvori(mь)] stvorimъ N1,2 | slvesa] slvsi N1 | stvori(mь) ... glali este] predamo gradь Vt5 M Z.

VIII, 1. stvoreno est'] i stvoreno estь Vt5 M N1,2 Z | usliša] slišaše Vt5 M] sliša Z | siê slvesa] ssa siê Vt5 M] Ijuditь ssa siê Z | Judit'] Ijuditь Vt5 M N1 Z | êže] — Z | bêše] bê Vt5 M | dešći] hći N1] kći Vt5 M | Merarova] Merova Vt5 M | sna] — Vt5 | Osipa] Osipova Vt5 M N1 Z | Ozie] + sna Elai sna Êmnorь sna Edeonь sna Rapoimь sna Akitobь sna Mel'hie sna Enamь sna Natanie sna Salatila sna Semiona sna Ruvimova N2, *ispor:* Emronь, Rapimь, Elamь, Natanie, Simiona, Rumivuša Vt5, Êm'ronь, Edeonь, Rapimь, Akitop, Melhie, Elamь, Natanie, Salatilo, Simiona, Rumiova M, Amnorь, Raboinь, Aktitobь, Romivova N1, Elie, Êmora, Edeora, Rapoima, Akitoba, Melehie, Salatiela, Mesiona, Ruvemova Z | i prčih'] — Vt5 N1,2 Z. **2.** i mužь ee bê] i biše muži ee Z | ee] ne Vt5 M | bê] — Vt5 N1 | Manasiê] + bistь N1 | umrê] umri Z | dni] vrme M N1 | žetvi] žetve Vt5 M | êč'menne] ečmene N1. **3.** nastoêše ubo] ki nastoêše Z] nadstoeću ubo emu N1 | nastoêše ... rukoveti] stoêše ubo pri žanjućihъ Vt5 M | varь] teplota Vt5 M] + ili zni N1 | i pride varь na glvu ego] — Z | umrê] umri N1 Z] + ot vara Z | vь Vetilê grade svoemь] — Z | i] + tu N1 | bis] bisi Vt5 Z] bistь N1] + v' Vitili Z. **4.** bêše že] i biše Z | Judits ostavši] ostavši Ijuditь Vt5 M] + ego N2] + žna ego Vt5 M | juže] — Z | lêta tri i msci .6.] .3. lêta i .6. mesci Z | N1 : Bêše že tri lta i .6. miseci ot neliže Ijuditь vdova biše.
5. i vь višnihъ domu svoego ...] ot njudêže stvori sbê skrovnu ložnicu vь višnihъ domu svoego N1] + i Z | i] — Vt5 N2 | že] — N1 Z | svoimi] — Vt5 M Z | sь ... prêbivaše] prebivaše s(a) otrokovicami (svoimi) zatvorena Vt5.
6. i] — Vt5 Z | o črêslêhь] va očrslêhь M | vlaseninu] svitu vlasinnu i Vt5 M] + i Z | i ... vlaseninu] nošaše že cilicii na tlê svoemь i N1 | ee] svoego Vt5 M N1,2 | života ee] — Z | kromê] razvê Vt5 M | kromê soboti] kromê sobotu Z | prazdniki] prazdnikь Vt5 M] prazdnika N1. **7.** zraka] zrakomь Vt5 M N2 Z] — N1 | zêlo] zelo N2] velmi N1 Z | eiže] i iže M | ostavilь bêše] stavilь bše M] ostavi Z | bogatьstva] bogatastva N2] bogatastvo Z | mnoga] mnogo Z | eiže ... obitêlь] ostavi že ei mužь bogtstva mnoga i obitelь ... N1 | mnogo] — Vt5 M N1,2 | skotetь] skotь M | i obitêlь ... plьna] — Z] + i ot togo tvoraše milostinju Vt5, M (milostinu) Z | črêdь] črêdê Vt5 M] stada N1 | plьna] mnoga Vt5 M N1. **8.** bêše] bistь N1 | sie] — Z | vьshь] vь vsêhь M N2 Z, vь vsihь N1 | slovuća] slovući N1 | vьshь slovuća] slovuća v' vsêhь Z | êko] i Vt5 M Z | ba'] ga Vt5 M | zêlo] velmi Vt5 M Z] — N1 | bêše] obrête se N1] + ni edinьčkь N1, edanь Vt5 | iže] ki N1 | glal' bi] bi glь Vt5 M N2] rekalь bi Z | iže ... zlo] ki bi niedno zlo rekal na nju N1 | slvo zlo] zlo slvo M. **9.** ta] sa Vt5 M N2] tь N1] siê Z | ubo] že v istinu N1] — Z | usliša] sliša Vt5 M | êko] da N1 | bê] beše, biše Vt5 M Z | mimošьd'šu .5. dni] mimošadši .5. dni Vt5 M, mimošad'še petь d'ni N2, .5. dnь Z]

mimošad'šu petomu dnevi N_1 | prêdast' gradь] predast' gradь Vt_5 N_2 Z] abie že predati gradь imatь Olopernu N_1 | gradь] + i Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | Zambrii] Zambri Vt_5 M] Za abrie N_1] i Irudu Z. **10.** i pridoše] i prišad'šimь N_1 | nei] nêi N_1 | i reče imь] uprosi e Ijuditь gljući N_1 | koe] koee Vt_5] ko N_2] čto N_1 | est'] — Z | v neže] v nemže Vt_5 M Z] — N_1 | prista] — Z | v .5. dnehь] v petihь dnehь N_1] v trihь dnehь Vt_5 M] vь petь d'nehь N_2, vь .5. dnь Z | prideť] + namь Vt_5 M $N_{1,2}$ Z. **11.** ci] kto Vt_5 M Z | ga] ba N_1. **12.** slvo sie] sie s N_2 | eže] iže Vt_5 M | izvaêet'] izviêetь Vt_5 M | mlstinju izvaêet'] izvaêetь milostinju N_1 | nêst' ... izvaêet'] sie slvo ne zvedaetь milosrdie Z | pače] + že Vt_5 N_1] + eže N_2 | vzbudit'] vzbuêetь N_1 | v'žžet'] vžežetь N_2 Z, vžižetь N_1] vzdvižetь Vt_5 M. **13.** vi] — N_1 Z | šedroti] milosti Vt_5, milostine M | v smotreni] v smotrene Vt_5 M | i v smotreni ili vь voli vašei postaviste] i v razumê vьšemь položiste Z. **14.** tr'pêliv'] trpelivь Vt_5 $N_{1,2}$ | vsem'] i v to N_1] vьsimь Z | nь ... est'] i začь trpeli(v) estь Z | istomь] isto Vt_5 M, istimь Z | pokaimo] pokaite N_2 | ego] — N_1 | ego otpuščeniê] otpuščeniê ego N_2 | prosêmo] prosimo N_1 Z, prosimь Vt_5 M | sь slьzami prosêmo] + i srci skrušenimi mleće se emu N_2 *(sitno, ispod teksta).* **15.** se] nine M] ne N_2] nê Z | êko čkь bь] bь êko čkь Z | tko] — Z | že] — Z | êko] aki N_1 | raznêtit' se] razgnêvit se Vt_5 M Z, razgnivaet se N_1. **16.** togo radi] + ek' N_2] i zato Z | smêrim' emu] umilimo Z | emu] k' nemu N_1 | smêrenê] smêrene N_2 | skrušenê i smêrenê] smêrenê i skrušenê M, + srcê N_1 | Z: i v dse smereni is'kušeni | rabotajuće] rabeći Z. **17.** rьcêm'] r'cimь N_2, r'cimo N_1 Z | se] — Vt_5 $N_{1,2}$ Z | plačuće gvê] gvê plačuće Vt_5 M Z | po svoei voli] voleju svoeju Z | tko] — Z | mlstinju] milost Vt_5 M N_1 Z | grьdosti] gorêsti N_1 | ubo] — Z | o nšim' (smêreni)] o našemь Vt_5 $N_{1,2}$] o našemь umileni Z | proslvim] proslavimo Z. **18.** i] êko Vt_5 $N_{1,2}$ | ne naslêdihomь] ne slêdihomь Vt_5 M N_2, ne slidismo Z] naslêdihom' N_1 | grêh'] grêhovь Z. **19.** za ki] i za sa N_1 i za onь Z | dani] prêdani Vt_5 M Z | v'mečь i] vsmь Vt_5 M | v postiždenie] v postiĵenie Vt_5, postienie M] v ponošenie N_1] v posramlenie Z | vragom'] nepriêtelemь Z | i] mi Vt_5 M $N_{1,2}$ | i iže] a mi Z | vêm'] vimь N_1, vêmo Z | ego] egže N_1. **20.** poždêm'] poždemь v' N_1] počekaimo Vt_5 M Z | smêreni] smêrêni Z | utêšeniê] utešeniê Z | i izišćet] i vzišćetь N_1] i išćetь N_2 | umučeniê] mučeniê N_1 | vragovь] nepriêtelь Z | smêrit'] ponizitь Z | koliždo] — Z | proti] protivu M N_2 | proti nm'] nь nsь Z | besčьstni] bezь čstni Z, bez'častni N_2, bez čistni N_1] bes' časti Vt_5, bez čsti M. **21.** brtie] brê Vt_5 | êko] — N_1 Z | prozviteri] erei Z | na] i Vt_5 M | bžiihь] bžihь Vt_5 N_1 Z | iz vasь visitь] i vь višnihь rukahь i Vt_5, i va všihь rkahь es M | iz ... glanie vša] ne na slvsa vša Z | vša] vaše Vt_5 N_1 Z | dša ihь] + i Vt_5 M | v' zvedite] vzvestite Z] dvignite N_1 | vspomenut se] spomenut se Vt_5 M] vspomenete se Z | da iskuset ... svoego] — Z | sut'] + i Vt_5 M | čtut'] čte Vt_5 M. **22.** Avram'] Avraamь Vt_5 M, Abraamь N_1, Abram Z | kko ocь nšь Avram' iskušen' estь] kko iskušenь e Avramь ocь nšь N_2 | i] — N_1 Z | skrьbi] + i N_1 Z | iskušen'] — N_1 Z | bži drugь] drugь bži N_1 Z | stvoren'] — M.

23. Moisêi] Moisei Z | i vsi] — Z | ugodiše bu] bu ugodiše Vt_5 M | po mnozêh'] po mnogihь Vt_5 M | proidoše] prêidoše Vt_5 M Z. **24.** oni že iže] ini že iže Vt_5 M] a oni iže Z] si N_1 | ne] — M | strahom'] s' strahomь Vt_5 Z | v] — Vt_5 M | trpenii] trpêni Vt_5 Z, trpeni N_1 | i] + v N_1 | ponošeniê] ponošenie Vt_5 N_1 Z | protivu gn] — Z | iznesoše] iznesêše N_1. **25.** ot] êko N_1. **26.** ne mьstim' se] ne smetim se Vt_5 M | sie] se Z | trpimь] trpiem N_1] trpismo Z.

27. nь] da Z] — Vt_5 M | nep'ćujuće] napaćujuće N_1] ne pristajutь k Z | nšimь] — Z | muki] mke Vt_5 M | imi že] — Vt_5 M Z | pokažem' se] pokažemo se Z | pobolšanie] pobolšani Z] po oblahčanê N_1 | pogublenie] pogublenê N_1] pagubu Z | vêruemo] veruimo Vt_5 M Z. **28.** i rêše ... prozviteri] tьgda Oziê i prozviteri rêše ka Ijuditi N_1] i reče ei Oziê erêi Z | istinna] istina Z | v slvesêh']

v ssihь Vt_5 M | niedinogo] nied'nogo M | niedinogo poroka] poroka niedinogo N_1. **29.** nne] i nine N_1 Z | za ni] za ne M, za nasь Z | ti] — N_1. **30.** imь] — Z | i reče imь Judit'] tьgda otvća Ijuditь gljući N_1 | êko eže] êkože Z | glati] vzglati N_1 | bžiê] + sućaê Vt_5 M Z | biti znaete] biti poznaete Vt_5] poznaite biti Z. **31.** tako] i tko N_1 | tako eže] eže tko Z | rasmotrihь] + se N_1 | est' ot' ba] ot ba estь Vt_5 M N_2 Z | mi] moi Vt_5 Z | da mi bь stvorit' svêt'] da stvoritь svêtь mi (*resp.* moi) bь Vt_5 M N_2 Z] da bь naplnitь misalь moju N_1. **32.** stanête] stanete N_2, stanite M | stanête vi] i se vi vstanite N_1 | vrat'] vratêhь M | stanête ... noćiju] — Z | idu] izidu Vt_5 M N_1] + noćiju N_1 | moeju] — Z] + noćiju Vt_5 M | mlte] + se N_1 | êko] + že N_1 | rêste] riste Z | sihь dni .5.] sihь .5. dni Z | sihь dni .5. da prizrit' g'] da prizrit' gь siju .5. dni N_1 | Izle] Izlь N_1] Izlvь Z. **33.** Vi že] ot njudêže N_1 | dêlo moe] delo Z] moego dêla N_1 | i do idêže] dokolê Z] dondeže N_1] — i M | vьzvêšću] vzišću Vt_5 M | vamь] + i N_1 | ničtože ino budi] — Z | tьkmo] tko Z | mltvь] molitavь N_2] molite Vt_5 M Z | kь] — Vt_5 M | nšmu] Izlvu N_2. **34.** v mirê] v miru Vt_5 M $N_{1,2}$ Z] + budi Vt_5 M $N_{1,2}$] — bь Z | vragov'] vragomь Vt_5 M] nepriêtelь Z | nšihь] nšimь Vt_5 M | vzvrativše se] vrativši se N_1] vratiši se Z.

IX, 1. im] sim N_1 | mêsto] mesto N_1 | moleni] molenie Vt_5 $N_{1,2}$ Z | oblьkši] oblêkši Vt_5 N_1] oblêče Z | se] — N_2 | vlaseninoju] vlasinnoju Vt_5] v strunnuju svitu N_1] + i N_1 Z | položi ... svoju] i posipa popelomь glavu svoju N_1 | prostrvši] prostri N_2] prostiraše Z | kь gvê] na zemlju Vt_5 M | vzьpi] vzapi Vt_5 N_1, vzvapi N_2] — Z | kь gvê vzьpi] vzapi kь gvê N_1 | gljući] + siko N_1. **2.** oče] oca Vt_5 M Z] + ga N_1 | va] vь $N_{1,2}$ | obranenie] obranen'e Vt_5 | inoplemenik'] + rekomie prišlce [silnici bihu] N_1 | si(l)nici] silnice Vt_5 M | biše] bihu N_1 | oskvr'neni] osk'vnrenê M | svoem'] + iže Vt_5 | bedre] bedru Vt_5 M Z, bedri N_2 | + i dive N_1. **3.** ihь ženi] ženi ihь Vt_5 M N_2] ženi i čeda ihь Z | čeda ihь] čeda Z | ih'] + v rashićenie i Vt_5 | i vьs' ... razdêlenie] — Z | pomozi] + mi Z | ml] molju Vt_5 N_2 Z, mli M, molim' N_1 | vdovê] vdovi Z. **4.** ubo] bo Vt_5 M | pravaê] prvaê Vt_5 M $N_{1,2}$ Z] + i ota N_1 | onêhь] onihь Vt_5 M] inêhь N_1 | po onêhь smisli] smisli po inêhь N_1 | to] — Z. **5.** ubo] — Vt_5 M | tvoi] + mi Z | tvoi] ti Vt_5 M | prosmotreni] prosmotrenie N_1. **6.** pozri] prozri Vt_5 M N_2 Z] i prizri na N_1 | oplьčeniê] oplčenie ejuptьsko N_1 | oplčeniê eplьčeniê ejupьtska] oplčenie ejuptskoe Vt_5 M N_2 Z | spodobilь] + se N_1 | oružni tečahu] tečahu oružni N_1 | upvajuće] + se Vt_5 M | borućih] borećih Vt_5 M. **7.** prozri] pozri Z | oplьčeniê] oplčenie M Z | vь t'mê umčše e] i tam'nê umčišie M, tmê umučiše e N_2] t'moju udruči e N_1 | va mnê umučiši e Vt_5 Z.

8. i] — Vt_5 Z | dr'ža] udrьža Vt_5 M $N_{1,2}$, odrьža Z | nogi] nozê N_1] m'noge M. **9.** budête] budite Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | i] — Vt_5 M | budête i si] i si budite N_2 + gi Vt_5 $N_{1,2}$ Z | upvajut'] — N_1 | strêli] strêle Vt_5 M, streli Z] + svoe M N_2 | i v strêli] — N_1 | v ščitêhь N_2, ščitehь Z, ščitih Vt_5 M N_1 | svoe] svoihь Vt_5 M N_2 Z | v sulicahь] kolesnicahь N_1 | slavet se] slveće se N_1. **10.** znajut'] znaju Z | sam'] — Z | sam' esi] esi samь N_1 | esi] + gь N_2 Z | i gь] i hь Z | i gь ... IX_{11} ot iskoni] — M. **11.** [staê tvoê] i] — Z | oskvrniti] usiliti N_1 | žilišče] + rekući kivotь N_1 | rogь] + ot Z. **12.** usêknet' se] usiknet' se Z.

13. v sêti] v sêtê N_2] + ili v pruglê N_1 | va] vь Vt_5 Z | vь ... va] va ... vь $N_{1,2}$ | poraziši] porazi N_1 | i] *gr.* e Vt_5 M | usnêh'] ustêhь Vt_5 M N_2 Z, ustehь N_1. **14.** mnê] + gi N_2 | i i] i Vt_5 N_2 | i] — M] e N_2. **15.** budet'] i budet N_1 | mnê] — Vt_5 M Z | imene tvoego] ime tvoe Vt_5 M ženi] žene M; Z *do XII, 2 ošteć.* **16.** v množьstvê est'] e v množastve N_1 | kon'skih'] koncêhь Vt_5 M | krêpostehь] krêpostêhь N_2 | vola] vlastь Vt_5 M | gradi] grьdi Vt_5] gr'dihь oholstvo N_1 | ugodni] ugodno N_1] — M | biše] ne bistь N_1 | krot'cihь] krotkihь Vt_5 M N_1 | bis] bisi Vt_5, bistь N_1. **17.** be nbsь] gi sь nbsь Vt_5 M | i] — N_1 | tvoritelju] stvoritelь Vt_5 M | me] + nevolnuju N_1 | vapijuću] vpijuću

Vt$_5$, ѧарьjуću $N_{1,2}$ | i o] o M | drьznujuću] drzajućuju N_1. **18.** gi] — N_1 | slvo] + pravo Vt$_5$ M | va] vь Vt$_5$ $N_{1,2}$ | i] + Vt$_5$ $N_{1,2}$ | osvećeni] posvećenii N_2] otvêščani Vt$_5$, uveščani M. **19.** i vsi] i vêrni N_1 | êzici] — Vt$_5$ | poznajut'] uznajutь N_2 | ini nêstь] nêstь inogo N_1 | tebe] tbê Vt$_5$ $N_{1,2}$] + edinogo i pročaê mnoga v molitvê rče Vt$_5$ M.

X, 1. stvoreno že est'] i Vt$_5$ M] svršeno že e N_1 | prêsta] presta Vt$_5$ $N_{1,2}$ | gu] + Ijuditь i N_1 | mêsta] — N_1 | ležaše] + Ijuditь N_1 | k' gvê] predь gmь Vt$_5$ M. **2.** prizvav že] prizva že Vt$_5$ N_2] prizvavši N_1 | ote] otê Vt$_5$ M, otêtь N_2] svlče s' N_1 | sebe] sebê Vt$_5$ | vlaseninu] vlasininu M] strunnuju rizu N_1 | i svlêče] — N_1 | vdovstva svoego] svoego vdovstva N_1. **3.** omi] umi Vt$_5$ M N_1 | se] — N_1 | murrom'] muromь VO | prêdobrim'] predragimь N_1] — M | sčešla] sčesa Vt$_5$, česa M] izьčešla N_2 | obl'če] obliče Vt$_5$] oblêče N_1 | v sviti] v rizi $N_{1,2}$] svite Vt$_5$ M | radosti] *gr.* glvi *mj.* slvi Vt$_5$ M | že] — N_1 | sandali] postolê M, postoli Vt$_5$ N_1 | na nozê] na nozi Vt$_5$ M, na nogi N_1 | svoi] svoe N_1 | i] — M | prie] priê Vt$_5$ N_1 | že] — N_1 | pokovice] + naušnice N_1 | prьsteni] presteni M. **4.** nêi že] ei že Vt$_5$] iiže M] ei že i N_2] sice iže i N_1 | prida] preda Vt$_5$ M | svêtlost] svêtlosti | vse sie složenie] sie vse složenie N_1 | sili] misli N_2 | viš'dša] višadša Vt$_5$ N_2 | radi] + i Vt$_5$ M | v nei] v nêi N_1 | gь ... lêpotu] siju v nêi gь lêpotu M N_1 | vsh'] v vsehь N_2 | očesem'] očesь Vt$_5$ M] očesêhь N_2] očima N_1. **5.** rabini] rabinê Vt$_5$ | rabini svoei] — N_1 | ula] olêê Vt$_5$ M | sьsudь ula] ulê v sasudê N_1 | sočivnu] sočivnuju | hlêbi] hlêbь Vt$_5$ M N_1.
6. pridosta] pri'de Vt$_5$ M | gradьskimь] + i N_1 | obrêtosta] obritosta N_1 | čajuća Oziju] Oziju čajući N_1 | i] + s N_1 | prozviteri] brozviteri N_1 | gradьske] gradьskie $N_{1,2}$] gospodskie M] gradskimi N_1. **7.** i] iže Vt$_5$ M N_2] si že N_1 | ju] — Vt$_5$ N_2 | užasnuše se] užasni N_2] užasnu se N_1 | se] — M | viduće] diviše se N_2] i diviše se Vt$_5$ M] i divlahu se N_1 | krasotu] o krasotê M $N_{1,2}$, o krasoti Vt$_5$. **8.** ničtože] ničesoze N_1 | uprosivše] uprosiše M N_2 | ju] + i N_1 | iti] mimo iti M N_1 | tbê] + radost i svoju N_1 | tbê mlst'] milostь tbê Vt$_5$ M N_2 | slvi] proslvi N_1, **9.** i rêše] — N_2 | si] vsi N_2 | si iže] iže se N_2 | vsi] — M. **10.** Judit' ubo] ot njudêže Ijuditь N_1 | mleći ga proide vrata] proide vrata moleći ga N_1 | ta] — Vt$_5$ M | rabina] *gr.* rabine Vt$_5$ M. **11.** že] — N_2 | s vrha] iz vrha N_1 | pri] prêje Vt$_5$ M] v pri N_2 | višьsti] višasti $N_{1,2}$, višastiê Vt$_5$ M | eše] êše Vt$_5$ N_1 | idešь] ideši Vt$_5$ M N_1] — N_2 | kamo] kamo li N_1 | gredešь] gredeši N_1] grešь Vt$_5$ M N_2. **12.** ona že] êže Vt$_5$ M N_2 | dešči] — Vt$_5$ M | Evrêov'esmь] esamь Evrêovь Vt$_5$ M N_{1-2} | togo radi az'] i zato N_1 | ot lica ih'] ot nihь azь N_1 | buduće] buduće N_2 | poznahь] + êko Vt$_5$ M | zane êko] zato začь N_1 | ponizivše vi] poniziše vi M, poniziše ih v vь N_1 | hotêše] hotiše Vt$_5$ | k tomu prêdati se sami] predati se sami k tomu Vt$_5$ M | licem'] zrakomь N_1 | mlst pred' licem' vašem'] predь licemь milost všimь Vt$_5$. **13.** sь soboju] sama v sebi N_1 | gljući] + da N_1 | prêd'] pred' Vt$_5$ $N_{1,2}$ | Oloperna kneza] kneza Oloferna Vt$_5$ M | da] — N_1 | tainaê] taina Vt$_5$ N_2 | kimь] kacimь N_1 | privrženiemь] *gr.* privrženie Vt$_5$ | vzmožet'] možet' N_1 | padut'] padetь Vt$_5$ M N_2 | edin'] ni edinь Vt$_5$, ni edanь M N_1 | da ne ... voiski ego] ni edanь ot voiski ego ne upadetь N_1 | voiski] voiske Vt$_5$ M N_2. **14.** muži] muž'ci N_2 | smotrahu lice ee] — N_1 | va očeseh'] va očiju N_1 | čuêhu] divlahu Vt$_5$ M $N_{1,2}$ | o] — N_1 | *krasêtê] krasotê $N_{1,2}$, krasoti Vt$_5$. **15.** k nei] — M] ei Vt$_5$] + se N_1 | shrani] shranila esi N_1 | obrête takov' svêt] tkovь obrête svêtь Vt$_5$ M, takov' svt' obrete N_1 | snideš] snideši Vt$_5$ M | kь gnu nšmu] da pred' gna nšgo prideš' i stanešь pred' nimь N_1 *(v. 16).* **16.** egda stanešь pred' licem' ego] — N_1] ta že N_1 | ugodna] + emu N_1 | vedoše] privedoše Vt$_5$ M | Olopernovu] + i Vt$_5$ M N_1 | vьzvêstv'še] vzvêstiše Vt$_5$ M, vzvistiše N_1 | ju] — N_1. **17.** ego] — N_1] + i Vt$_5$ M | bis] bistь N_1] bisi Vt$_5$. **18.** k nemu] — Vt$_5$ M] + raz'boinici N_1 | satališ] stratizi Vt$_5$ M | uničižue] kudaetь Vt$_5$ M | evrêiske] evrêiskie Vt$_5$ |

krasni ženi] krasne žene Vt_5 M | imêjut'] imut' Vt_5 N_1 | da ne ... podobaem'] — Vt_5 M | da ne skozê ne podobno] ne podobno bi e N_1 | podobaem'] š nimi N_1.

19. ubo] juže N_2 | oponê] oponi $N_{1,2}$ | êže] iže Vt_5 M N_1 | bêše] bêaše N_1 | ot' purpire] ot purpiri $N_{1,2}$ | zmaragda] z'malda N_1 | i kamikov'] i ot kamiki N_1 | ot' kan'] ut'kanь VO. **20.** egda] i egda Vt_5 M] egda že N_2 | povelećumu] pvleću Vt_5] povlêvšu Olopernu N_2 | egda ... gu svoemu] egda že vidê lice ego abie poklonši se pred' nim'. poklekši pokloni se do zemle emu. i vavedoše ju rabi Olopernovi po poveleniju ego. N_1 | gu svoemu] — N_2] Vt_5 *bis.* | povelećumu] poveleću M.

XI, 1. ei] k nêi N_1 | гьvnuju] ravnoju Vt_5 M $N_{1,2}$ | i] — N_2 | svoem'] tvoem Vt_5 M N_{1-2} | nikolиže] nikogože N_2 | uvrêdihь] ne vrêdihь M | hotê] vshote M.

2. ašče bi ne uničižili me] ašče ne uničižili bi me Vt_5 M N_2] ašče uničižili bi me N_1 | vzdvig'l] vzdvigal' M $N_{1,2}$ | bih'] bim' Vt_5 M $N_{1,2}$ | sulice moee] sulicu moju Vt_5 M $N_{1,2}$ | na nih'] na ne Vt_5 M $N_{1,2}$. **3.** ugodno] + ti Vt_5 M | bis] bistь N_1 | tbê] tbi Vt_5] — M | da pride] priti N_1. **4.** i] — M | i reče Ijudit'] tьgda Ijudit' otvêćavši reče k nemu N_1 | êko ašče ... tvoee] — M, i tvoee] — Vb_2 N_1; êko] — Vt_5 | vslêdiši] vnušiši Vt_5 | svr'šenu veščь stvorit gь s toboju] i stvoritь gь veščь svoju s toboju svršnu N_1] + i abie ubo načetь glati sice N_1. **5.** est' v tebê] v' tebê es M | êko] ibo N_2 | emu] — Vt_5 tbê i nemu N_1 | emu toboju] — M | selnie] silni N_1 | povinujut] povinut Vt_5 M] povijut N_1 | emu] + toboju Vt_5 M. **6.** ubo] emu N_1 | premudrost] premudrosti Vt_5 M | êzikom'] — Vt_5 | est] — Vt_5 | crstvi] crstvê Vt_5 | kazanie] nakazanie N_1] nakazan'e Vt_5 M | tvoe] + vь N_1 | vladaniem'] vladanê | propvêst' se] propvdaet se Vt_5 M N_1. **7.** skvr'neno] skrveno N_1] skrovno Vt_5 | skvr'neno e] e skrveno N_1 | ne] — Vt_5 M | znaemo] znaemoe VO] znano e N_1. **8.** ubo] — N_1 | nšь] + tko M $N_{1,2}$ | razgnêvan' grêsi] grêsi razgnêvan' estь Vt_5 M N_2, grêhi razgnêvan e N_1] svoimi] svoe N_1. **9.** i] — Vt_5 M | zane] + ne M | prêgrêšivše] pregrêšivši N_2 | Izlvi] Izli N_2. **10.** ašče] oše N_2] ošče že Vt_5 M] i | ob'e] obьê Vt_5, obьêt' N_2] udržit' N_1 | i] — Vt_5 | vodi] vode Vt_5] + i N_1 | sьčitajut se] sačitajut se N_1. **11.** k tomu že se narejujut' da] ot njudêže napravljajut' se N_1 | ubijut'] ubiêti N_1 | ih'] — Vt_5 M. **12.** êže] eže Vt_5 M] imže N_2 | ne prikosnuti] + se Vt_5 M $N_{1,2}$] + i N_1 | i vino] — N_1 | olêi] olêê Vt_5 M | si] siê Vt_5 M | ino pomisliše] počisliše Vt_5 M | poprati] potratiti Vt_5 M] pripraviti N_1 | hotet'] hote Vt_5 M | skončati] končati N_1 | prikosnuti] + se N_1 | tvoret'] + i N_2 | prêdadet se] predadut' se N_1. **13.** eže] se že N_2 | pobêg'] pobêgohь M | êviti] vzvêstiti Vt_5 M N_1] zьêviti N_2 | tebê] — Vt_5 M N_2. **14.** azь] + že N_1 | i une] a una N_2 | u] o M | tebe] + i Vt_5 M $N_{1,2}$ | pomolju se bo] pomolit se bu N_2 | se] — M. **15.** mnê] + ubo N_1 | im' vzdast'] vzdastь imь N_1 | grêh'] grh' i abie N_1 | ta kada] i N_1 | budeši] budešь M] vьčneši N_1 | izlьskie] izlske Vt_5 M | êkože] êko Vt_5 N_1 | imže nêst'] ne imućee N_1 | pastira] čisla pastira M] pastirь N_2 | edinь] — N_1 | prêmo tbê] prêmu tbê Vt_5] proti tebi N_1.

16. po prosmotreniju] po smotreniju N_1] po posmotreniju Vt_5 M. **17.** zane] zato N_1 | se e] se N_1 | imь] — M | imь bь] bь ihь N_1] + na ne N_1 | imь] — Vt_5.

18. ugodna že] v istinu ugodna N_1 | slvesa siê] siê slvesa N_1 | i prêd'] i N_1 | o] — Vt_5 M | o prêmudrosti] o mudrosti N_1 | glaše] glahu Vt_5 N_1 | k] — Vt_5. **19.** nêst' takova žena] êko tkova nêstь druga N_1 | vrhu zmle] vь vsei zi Vt_5 M | i] — N_1 | v prêmudrosti] v mudrosti Vt_5. **20.** dobro] dobrê N_2 | i reče k nei ... v rukahь nšhь] ot njudêže rče k nêi Oloperanь. po istinê bь stvori dobro iže te posla pred ljudmi v ruki nše da predaši e N_1. **21.** dobrь] dobarь Vt_5 N_2 | estь obêt' tvoi] tvoi obêtь estь N_1 | stvorit'] stvoriši N_1 | moi bь] bь moi Vt_5 M | Navhodonosora] + cra M N_1 | velиê] velika N_1 | budeš'] budeši Vt_5 M N_1.

XII, 1. tьgda] + Ijuditi N_1 | ei vniti] vniti N_1] ju vvesti Vt_5 M | povelê + ei N_1 | ei] — N_1 | naredi] + ei N_1 | ei] — M | čto dast' ei] čto ei dastь N_2 Vt_5. **2.** otveća Judit'] Ijuditь otveća M] rče N_1] rče eća Vt_5 | i reče] — N_1 | nne] se nne gi moi N_1 | êsti] jisti Vt_5 M N_1 | povelêvaeši] pvlevaešь Vt_5] zapvdaeši N_1 | sь mnoju] s' soboju N_1] — M | êže sa mnoju prinehь Vt_5 | vzьêm'] hoću jisti N_1. **3.** *nast.* Z; šče] — N_2 | tebê] tebi Z | stvorimь] stvorimo Z | tbê] tebi Z] — N_2 | prьnese] prinese Vt_5 $N_{1,2}$ | ei že ... čto stvorimь tbê] tьgda Oloperanь rče ašče pomankaetь tbê čto prinesla esi sь soboju čto jisti budši i se čto stvorimь tbê N_1. **4.** i reče Judit'] koemu že otvêćavši Judit reče N_1 | živet'] živa M N_2 | vsa si] vsa siê Vt_5 $N_{1,2}$] sihь svêhь Z | dondêže] doidêže Vt_5 M] dokolê Z | stvorit'] + gь N_1 | v rucê] v ruci Vt_5 N_1 | moi] moei Vt_5 M N_2 Z | siê] siê vsa N_1 | êmože] emuže Z | povelêl bêše] pvlilь biše imь Z | i vьvedoše ... bêše] tьgda povêlê slugamь svoimь v krovь vьvesti ju N_1 | bêše] + imь Vt_5 M Z. **5.** egda vnide] ego da vnidetь Vt_5 M] ego Z | i prosi egda vnide] i egda pride prose siê N_1 | se] — Z | izlêsti] vlastь Vt_5 N_2 Z] vlstь M | prêe] prêje Vt_5, priê N_1, prie Z | na mltvu] moliti se bu Z | pomliti se] moliti se N_1 | i pomliti se bu] — Z. **6.** i] k tomu že Oloperan' N_1 | ložničarem'] ložničaromь M $N_{1,2}$ Z | da êkože] da kda N_1 | godê] godi Vt_5 Z | ei ... vьšla] ei ugodno iziti da izidetь N_1 | vьšla] izašla Vt_5 N_2] išla Z] + bi M N_2 Z] višla bi Vt_5 v'šla bi M | svoego] — i Vt_5 M | tr'mi dan'mi] — M] + i sopetь vnidetь N_1. **7.** i] — Vt_5 Z] + trimi dnmi M | ishoêše] ishoždaše N_2, ishojaše Vt_5 M | noć'mi] + i Z | Vetila] Vetela N_2, Vitêla Vt_5 M, Vitila N_1, *gr.* Vilela Z | kr'šaše] *gr.* kraščaše M | istočnicêh'] istočniceh Z | vodi] vodь Vt_5 M Z] vodnihь N_1. **8.** i egda] egda že N_1 | hoêše] vshoždaše N_2, vshoêše N_1, vsojaše Vt_5 M] + i abie N_1 | i egda hoêše] — Z | svoego] Izlva Vt_5 M N_1 Z | put'] puti M. **9.** vhodeći] vshodeći N_2] + v krovь N_1 | v krovê] — N_1 | dondêže] doidêže Vt_5 M, do ideže N_2] dokolê Z | priela bi] priêla bi Vt_5 N_1] primiše Z | svoju] — Z | piću svoju večerom'] večeromь piću svoju N_1. **10.** stvoreno] — Z | est'] bis $N_{1,2}$, bisi Z | .4. ti] četrti N_2 Vt_5, četvrti N_1 | dnь] + večeromь Z | večeru] vêčeru $N_{1,2}$, vičeru Z] + veliju Vt_5 M | k Vagau] ka Agagu N_1 | skopcu] skup'cu Z | Evrêju] Evreju N_1 | pristanet'] + kь mne N_1 | biti] prebivati Vt_5 M Z. **11.** neključimo] + est Vt_5 M | ubo] bo est N_1 Z] est N_2 | u Asurov'] Asuromь Vt_5, Asurovь M | mužem'] + svoim' N_1 | dêjući] rekući Z] rkši M | prêidet'] pridetь N_1 Z. **12.** vnide Vagau] Ragau vnide N_1] všadь Vagau Z | kь Ijuditê] kь Ijuditi Vt_5 M Z | ne sramui se] + o N_1 | dobra roda otrokovica] dobraê otrokovice N_1, dobra otrokovice M N_2 Z, dobra otrokovica Vt_5 | vniti] vnidi Vt_5 | počtue] počtuetь $N_{1,2}$] počtueši Z, počtiši Vt_5 M | se] + s toboju N_1 | licem' ego] nimь Z | i êst'] jiši N_1] êsti Vt_5 Z, jisti M | š nim'] s' nimь N_2 | i pьet'] i piti Vt_5 M Z. **13.** emuže Judit' otveća] i reče Judituь Z] emuže Ijuditь otvćavši rče N_1 | kto] + že Vt_5 | protiv' reku] protivu reku Vt_5 M Z, reku suprotivь N_1 | gu] gnu M. **14.** eže] čto Z] + budetь $N_{1,2}$ Vt_5 Z | blgo ... ego] predь očima ego blgo i predobro Vt_5 M | blgo ..... vse dni] pred' očima ego ugodno emu · sie mnê budetь predobro vь vse dni N_1, ugodno i prêdobro predь očima ego · vse stvoru i čto budetь ugodno emu se mnê budetь prêdobro vse dni Z | prêdobro prêdь] predobro predь N_2 Vt_5. **15.** vsta i] — Z | š'dši] všadši Vt_5] stav'ši N_2] vnide i Z. **16.** *u* M *nema;* srce] i srce Z | poraženo] poraženoe N_2 Vt_5 | Olopernovo poraženo] poraženoe Olopernovo N_2 | bêše] bis M, bisi Z | gore] gorêe M] i goriše Z] vžizaemь N_2 | v pohotênie] v popotenie N_2] v pohotь Vt_5, v pohoti Z | ee] — M. **17.** i] tьgda N_1 | pii] poidi Z | mlst' obrête] obrête mlst' N_1 | prêd'] preda M $N_{1,2}$ Z. **18.** gi] + moi N_1 | kromê vsêh'] v vshь Vt_5 M] veće vsêhь Z | dni] dnehь M. **19.** priê i] priêtь i Z] — Vt_5 M | êst'] ji Z | pi] pitь $N_{1,2}$ | prêd' nim] pred' nimi Vt_5 M | eže] êže $N_{1,2}$ Vt_5 | ugotovala bêše] ugotovala biše Vt_5, biše ugotovala N_1 |

prêd ... XII, 20] vina mnogo veće neže vse dni života svoego pilь biše Z. **20.** i vesel' ... vino] ot njudêže stvorenь bistь k nêi vesel' Oloperanь abie že pi vino mnogo N_1 | pi že mnogo vino zêlo] poneže vino mnogo zêlo pi Vt_5 M, pit že vino mnogo zelo N_2 | eliko že] eliko N_2] + ni M | nikoli že] nikoli Vt_5 M.

XIII, 1. egda že večer' bis] večeru že biv'šu N_1] i egda večerь bisi Z | pospêšiše] + se Vt_5] razidoše se Z | rabi slugi N_1 | ego] — N_1 | Vagao] Vagau Vt_5 M N_2 Z, Ragau N_1 | ložnice] + krovь Vt_5, i k'rovь M. **2.** bêhu] i bihu Z | že] — Z | utrueni] utruždeni N_2 Z, utruјeni N_1 Vt_5 | ot vina] vinomь N_1. **3.** bêše] i bi Z | XIII, 3—4: vstavši (za ostavši) že Ijuditь sama v ložnici v posteli i Oloperanь veliemь opit'emь usplenь N_1. **4.** Olopern že] i Oloferanь Z | opitiem'] pitiemь Vt_5 | usplen'] usapьlenь Vt_5 M N_2 | veliem' opitiem' usplen'] usnuvь opitiemь Z. **5.** reče] + že Vt_5 M $N_{1,2}$] i reče Z | svoei] — Z | da stoit'] da prestoitь N_1 | vьnê pred'] vani pred Z | i stržet'] i strêžet Vt_5] i strići Z | vьnê ... i stržet'] pred vrati vanê udu ložnice i tu da strêžetь N_1. **6.** sta že] i sta N_1 Z | postelju] posteleju Z | prêd' postelju] pri posteli N_1 | moleći se] + bu Vt_5 M | ustnah'] ustnu N_1, ust Vt_5 M, ustnamь N_2 | v ml'ku] *gr.* vladiku Vt_5 M | i ustnah' gibaniem' | takmo gibljući usti Z. **7.** me] + gi Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | si] sa Vt_5 M Z | dêla] dêlo N_1 Vt_5 Z | vьzvedi] vzeti Vt_5 M] vazdvignuti N_1 | i] — Z | eže] juže N_1 | toboju ... da] tbe moći i toboju N_1 | moći] *gr.* pomoći M | da smislh'] smislihь da $N_{1,2}$ Z. **8.** se reče] sie doizreče N_1 | bêše] stoêše N_1 | pri zglavi] pri zglavii N_1] pri glvi N_2 | visêše] višaše Vt_5 M] visiše N_1 | visêše otrêši] višaše i otreši ga M] i nizvisivši i izvleče i N_1 (i *d.* XIII, 9.) | i gda ... otrêši] i vze mečь ot stlpa u postele ego Z. **9.** že] — Vt_5 M | i] — Z | êt'] + i za N_1 | i êt' ... ego i] êko čku glvu ego Z | rče] prireče N_1. **10.** udari] i udri M] i vadri Vt_5] i udari $N_{1,2}$ Z] + i N_1 Z | po šii] po gr'lu N_1 | i] + abie N_1 | usêknu (usiknu N_2, usikьnu Z)] usêče N_1 | i sne ... glavu ego] — N_1 Z | ego] emu M | ob'vi] obi N_2. **11.** po malê] polahku N_1 + času Vt_5 M | i po malê izide] — Z | izide] izidu M | prêda] da N_1 | vь vlagališče] v lagališče M $N_{1,2}$ Z. **12.** i] i abie N_1 | izidota] izidosta Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | dvê] obê $N_{1,2}$ Vt_5, obi M Z | svoem'] svoemu N_2] eju Z | êko] aki N_1 | stani] stražane Vt_5 M | obš'dši] pred'šadši N_1 | udolie] udoliê $N_{1,2}$ | pridota] pridosta Vt_5 M $N_{1,2}$ Z. **13.** z daleka] iz daleka Vt_5 M] + k Vt_5 M $N_{1,2}$ | i rče Judit' z daleka] ot njudêže Ijuditь rče k' N_1, iz daleka reče Juditь Z | stražem'] stražamь Vt_5 M N_5 Z | mirovь] — N_1 | otvorête] otvorite Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | vь Izli] v zli Z. **14.** slišaše] uslišaše Vt_5 Z | prizvaše] prizvavše N_2 | *red r.:* egda slišaše ljudi glsь mužski ee abie ... N_1, egda uslišaše muži glsь ee Z, i prizvaše prozviteri grada i stvoreno e egda uslišaše mži glsь ee Vt_5 M.

15. i] — Vt_5 M | stekoše se vsi ljudi] stekšim se imь vsêm' N_1 | vsi ljudi k nei] k nei vsi ljudi Vt_5 M N_2 Z | do vekšago] ot naiman'šega do naivekšega N_1, otь malihь do velikoga Vt_5 M, ot malihь dare do velikihь Z | mnêhu] mnêêhu N_1 | ju] — N_1 | prišьstnu] prišast'nu N_2 Vt_5 Z, prišasnu N_1. **16.** svêtilniki] duplêri i N_1] + svoe Z | obstupiše ju] i obstupiše M, i ostupiše i Z | vsi] — N_1 | vstupivši] stavši N_1 | na višnee mêsto] na višne mesto M N_1 | višnee] višne N_2 Vt_5 | egdaže vsi umlьknuše] umlknuvšimь vsêmь N_1] i egda umlknuše Z. **17.** rče Judit'] tьgda Ijuditь otvrze usta svoê i reče N_1 | hvlête] hvlite Vt_5 M Z | ga ba] ba ga M | ostavlaet'] ostavit' Z | upvajućee] upvajuće N_1 Z. **18.** i vь] i se v' N_1 | mnê] mni Z | rabini] rabinê Vt_5 M N_1 | v rucê moi] v rucê moei M N_2 Z, v ruci moei Vt_5 | ubi v rucê moi vraga ljudi svoih'] ubi nepriêtela ljudi svoihь v rucê moei Z, ubi vraga v rukah' moih' ljudi svoihь N_1. **19.** i izьmši] i iznamši Vt_5 M N_1, iznamši Z | iz vlagališča] iz lagališča N_1 Z | svoego] — Z | glvu Olopernovu] Oloferna kneza i Z | se est'] se Vt_5 M Z | Oloperna] Olopernova N_1, Olofernova M | voinstva] vojinstva N_1 | vzležaše] ležaše N_1 Z, lêžaše Vt_5 | idêže gdê Z | i] ego Z | i se opon'... gь

bь nšь] i se opona . v nêiže ležaše v svoemь pьênstvê . idêže i porazi i rukoju ženi gь bь nšь N_1 | vzležaše] ležaše M. **20.** živet'] i estь N_1 | ubo] — Z | ta] — Vt_5 M] tae N_1 | shrani] sabljude Vt_5 M N_1] sabljudi Z | me] gь bь i Vt_5 M | i] — N_1 | ot sudu] ot sudь Vt_5 M N_2 Z | iduću] greduću N_1 | i ondê prêbivajuću] *gr.* i ondê prebivajuća Z] — Vt_5 M N_1 | ot nudь] ot onudu Z] ot sudu Vt_5, ot sudь M | sêmo] simo $N_{1,2}$] — Vt_5 M | vzvraćajuću] vraćajuću Vt_5 M N_1] vraćajuća Z] + se Z | pusti] otpusti Vt_5 | rabinju svoju gь] gь Z] gь rabi svoee N_1 | poskruneniê] sposkruneniê Vt_5] oskvrneniê Z | prizva me] + k Vt_5 M Z | vmь] *gr.* va me N_2 | veseleću] voleju Vt_5 M | vmь ... oprostini vašei] i nine v'zvêšću vm' o premoženi moemь i o-prostini všei i o izbvleni N_1 | i izbvleni] i o izbavleni i Z, i o izbvleni Vt_5 M, o izbvleni i N_2 | oprostini] prostini M N_2 Z] oprostinê Vt_5. **21.** ispvdaite se] i ispvdaite M | vsi] — Z. **22.** vsi že] i vsi Z | gvê i] gvê Vt_5 M N_2 Z | vsi ... gvê] tьgda pokloniše se gvê N_1 | rêše] rekući Z | bь] gь Vt_5 M Z | blvi te ... — XIII, 23 reče k nei] — N_1 | vse vragi] vse neprиêteli Z. **23.** k tomu že ... reče k nei] i reče ei Oziê knezь ljudi izlskihь Z | blna esi ti] blna ti esi Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | ba] — M N_1 | višnago] tvoego N_2 | kromê] veće Vt_5 M Z | vrhu zmle] na zmli N_1. **24.** blnь] + gь N_1 Z | vь êzvi] vь êzvê M N_1 | glvi] — Vt_5 M Z | kneza] knzi M | vragov'] neprиêtelь Vt_5 M Z. **25.** tko] — N_2 | vzveliči] + tko N_2] + se M | ne otidet'] ne v' nidet Z | ot ust' ljudi] otь ustь čkь Vt_5 M | spomenut] vspomenut N_2 Z | se] — Vt_5 M Z | gne] — N_1 | zane] zač Z | ne] — N_1 | pošćede] pošćedi N_2 Z] pomilova Vt_5 M | tvoee] tvoe Z | za bêdi] za bidi Vt_5, za biti M, za bêdu Z | naroda tvoego] naroda svoego N_2 | padeniju] — Vt_5 M Z] + nšmu N_1. **26.** k tomu] i k tomu Vt_5 Z] i tomu M | že] — Z | prizvan'] i zvanь Vt_5] izvanь M] zvanь Z | rče emu] rče k nemu N_1 | emuže] egože M] koga Vt_5 Z | ti] — N_2 | svêdêtelstvova] svdêkova emu Vt_5] svêdokova M Z | da] — Vt_5 M Z | ot vragov'] ot vragь N_1] ot neprиêtelь Vt_5 M Z | ta] da M Z | v] — N_1 | v rucê moi] v rucê moei M N_2, v ruci moei Vt_5, v ruci moi N_1. **27.** eda] i da Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | iže vь uničiženi] ki uničiži v' Vt_5] iže uničiži v' M Z | uničiženi] uničiženie N_2 | svoee] svoei Vt_5 M Z | uničiži] — Vt_5 Z | tbê] tebi Vt_5 M | gle] reki Vt_5 Z] *gr.* ke M | egda] iže egda M] êko egda N_1 | êti budut' ljudi Izlvi] ljudi Izlvi êti budutь N_1 | mečem' prosti zapovêm' rebra tvoe] mečemь zapovêmь prosti rebra tvoê Vt_5 M (zapvdamь), mečemь zapvimь prosti rêbra tvoê Z. **28.** užasn' ot straha] ubêždenь predь strahomь N_2] ubêenь predь srahomь N_1] ubьenь predь strahomь Vt_5 M] obižden strahomь Z | licem' svoim'] na lice svoe Vt_5 M N_2 Z | pade licem' svoim' na zmlu] na zmli pade na lici svoi N_1 | i] — Vt_5 M N_1 Z. **29.** potom že] i potomь Vt_5 M Z | priem'] priêt Vt_5 M, priê N_1 Z | okriêv'] okrêpitь Vt_5 M] ukrêpivšu se emu N_1 | pade] pripade Vt_5 M N_1 | i pokloni se ei] — N_1 | i reče] reki Vt_5 M. **30.** blna] bžna N_2 | tvoego] + da Z | Êkovli] Iêkovli Vt_5 M | êzicê] êzici M N_2 Z, ezici Vt_5] + tvoemь N_1 | iže] ki Vt_5 | slišit'] uslišitь Vt_5 M. Z.

XIV, 1. reče že] i reče Vt_5 M Z | slišête] slišite Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | me] mene N_1 | br(a)tê] brtie $N_{1,2}$ | obêsite] obêsête N_2, obisite Z | na mirêhь] na mirihь Vt_5 M N_1 Z | nšh'] všihь Vt_5 M N_2 Z. **2.** bo] — Vt_5 M Z | ibo egda] i budetь egda $N_{1,2}$ | da] — $N_{1,2}$ | da vzmet'] vzmite Vt_5 Z | kьždo vsь] vsi Vt_5 Z | izidete] izidite Vt_5 M N_2 Z | ustrmleniem'] ustromleniemь Vt_5] umileniemь Z | sь ustrmleniem' . da snidete dolu N_1. **3.** prêlogotai] prologatai Vt_5 N_1 M Z | potrêbno] potrebno M Z | pribêgnutь] pribegnutь M, pribignutь Z] + kь Vt_5 N_1 Z, M (ka) | zbuditi] vzbuditi Vt_5 M Z] da vzbudetь N_1. **4.** egda] i egda Vt_5 M N_1 Z | že] — Vt_5 M Z | voevodi] voevode M | Olopernovu] + da vzbudet' i n' branь N_1 | usêknen'] usêknoven N_1] usiknenь N_2] usêknutь Vt_5 M, usiknutь Z] + i M | trupь v svoei krьvi ležećь] trupь ležećь v krvi svoei N_1 | napadet' na ne strahь] i abie strahь veli napadetь na ne N_1. **5.** egda že] i egda Vt_5

M Z | e] — Z | bežeće] *gr.* bižeći Z | idête] idite N_1 Vt_5 Z | svobodno] z drznoveniem' mnogimь N_1 | gь] — N_2 | skrušitь] skrušaetь Z. **6.** ostavl'] ostavalь Z] i ostavalь N_1] ostavь Vt_5 | ezičьsku vêru] veru ezičasku N_1 | vêrova bu] abie bu istinnomu verov' ti početь N_1 | mesa] meso $N_{1,2}$ Vt_5 | pertomie] partêmie Vt_5 par'temie M] + svoee N_1 | neokroistva] neukroistva N_1, neokrovstva Vt_5 M N_2 Z | priloženь] priseženь M, priženь Vt_5 | est'] bis N_1 | k] — Vt_5 M | ljudem'] — Vt_5 M | Izlvom'] Izlvimь $N_{1,2}$ Vt_5 Z | roda ego] ego roda Z | ego] + darl Vt_5 M Z | dne] — Vt_5. **7.** abie že egda] i egda Vt_5 M Z] i egda abie N_1 | vzide dnь] dnь bis se N_1 | na mirêhь] na zidu N_1 | priê že edinь že kъždo] priêt' že edinь každo N_2, i priê každo ih' N_1, i priêše edinь každo Vt_5 M, i priêše každo Z | izidu] izidoše Vt_5 M Z | s veliem'] s velikimь N_1 Vt_5 Z | kličem'] r'ptomь N_1 | vъplem'] v'рьemь N_2, vap'emь Vt_5, vapiemь Z] vaplstviemь N_1. **8.** iže] eže $N_{1,2}$ Vt_5 Z | prêlogatai] prologatai Vt_5 M] prologati N_1] prilogai Z] + tude N_1 | kь krovu Olopernovu potekoše] potekoše k' krovu Olofernovu Vt_5 M Z. **9.** k tomu] i k tomu N_1 | i si] iže N_1 Z] + ki Vt_5 | v krovê bêhu] bêahu v krove N_1] v krovêhь bhu Vt_5] v' skrovihь bihu Z | prišd'še] pridoše Vt_5 M Z | i prêd' vььstiem' ... da ne ot] i pred vrati v'šastiê šatora idêže bêše ložnica strêgućei i zbueniê radi hitrosti mišlahu smućenie da ot ... N_1, i prêdь (pridь) ložniceju štrpćuće skozi vzbuždenie (vzbujenie) smućenie hitrostiju mišlahu da (ne) ot Z (Vt_5 M) | na] da Z] da ne Vt_5 M] + da N_1 | kl'ćećih'] kličećihь Z] kričećihь Vt_5 M | vzbudit se] vzbudil se bi Vt_5 M $N_{1,2}$ Z. **10.** (ni)ti] ni Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | ubo] bo Vt_5 Z | smêêše] smêše N_2 Vt_5, smiše Z] smên' biše N_1] + v N_1 | krov'] skrovь Vt_5 M Z | sili] — Vt_5 M Z | sili asurske] asurski Vt_5 Z | otvrêsti] otvrêstê Z] otvoriti Vt_5 M. **11.** na] da N_1] — Z | voevodi] + ego Vt_5 M Z | i] + s' M | vsi starêšini] vse starišini N_2 Z, vse starêišinê Vt_5 M | voiski] voiske Vt_5 M Z | asurske] asurskie N_2] *gr.* asuke M | ložničarem'] ložničaromь Vt_5 M Z | na egda ... ložničarem'] da egda prišadšimь voevodomь i tisućnikomь sili asurske i starêšinmь rše ložničaromь N_1.
12. vnidête i izbudête] vnidite i vzbudite Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | i] ego Vt_5 M Z | izidoše] izšadše N_1 Z, iz'šad'ši M, išadši Vt_5, izašad'še N_2 | iskr'tinь] iz'svr'nь Z | svoih'] + i N_1 | smêni] smeteni Vt_5 M Z | izvesti ni] vzdvignuti nas' N_1 | ni] ns' Vt_5 M | na n' Z. **13.** vš'd'] vnide Vt_5 M Z | Vagau] Vagao N_2, Gavao N_1 | ego] Olopernovu N_1] + i Vt_5 M Z | oponom'] Olopernomь N_1, Olofernomь Vt_5 M Z | vspleska] vspleskav' N_1 | nerьćevaše] mnêaše N_2, mnêše Vt_5 M, mneše Z | i speća] e speće Z. **14.** i N_1 | gьnutiê] ganutiê N_2 Vt_5 Z] + ego ne ču Vt_5 M Z | ležećago vide] — Vt_5 M Z | vide] čuveniemь ušiju prie N_2 | pristupi] + približi se N_2 | vidêv že] vidê N_2, i vidê Vt_5 M] vidi Z | bez' glavi] + ležećь N_2 |bez' glavi Olopernovi] bezь glave i Vt_5 Z, M (glvê) | ležeć' okr'vavlen'] okrvavlenь N_2] krvavь ležećь Vt_5 M, *gr.* krvavь ležeće Z | nь egda ... na zmli] i egda ni edinogo ganeniê ležećago čuveniemь ušiju priê i pristoplь približi se ka oponê i otvr'ze ee i vidê trupь bez' glavi ego v svoei kr'vi ležećь na zmli N_1] + i Vt_5 M N_1 | vz'pi] vzapi Vt_5 M] vzvapi $N_{1,2}$ Z] + že N_2 | veliemь] velikimь N_2 | s plačem'] — N_1 | rastrza] razdra Vt_5 M | rizi svoe] svite svoe Vt_5 M] + s plačemь N_1. **15.** i vš'dь] i všad' Vt_5 M N_2 Z] egda N_1 | v krov'] — Vt_5 M Z | Juditi] + v krovê N_1 | ee] — Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | i] — Vt_5 M Z | k ljudem . i reče (XIV_{16})] i reče k ljudemь Z. **16.** reče] — N_2 | žena] vdova Vt_5 | posramlenie] + na zmli N_1 | ubo] v istinu Vt_5 M Z | leži] ležit' Vt_5, M *gr.* lelitь Z | leži na zmli] na zmli ležitь N_1 | i] — Z | glva] glvê N_2, glve Vt_5 M. **17.** iže] eže N_2 i Vt_5 M N_1 Z | slišaše] videše M, vidiše Vt_5 Z | knezi] voevodi i knezi i starêšini N_1 | sili] silni Z] — N_1 | asurske] asurskie Vt_5 M N_2 Z] + zmle . tudie vsi N_1 | rastrzavše] rastrzaše $N_{1,2}$ Vt_5 Z] + vsi Vt_5 M N_2 Z | svoe] + i smeše se M | nepostoen'] nepostoênь Vt_5 N_1 Z | strahь i] — Vt_5 M | napade] pride $N_{1,2}$ | smutiše] smeše Vt_5 M Z | zêlo] — Vt_5

M | i smutiše se zêlo misli ihь] i smutiše se misli ihь zelo N_2, i misli ihь smutiše se velmi N_1] i s'meše se v misli ihь Z. **18.** stvoren'] i stvorenь Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | est'] bis Vt_5 M Z | vьplь] vapl' N_2 vapai Vt_5 M Z] vьplь neudobnь] strahь neudobanь i vapai nepostoênь N_1.

XV,1. vse] — Vt_5 M Z | že ... sliša] sliša voinstvo vse Oloperna usêknovena N_1 | voinstvo Olopernovo sliša êko usêknut (usiknut) estь Vt_5 M (Z) | pobêže pametь i svêt' ot nih'] tude padu i pametь i svet' ihь pobêže N_1 | edinêm'] + glsomь i N_1 | trepetom'] + i strahomь Vt_5 M N_2 Z | pospêh'] spêtь *gr.* za spêhь Vt_5 M, spihь Z | vzeše] priêše Vt_5 M Z. **2.** ni] — Z | iskr'nnim'] iskr'nimь N_2 Vt_5 | glavu] glave Vt_5 M, glvi Z, glvi svoe i N_1 | vse] v'sa M] + i pobêgoše Vt_5, i bêžaše M] + pobigoše Z | ubêgnuti] + hotêće N_1 | Evrêov'] Evrêi N_1] Evreêmь Z, Evrêomь M | oružne] oružiê N_1 | na se] na sie N_1 | pečahu se] i pečalovahu N_1 | skrbeće Z] i skrbeće Vt_5 M | polskih'] polnihь $N_{1,2}$ Z | po stzah'] stagnah' Vt_5 M | hlьmovь] hlmi Vt_5 M Z. **3.** vidêvše] i egda vidiše N_1 | že] — $N_{1,2}$ | ubo] v istinu Vt_5 M Z | nizьš'd'še] i vzidoše Vt_5 M Z | trubami] — Vt_5 M Z | vьpijuće] vap'juće N_2] vijuće Z | bêžećee ... po nih'] bežeće Asuri i nišadše dolu i abie po nihь šad'še trubami i s vikanimь vь slêdь ih' N_1. **4.** nesьvkupleni] nesavkupleni Vt_5 $N_{1,2}$, nevskupleni Z | v bêgь] — N_1 | gredêhu] + aki N_1 | potopleni] + a Vt_5 M N_1 Z | že] — Vt_5 M Z | goneće] + e Vt_5 M $N_{1,2}$] + i Z | ubiêhu] i ubiêhu e N_1] biêhu Z | mogli bi] možahu Vt_5 M Z. **5.** posla že Oziê] tьgda Oziê posla N_1 | po] *gr.* pro M | vladani] vladanêhь Vt_5 M N_1] vladaniêhь Z | Izlvih'] izlskihь Vt_5 M. Z. **6.** vsьkogo ubo vladaniê gradь] i ot vsh' vladani Vt_5 M Z] da pridutь N_1 | izbrane] izabrane N_2] iz'brani, izabrani Vt_5 M Z | oružne] oružnee i N_1] — Vt_5 M Z | poslaše] posla Vt_5 M $N_{1,2}$ Z | dondêže prišli bi na] dari do Vt_5 M] daže do Z | koncь] konce $N_{1,2}$] konacь Z. **7.** proči] a proči Vt_5 M N_1 Z | že] si N_1] — Vt_5 M Z | iže bêhu vь Vetilê] iže vь Vitili bihu ostali N_1 | v stani] v stane Vt_5 M N_2 | asurske] asurskie Z | i rubež'] i rubeži ihь Vt_5 M Z | iže bêžeće Asuri ostavili bише] — Vt_5 M Z | i okr'cani bêhu zêlo] i okrcaše (Vt_5 okr'caše) se vel'mi Vt_5 M Z | v stani ... vь Vetilь (XV,8)] v skrovišča i v stanišča asurskaê i obrêtu blago mnogoe eže Asuri bêžeće ostaviše . vzimajuće nošahu va Vetilь i N_1. **8.** si] vsi N_1 i vsi Z] i si Vt_5 M | ubo iže] — Vt_5 M Z | vsa] i v'sa M | bêhu ihь] ihь bhu N_1 | vzeše] nosiše N_1 | tko da ... otь rubežь ihь] i obogatiše se rubeži ih' Vt_5 M Z | i vь vsem' dvižućem se] v' vsemь dviženem se N_2] i v'vshь dvižućihь se N_1 | ihь] — $N_{1,2}$ | vekšago] velago N_2] velikago N_1 | vsi bogati bili bi ot rubežь ihь] bogatstva Vt_5 M] naplniše se ot vzetiê ihь N_1 | rubežь] rubeža N_2. **9.** Ioakim že] Iokim že] ot njudêže Iokam' N_1 | veli] veliki Vt_5 M N_1] *gr.* toliki Z | zь] iz N_1 Z | sь] i sa M | sь ... prozviteri svoimi] sь ... svoimi prozviteri N_1 | da vidit' Judit'] da Ijuditu videtь N_1. **10.** êže] ona že N_1 | k nemu] + abie N_1 | blviše ju vsi] v'si blviše ju M | vsi] — Z | glsm' gljuće] gljuće glsmь N_1. **11.** s'dêê] sadêê Vt_5] sadê N_1 | mužьski] mužski N_1] mužskie Z, mužaskie Vt_5 M | i] — N_1 Z | se] *gr.* e Z | zane čista roda esi] zane čistotu vzljubi $N_{1,2}$ Z] začь čistoću vzljubi Vt_5 M] + i k tomu N_1 | tvoem'] svoemь Vt_5 M Z | drugago] drugoga Vt_5] inogo N_1 | i] — $N_{1,2}$ | tgo radi] zato Vt_5 M Z] + i N_1 | ukrêpi] ukrêpit' Z | ruka gna ukrêpi te] ukrêpi te ruka gna Vt_5 M | i] — N_1 | togo radi] zato Vt_5 M Z | budeši] bdi Vt_5 M | budeši blna] blna budeš' N_1. **12.** dьnmi že .30. edva] po dneh' že .30. i .2. N_1] i za .30. dni edva Vt_5 M Z | rubeži asurski] ošastiê asurskaê N_1 | Izlvihь] izlskihь M Z. **13.** že] — Vt_5 M Z | vsa] — Z | eže] + bše N_1 | Olopernova] + bêhu M | v blazê] v blazi Z | bivšaê] — Vt_5 M Z | skazana sut'] ukazana bše Vt_5 M Z | daše] + e N_2 Vt_5 Z] i predstaviše N_1 | Juditi] + vsa êže prinesena sutь N_1 | i v rizahь i v bisêrêhь] i v rizahь i v biserihь N_2, i v biseri i v rizahь Vt_5, i v biserê i v rizahь M N_1 | stežani] stežanii N_2 | i] — M |

ei] Ijudite N_1, Ijuditi Vt_5 M] — N_2 | vsa] — M N_1 | ot] — N_2 | ot ljudi] — Vt_5 M] + Izlvihь N_1 | v zlatê .. ot ljudi] — Z. **14.** veselahu se] radovahu se N_1 | sь ženami i dvami i junošami] sa ženami dvi junoti N_1, i ženi i dêvi i junoše Vt_5 M, muži i ženi i dvi i junoše Z | organêh' i guslêh'] organêhь i guslêhь N_2 Z] guslehь i organêh' N_1.

XVI, 1. vspê pês siju Juditь] Ijuditь vspê pêsnь siju Vt_5 M (— siju) Z, vspe Ijuditь pêsanь siju N_1] + gvê Vt_5 M N_1 Z. **2.** načnête] načnite N_1 Vt_5 Z | v tumpanêhь] (v) bubnehь N_1 | prepoite] pripoite Z] poite N_1 Vt_5 | psmь novi] pêsnь novu Z] pêsni novie N_1 | i] — Vt_5 | prizovite] prizivaite Vt_5 M N_1 Z. **3.** e] nasь M N_1] ni Vt_5 Z | iz ruki] ot rukь N_1 | vragovь] vragь Vt_5 M N_1 Z. **4.** ot gorь] z gore Vt_5 M, z gori N_1] iz' gorь Z | ot sêvêra] ot sêvera Vt_5, ot severa N_1 Z | v množstvê ... množstvo] v množastvê ... množastvo N_1 Vt_5 Z | krêposti] si li N_1 | svoee] tvoee N_1 | udrža] odr'ža N_1 Z | potoki] potoke Vt_5 M Z | i koni] i kone Z | udoliê] udolie Vt_5 M. **5.** že se] se N_1] bo Vt_5 Z | vshodećь] vhodeć Vt_5] — N_1 | i] — Vt_5 M Z] vlaze N_1 | junoši] junoše N_1 Z | oružiemь] + i N_1 | dati v rashićenie] v rashićenie dati Vt_5 M. **6.** že] — M | vsmogući] vsmgi Vt_5 Z] — N_1 | uvrêdi] vrêdi N_1 | preda i] prêda ego Z, preda ego Vt_5 M N_1 | v rucê] v ruki Vt_5 M Z | (preda) i v rucê ženi i] (preda) ego v plên' i rukoju ženi N_1 | posrami e] posrami ego Vt_5 M Z. **7.** ne] ni Vt_5 M Z | ot junošь] ot junotь Vt_5 M | že] — Vt_5 M Z | Titanovi] Tatanovi Vt_5 M | i] e N_1 |niže] ni M | pred'staviše] protiviše N_1 | se] — M Z | deščі] hći Vt_5 M | Merarova] *gr.* Mirarova Vt_5, Mararova Z | svoego] ee Vt_5 M Z | razori i] razzori i N_1] razori ego Vt_5 M Z. **8.** svleče] i svlêče Vt_5 M, i svlêčê Z | ubo se] se ubo Vt_5 | se] — M Z | vdovstva] + svoego N_1 | v radosti] — N_1 | radosti] radostь Vt_5 M Z. **9.** pomaza] i pomaza N_1 | mastiju] mast'mi N_1 | sveza] i sčesa Vt_5 | krunu] korunu Vt_5 M] + vzloži Vt_5 M] + vloži Z | sveza ... i krunu] pročešla i načini vlasi svoe i okruni glvu svoju N_1 | na prehinenie] na prihinenie N_1. **10.** sandali] postoli Vt_5 M | vshitista] vhitista Vt_5 | oči ego] oči ee Z | plenenu] plênênu Z | usêknu] usiknu Z] usêče N_1 | šiju] glvu N_1 | ego mečemь] + ego [N_1] mečemь ego Vt_5 Z. **11.** strahovaše] i strahovaše N_1 Z | tvrdostaniê] tvrdostan'stvê Z | ego] ee Z | i Midi imêti N_1 | smêreniê] smêniê Vt_5 M] smênie N_1, sminie Z | ego] ee Z. **12.** moi] voi Vt_5 M Z | sьhnuće] sahnuše N_1 | v žei] v žeji Vt_5 M N_1, v žaji Z. **13.** otrokovicь] otrokovice Vt_5 M Z | e] — N_1 | bêžeće] bežeći Z | ubiše] *gr.* obiše Vt_5 M | pogibnuše] pogibnuv N_1] poginuše Vt_5 M] poginu Z | v brani] — Vt_5 M | ot lica] + ga N_1 | moego] — N_1. **14.** pês'] pêsanь N_1 | poimь] poimo Vt_5 M, poemь Z | gvê] gu bu N_1 | pês'] + novu N_1 Z. **15.** be] + moi Vt_5 M Z | veseli] velikь Vt_5 Z, veliki M N_1 | presvêtl'] presvêtli N_1, prêstlь Z] prosvêtilь Vt_5 | egože] nego N_1. **16.** tbê da] tbe N_1 | vsaka] vsa Vt_5 M N_1 Z | sьzdana] sazdana N_1 Vt_5 Z | sut' + vsa Vt_5 M Z | posla dhь tvoi i stvorena sut'] — N_1] + v'sa M | iže protvu stanetь] iže stanetь protivu N_1 | glsu] glu N_1.

17. s vodami] — Vt_5 M Z | rastaet] rastaê M. **18.** iže] — N_1 | boetь se tbe] boitь se tebe Z | velici] v gore Vt_5 M, v gori Z | ubo] — Vt_5 M N_1 Z | prêd'] bêžati pred' M | v vsêhь] — N_1. **19.** vstajućim] + na N_1 Vt_5 | ubo] bo bь N_1 v istinu Vt_5 M Z | vsmogući] vsemogi Z] — N_1. **20.** črvi] s črvi Vt_5 M | *gr.* mesta] mesa M | ražegut] razžegut Vt_5 N_1 | čujut'] čuju Z | v'vk vka] vь vkь Z. **21.** stvoreno estь] — Vt_5 M Z] + i M | da ljudi vsi N_1 | po prêmoženju] po premoženiju N_1 Vt_5 Z] + ljudi vsi Vt_5 M Z | prinesoše vsi] + ljudi N_1 | olokavti] olokavte Z, olokavtu N_1 | i] — Vt_5 | obêti i] obêti N_1 Vt_5 Z | obećaniê] obêćanie N_1 | i obećaniê svoê] obêtovь svoihь Vt_5 M Z. **22.** v istinu Juditь] ot njudêže Juditь v istinu N_1 | oružiê] oružê Z | vse sьsudi i oružiê branna Olopernova] vsa oružiê branna i sasudi Olopernovi N_1 |

êže bêhu dali ei ljudi] êže dali bhu ei ljudi Vt_5 M (ee) Z, eže ljudi ei daêli bihu N_1 | oponь iže] opon' juže N_1 | sama vzela bše] vzetь sama N_1 | anatêmi] anatêmê Z, anatemê N_1 | zabitьê] zabitiê Vt_5 M (zabitija) Z. **23.** vesli po licu] veseli êkože lice Vt_5 M Z | bêhu že ljudi vesli po licu stihь] ljudi že veselahu se po obrazu stihь N_1 | tri msci] tri misci Vt_5 | veselie sego premoženiê češćeno e] vesel'ê čtovaše Vt_5 M, veseliê sego čtovaše Z | veselie ... sь Ijuditoju] radost že siju za .30. dni dr'žahu čьst'no sa Ijuditoju N_1. **24.** po dnêhь že] i po dnêhь Vt_5 M Z] po sihь že N_1 | edinь každo] vsakь Vt_5 M Z | ihь] — N_1 Vt_5 Z | vzvrati se] vrati se Vt_5 M N_1 Z | v svoe] + si M, si i N_1] + i Z | veliê, *u tekstu gr.* veseliê *kao i u* VO, *ostali:* veselêê Vt_5, N_1 *uopće izostavlja, i samo* Z *ima* veliê | stlêê] svêtlêê VO, svêtlaê Z | bêše] — Vt_5 M Z | Izlvi] Izlve Vt_5 M Z | i stlêê bše vsee zmle Izlvi] i bistь počtovana i hvlena veliê v' vsêi zmli Izlvê N_1. **25.** bše] bistь N_1 | bše ... prigromaždena] i k tomu bše čistotê (čistoti) pridružena Vt_5 M Z (sili čistati), k tomu že k' čistotê silnê prigromaždena bistь N_1 | tko] siko N_1 | vse] va vse N_1 | dni] — M | života ee] života svoego N_1 | poneže umrê Manasie mužь ee] poneže Manasiê mužь ee umrê N_1. **26.** bše že ... shodeći] i ishoždaše v prazdnike dni Z, i ishoјaše v prazdne dni Vt_5, ishoјaše v prazdne d'ni M, ishoêše že po običaju svoemь v dni prazdannie N_1 | velieju] velikoju zêlo N_1. **27.** prêbi že] prebisi že N_1] i prêbiva Z, i prebiva Vt_5 M | muža svoego] svoego muža N_1 | svobodnu] svobodnju Z, slobodnu Vt_5, v svobodu N_1] + i umrê N_1 Vt_5 Z | bê] est' N_1 Vt_5 M Z | s mužemь svoimь] poli muža svoego N_1. **28.** Plakaše že] i plakaše Vt_5 M Z | ju] ee Z] e Vt_5 | dnь .7.] .7. dni Vt_5 Z | plakaše ... .7.] vsi že ljudi .7. dni plakahu ee radi N_1. **29.** vь vsem že] i vь vsemь Vt_5 M Z | prostranstvê] prostranastvê N_1 | života] žitiê N_1] — Vt_5 M Z | ne bše] ne bê Vt_5 M, nê bê Z] ne bistь niktože N_1 | iže] ki Vt_5 Z | smutilь bi] bi smutilь Vt_5 M Z | lta mnoga] lêta mnogo Z. **30.** dnь] dni Z | stihь] dni stihь Z, dnь stihь Vt_5 M, dni vshь stih N_1 | priemlet se] priemljut se Z | čtit se] čtet se Vt_5] čtut se Z] častit se N_1 | i] — N_1 Z | ot onogo vrmne] ot tolê N_1 | daže do] dari do Vt_5 M.*

---

* Za kolacioniranja tekstova i za tehn. korekturu zahvalan sam asistentima Starosl. instituta Mariji Pantelić i Nevenki Linarić.

INTERPOLACIJE U N_1

G(lago)ljući . adonai g(ospod)i b(ož)e veliki i divni iže cêleni v rucê ženi . usl(i)ši molitvi rab' tvoihь . bl(agoslovle)nь esi g(ospod)i iže ne ostavlaeši boećih' se t(e)be . i sl(a)većee se svoeju krêpostiju smêraeši . smeteniê gradov' slišahomь eliko umučeni sut' . išćezomo ot straha . množastvom' pomišleni pad'šihь na n(a)sь i na svobodь n(a)šu . i sie gore . ne hotet' priêti bêžaniê n(a)š(e)go . g(ospod)i pomilui ni . *XIII 7*

Sagrêšihomь sь o(t')ci n(a)šimi i nepr(a)v(a)dnê sadêêhomь . bez(a)-konie stvorihomь . bl(agoslovit) te b(og)ь v silê tvoei iže toboju do ničesože uničiži vragi n(a)še . da ne iskončaet se h(va)la tvoê ot ust č(lovê)kь .

Bl(agoslovle)n' g(ospod)ь iže stvori nebo i z(e)mlju . êko d(a)nas' ime tvoe t(a)ko vzveliči .

. Mi inogo b(og)a ne vim' razvê g(ospod)a va nže upvaemь . iže ne prezrit' n(a)s' ni otimetь sp(a)s(e)niê svoego ot roda n(a)š(e)go . Pomilovaniê togožde izlitimi sl'zami prosimь i smêrimь k nemu d(u)še n(a)še .

Obladat(e)lju g(ospod)i n(e)b(e)sь i zemle . sьzdat(e)lju vodь . usliši molitvi rabь tvoihь . Ti g(ospod)i emuže smêrenih i krotkihь ugaêetь molitva . g(ospod)i b(ož)e iže skrušaeši brani ot začela . vzdvigni mišcu tvoju na êziki iže mislet' rabom' tvoim' zalaê . i da prosl(a)vit se v n(a)sь desnica tvoê . Sьtri krêpost' ihь v silê tvoei i da padetь sila ihь gnivomь tvoimь .

Ukrêpi me c(êsa)ru s(ve)tihь knežstvo udr'že i dai sl(o)vo pravo i dobrogla||sno vь usta moê . g(ospod)i c(êsa)ru vsee z(e)mle . obrati svet' ih' vr'hu ih' . pomeni n(a)s' g(ospod)i i êvi se n(a)m' v [s] krbeh' . g(ospod)i c(êsa)ru vs(e)m(o)gi . izb(a)vi n(a)s' imene tvoego radi .

Ukrêpi me g(ospod)i b(ož)e ... (itd., v. str. 168).

Isp(o)vêdaite se vsi emu . êko bl(a)gь êko v v(ê)kь m(i)l(o)st ego . *XIII 21*
Kto vzg(lago)letь sili g(ospod')ne . i slišani stvoritь vse hv(a)li ego .
B(la)ženi hranećei sudь i tvorećei pr(a)vdu na vsako vrime .

Pomeni ni g(ospod)i v bl(a)go(vo)leni ljudi tvoihь i(že) posêtiль n(a)sь esi sp(a)s(e)niemь .

RÉSUMÉ

La légende biblique de Judith était, selon toute probabilité, très populaire chez les Croates. Ils ont appris à la connaître — comme d'ailleurs beaucoup d'autres oeuvres littéraires venues de l'Ouest — par un texte contenant des éléments antérieurs à la traduction de Saint Jérôme. C'était à cette époque une lecture très intéressante, riche en moments dramatiques, exaltant l'amour de la patrie et du pays natal, amour qui ne reculait ni devant la ruse et la tromperie, ni devant l'assassinat d'un homme ivre et sans connaissance. Comme dans »Wallenrod«, le célèbre poème de Mickiewicz — la lutte contre l'oppresseur donne aux combattants tous les droits, même celui de la traîtrise. On peut alors bien comprendre les raisons qui ont poussé Marko Marulić, le premier grand poète croate, au moment où il désirait encourager son peuple dans sa lutte contre l'envahisseur turc, à choisir précisement Judith comme sujet de son oeuvre poétique; en célébrant, dans ses vers, l'héroïne juive il voulait démontrer que, même la main faible d'une femme pouvait, avec l'aide du ciel, protéger avec succès sa ville natale et les sanctuaires de sa patrie. Marulić publia Judith (écrite 20 années auparavant) en 1521, et c'est la première grande oeuvre originale de la littérature croate.

Nous présentons ici la légende biblique de Judith avec ses variantes (complètes autant qu'il est possible) retrouvées dans 16 manuscrits glagolites, allant de la fin du XIIIe jusqu'à la fin du XVe siècle, et dans 2 textes imprimés, l'un à la fin du XVe, l'autre dans la première moitié du XVIe siècle. Tous ces textes sont au fond une transcription de la Vulgate. Des éléments singuliers tels que par ex. les noms Vetil, Vitil, Vitel, au lieu de Béthulia; Ijudith au lieu de Judith, Navhodonosor (Nabuchodonosor) etc (v. p. 124—125) ou bien les phrases telles que (XV, voir en comparaison avec l'expression plus ancienne) signifiant »quod castitatem amaveris«, nous indiquent une source très ancienne — plus ancienne que la Vulgate ou les versions que nous possédons transmises en langue croate. Une des conséquences indirectes de la popularité de la légende c'est qu'elle était recopiée fréquemment et que son texte circulait beaucoup plus que par ex. le livre de Tobie. Ce dernier texte pouvait, de ce fait, conserver beaucoup plus longtemps, même sur le plan linguistique, son caractère archaïque qu'un texte souvent lu et recopié, et qui de ce fait, se rapprochait nécessairement de la langue commune parlée par le peuple à cette époque.

Tous ces textes suivent la Vulgate, et on pourrait bien dire qu'ils ne relèvent en rien de Septante — mais pourtant il faut distinguer 3 rédactions: l'une (𝔄) apparait surtout dans les deux bréviaires de Vrbnik, le bréviaire de Vid et le second bréviaire de Novi (et en outre par les bréviaires de Draguć et par celui de la bibliothèque Métropolitaine à Zagreb); la seconde (𝔅) à laquelle se rapportent le bréviaire Illirico 5 (au Vatican) et les autres textes brefs des bréviaires; et la troisième rédaction (C), dont on peut reconnaître les traces — premières, mais pourtant très bien visibles — dans le premier bréviaire de Novi.

Les deux premières rédactions prirent comme modèles des textes qui ne sont pas parvenus jusqu'à nous; la troisième rédaction est directe et peut être attribuée au copiste du Code, le prêtre Juraj (George) qui, parlant de lui même nous dit (en 1459) qu'il était en effet le copiste qui copia ce bré-

viaire. Ce texte (de la troisième rédaction) est très intéressant: son exemple nous prouve qu'un copiste, s'il était doué d'une forte personnalité, pouvait par ses interventions créer des branches entières de filiation.

Les différences entre les rédactions 𝔄, 𝔅, ℭ proviennent dans la majorité des cas dans une plus ou moins grande liberté vis-à-vis des textes. La rédaction 𝔄 est parfois très libre dans la traduction et s'éloigne même du texte (voir les pages 119 squ.) dans les passages où la rédaction 𝔅 suit avec précision la diction et le modèle latin. Chaque texte offre, bien sûr, des variantes de détail propre dues à la légèreté du copiste ou à une fausse explication du modèle (voir les pages 127 squ. et l'article du M. J. Hamm sur les variantes dans les copies des glagolites croates, Slovo № 2). C'est très important, et il explique quelques passages (page 128), en lieu et place des formes et des mots non usuels le copiste souvent met des mots et des formes utilisés habituellement (ibid.). Il va même jusqu'à donner parfois son propre point de vue soit en changeant le texte soit en glissant une apposition, soit de toute autre façon.

Les interventions les plus intéressantes sont du domaine de la stylistique (voir p. ex. l'enveloppe dans XII_9, page 129, dans XIII_3, ibid. XIII_{10}, VII_6, voir page 130 etc, ensuite les pages 130 et 131 etc); elles font plutôt penser à une interprétation artistique fort libre de certaines passages: aspect propre à toute rédaction plus ou moins libre où le rédacteur retouche le texte et le recrée pour expliquer selon son opinion les passages qui n'étaient pas intelligibles et pour mettre au point ce qu'il jugeait peu clair ou non expliqué d'une manière définitive.

Tout cela démontre que le 1er bréviaire de Novi doit être, au point de vue linguistique ainsi que par rapport au texte, étudié avec une attention toute spéciale. Quant aux textes complets (il n'y en a pas parmi les textes glagolites croates plus de 5 ou 6) il faut vouer une attention spéciale à l'Illyrico 5 (au Vatican). C'est un code très important pour l'étude diachronique et synchronique des manuscrits slavons de la région glagolite croate; cette dernière constatation est valable aussi pour les écoles des copistes glagolites au XIVe et au XVe siècle.

Nous publierons une étude linguistique spéciale dans laquelle nous présenterons les particularités qui apparaissent dans les textes glagolites croates traduits de modèles latins (de la Vulgate) à propos de l'un des textes qui vont être publiés dans nos éditions suivantes (Thobias, Esther, Le livre des Machabées). C'est ici le premier texte publié dans cette forme, (où ▲ = ê, ПР = ĵ) prenant pour modèle le 1er brév. de Vrbnik (c. à dire le plus ancien des brév.) et le brév. de Vid, et nous exposons toutes les variantes de la langue et du texte, pour montrer les différences entre elles et pour en tirer les conclusions nécessaires tant pour la langue slavonne dans le domaine glagolite croate que pour l'histoire de la langue croate dans les documents ecclésiastiques (bréviaires, missels etc) au XIIIe, XIVe et XVe siècle.